

**T.C. İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ DIŞ
TİCARETİNE ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tuğba AYNACI

1010140005

Anabilim Dalı: İKTİSAT

Programı: YÖNETİM EKONOMİSİ

Haziran 2015

**T.C. İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ DIŞ
TİCARETİNE ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tuğba AYNACI

1010140005

Anabilim Dalı: İKTİSAT

Programı: YÖNETİM EKONOMİSİ

**Tez Danışmanı: Prof.Dr.Zafer Tunca
Jüri Üyeleri: Prof.Dr.Hakan Ongan
Doç.Dr. Sinan Alçın**

Haziran 2015

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	v
TABLO LİSTESİ	vii
ŞEKİL LİSTESİ	vii
TÜRKÇE ÖZET	ix
ABSTRACT	x
GİRİŞ	1
1. EKONOMİK ENTEGRASYON (BÖLGESEL İKTİSADİ BİRLEŞMELER) TEORİSİ ve TÜRLERİ	4
1.1. Ekonomik Entegrasyonun Tanımı	4
1.1.1. Ekonomik Entegrasyon ve Ekonomik İşbirliği Kavramları Arasındaki Farklar	6
1.2. Bölgesel Ekonomik Entegrasyon Safhaları (Aşamaları)	7
1.2.1. Serbest Ticaret Anlaşmaları (FreeTradeAgreements) ve Serbest Ticaret Alanları (FreeTradeArea)	9
1.2.2. Gümrük Birliği	12
1.2.3. Ortak Pazar	13
1.2.4. Ekonomik ve Parasal Birlik	15
1.2.5. Siyasi Birlik (Bütünlük)	17
1.3. Ekonomik Entegrasyon'un Sebepleri	18
1.4. Ekonomik Entegrasyonun Tarihsel Gelişimi	18
1.5. Ekonomik Entegrasyonun Başarı Koşulları	20
1.5.1. Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi	21
1.5.2. Coğrafi Yakınlık	22

1.5.3. Ekonomik Yapı Benzerliği	22
1.5.4. Tamamlayıcı ve Rakip Olma	23
1.5.5. Askeri ve Siyasi Yakınlık	24
1.5.6. Alt Yapı İmkanları	24
1.5.7. Sosyo-Kültürel, Tarihsel ve Dinsel Yakınlık	24
1.5.8. Ödemeler Dengesi ve Döviz Kuru Politikası	25
1.5.9. Farklılaşmanın Tazmin Prensibi	25
1.5.10. Milli Hakimiyet Anlayışı	25
1.5.11. Bölgesel Yatırım Politikaları	26
1.6. Dünyada Ekonomik Entegrasyon Eğilimleri	26
1.6.1. Avrupa Birliği (AB)	27
1.6.2. Asya ve Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC)	27
1.6.3. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi- NORTH AMERICAN FREE TRADE AGREEMENT (NAFTA)	28
1.6.4. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi	28
1.6.5. Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi - The Latin American Free Trade Area (LAFTA)	29
1.6.6. Amerika- Avrupa Birliği Serbet Ticaret Anlaşması- Serbest Ticaret Alanı (Müzakere Sürecinde)	29
2. GÜMRÜK BİRLİĞİ TEORİSİ	32
2.1. Gümrük Birliği Teorisi Kavramsal Çerçeve	32
2.1.1. Gümrük Tarifeleri	32
2.1.1.1. Gümrük Vergilerinin Uygulama Esası	33
2.1.1.2. Tarife ve Ticaret Genel Anlaşması(GATT)	34
2.1.1.3. GATT'dan DTÖ'YE Geçiş: Dünya Ticaret Örgütü	36
2.2. Gümrük Birliği Teorisi Teorik Çerçevesi	37
2.3. Gümrük Birliği'nin Ekonomik Etkileri	40
2.3.1. Gümrük Birliği Statik Etkiler	40
2.3.1.1. Üretim Etkisi	41

2.3.1.1.1. Ticaret Yaratıcı Etkisi	41
2.3.1.1.2. Ticaret Saptırıcı Etkisi	46
2.3.1.2. Tüketim Etkisi ve İkinci En İyi Teorisi	49
2.3.1.3. Ölçek Ekonomilerine Etkisi	50
2.3.1.4. Dış Ticaret Hadlerine Etkisi	50
2.3.1.5. Endüstri İçi Ticaret	53
2.4.1. Gümrük Birliği Teorisinin Dinamik Etkileri	54
2.4.1.1. Rekabet Artışı Etkisi	54
2.4.1.2. Teknolojik Gelişme Etkisi	55
2.4.1.3 Yatırımları Özendirme ve Sermaye Etkisi	55
2.4. Türkiye Avrupa Birliği Kapsamında Gümrük Birliği Süreci	56
2.4.1 Avrupa Birliği Tarihsel Gelişim Süreci	57
2.4.2. Avrupa Birliği'nin Yapısı ve Kurumları	59
2.4.2.1. Avrupa Birliği'nin Mali Kurumları	60
2.4.3. Gümrük Birliği Çerçevesinde Türkiye- AB ilişkilerinin Tarihçesi	61
2.4.3.1. Ankara Antlaşması	62
2.4.3.1.1. Hazırlık Dönemi	64
2.4.3.1.2. Geçiş Dönemi	64
2.4.3.1.3. Ortaklığın Son Dönemi	65
2.4.3.2 Katma Protokol	65
2.4.3.3. 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı	67
2.5.4. Türkiye Avrupa Birliği Ortaklık Organları	67
2.5.4.1. Ortaklık Konseyi	68
2.5.4.2. Ortaklık Komitesi	69
2.5.4.3. Karma Parlamento Komisyonu (KPK)	70
2.5.4.4. Gümrük İşbirliği Komitesi (GİK)	70
2.5.4.5. Gümrük Birliği Ortak Komitesi (GBOK)	71
2.5.4.6. Karma İstişare Komitesi(KİK)	71
2.6.5. Türkiye-AB İlişkilerinde Son Dönem Gelişmeler ve Katılım Müzakerelerinde Son Durum	72

2.7.6. Gümrük Birliği ve Tek Yanlı Yükümlülük	72
2.8.7. Gümrük Birliği Kararı Çerçevesinde Gümrük Birliği	73
3. GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN TÜRKİYE-AB DIŞ TİCARETİNE ETKİSİ	81
3.1. Gümrük Birliği Öncesinde Türkiye'nin Genel Dış Ticareti	82
3.2. Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye Avrupa Birliği Ticareti	89
3.3. Statik ve Dinamik Etkiler Çerçevesinde Gümrük Birliği	91
3.3.1. Türkiye'ye Yabancı Sermaye Yatırımı	106
3.4. Gümrük Birliği Kararı Genel Değerlendirme	110
SONUÇ	114
KAYNAKÇA	116

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
ALADI	: Asociación Latinoamericana de Integración- Latin Amerika Entegrasyon Topluluğu
APEC	: Asia-Pacific Economic Cooperation- Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
AT	: Avrupa Topluluğu
ATAD	: Avrupa Toplulukları Adalet Divanı
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
CACM	: Central American Common Market -Orta Amerika Ortak Pazarı
COMECON	: Council for Mutual Economic Assistance-
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırım
ECO	: Economic Cooperation Organization- Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
EFTA	: Avrupa Ticaret Bölgesi
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GİK	: Gümrük İşbirliği Komitesi
GB	: Gümrük Birliği
GBOK	: Gümrük Birliği Ortak Komitesi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
IMF	: International Monetary Found
KDV	: Katma Değer Vergisi
KİK	: Karma İstişare Komitesi
KPK	: Karma Parlamento Komisyonu
LAFTA	: Latin America Free Trade Area-Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
MERCOSUR	: Orta ve Güney Amerika Ortak Pazarı

NAFTA	: North American Free Trade Agreement- Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması
OECD	: Organisation of Economic Co-Operation and Development-Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OKK:	: Ortaklık Konseyi Kararı
OPEC	: Organisation of Petroleum Exporting Countries- Petrol İhracatçısı Ülkeler Örgütü
SEDEFED	: Sektörel Dernekler Federasyonu
STA	: Serbest Ticaret Alanı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TTIP	: Transatlantic Trade and Investment Partnership- Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
vb...	: ve benzeri
WTO	: World Trade Organization- Dünya Ticaret Örgütü

TABLO LİSTESİ

- Tablo 1.1.** Ekonomik Entegrasyon Aşamaları ve Özellikleri
- Tablo 1.2.** Bölgesel Ticaret Anlaşma Sayıları
- Tablo 2.1.** Gümrük Vergileri
- Tablo 2.2.** Gümrük Birliği'nin Statik Etkileri
- Tablo 2.3.** Otomobil Üretimine İlişkin Maliyetler (100TL/ adet)
- Tablo 2.4.** Et Üretimine İlişkin Maliyetler (100TL/ adet)
- Tablo 2.5.** AB Kurulma Sürecinde Önemli Aşamalar
- Tablo 2.6.** Türkiye- AB İlişkileri Özeti
- Tablo 3.1.** 1923-1938 Yılları Arasında Türkiye Dış Ticareti (Bin\$)
- Tablo 3.2.** 1938- 1960 Yılları Arasında Türkiye Dış Ticareti (Bin\$)
- Tablo 3.3.** 1960-1980 Yılları Arasında Türkiye Dış Ticareti (Bin\$)
- Tablo 3.4.** 1980-1990 Yılları Arasında Türkiye Dış Ticareti (Bin\$)
- Tablo 3.5.** 1996 Yılı ve Sonrasında Türkiye'nin Dış Ticareti (Bin\$)
- Tablo 3.6.** 1996 Yılı ve Sonrasında Türkiye ile AB 15 Arasındaki İthalat ve İhracat
- Tablo 3.7.** Türkiye'nin Ükelere Göre Yıllık İthalatı (En Çok İthalat Yapılan 20 Ülke Bin\$)
- Tablo 3.8.** Türkiye'nin Ükelere Göre Yıllık İhracatı (En Çok İhracat Yapılan 20 Ülke Bin\$)
- Tablo 3.9.** Geniş Ekonomik Grupların Sınıflamasına Göre İhracat
- Tablo 3.10.** Geniş Ekonomik Grupların Sınıflamasına Göre İthalat
- Tablo 3.11.** Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına Göre İthalat
- Tablo 3.12.** Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına Göre İhracat
- Tablo 3.13.** AR-GE Harcamalarının GSYH İçindeki Payı
- Tablo 3.14.** Kaynak Ükelere Göre Türkiye'ye DYY Girişleri
- Tablo 3.15.** Sektörlere Göre Türkiye'ye DYY Girişleri

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2.1 GATT Sonrası Tarife Oranlarındaki Değişim

Şekil 2.2 Gümrük Birliği'nin Üretim Etkisi

Şekil 2.3 Gümrük Birliği'nin Ticaret Saptırıcı Etkisi

Şekil 3.1 Türkiye'nin Toplam İthalatı

Şekil 3.2 Türkiye'nin Toplam İhracatı

Şekil 3.3 Türkiye'nin Dış Ticaret Dengesi

Şekil 3.4 AB 15'in Türkiye'nin Toplam İthalatındaki Payı

Şekil 3.5 AB 15'in Türkiye'nin Toplam İthalatındaki Payı

ÖZET

21. yüzyılda başta Avrupa Birliği olmak üzere bölgesel entegrasyonlara katılan ülkelerin dünya ticaretindeki rekabet güçlerini arttırarak güçlü duruma gelmesi diğer ülkelerin de ilgisinin bu konuya çekilmesine yol açmıştır. Türkiye, 1995 yılında Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği anlaşmasına varmış ve bu anlaşma 1996 da yürürlüğe girmiştir. Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ticaretine etkisi ise hala bir tartışma konusudur. Literatürde Gümrük Birliği'nin Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki dış ticarete etkisini inceleyen birçok akademik çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı Gümrük Birliği'nin Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki dış ticareti incelemektir. Bu bağlamda, AB 15 ülkeleri ile ithalat ihracat rakamlarının değişimi ele alınmıştır. Çalışmanın sonucuna göre yaklaşık yirmi yıllık bir süreç içinde alınan sonuçlara baktığımızda, Gümrük Birliği sonrasında AB 15'in Türkiye'nin dış ticaretindeki payının azaldığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gümrük Birliği, Avrupa Birliği, Türkiye Dış Ticareti, Gümrük Birliği'nin Statik Etkileri, Gümrük Birliği'nin Dinamik Etkileri

ABSTRACT

In the 21th century the rising number of countries which join regional integrations such as the European Union in order to increase their competition power in world trade leads other countries also direct their attention to this domain. In the year 1995, Turkey agreed upon customs union and this agreement came into force in 1996. The effects of the customs unions between Turkey and the European Union is still a matter of discussion. There are lots of studies investigating the effects of Turkish foreign trade with the European Union. The aim of this study is to examine the role of customs unions on Turkish foreign trade. The changes in the export and import quantities of Turkey will be investigated. According to the result of this study, it is observed that within the twenty year of period after the customs union the share of EU-15 in the Turkish foreign trade has been diminished.

Key Words: Customs Union, European Union, Turkey's Foreign Trade, Static Effect of the Customs Union, Dynamic Effect of the Customs Union

GİRİŞ

Latince “integratio” kelimesinden türetilen entegrasyon kelimesi Türkçede bütünleşme anlamında kullanılmaktadır. Entegrasyon kelimesi ekonomi bilimine uyarlandığında ise ülkelerin ticaret, mali veya para politikalarını koordine etmeyi kabul ettikleri her türlü anlaşmaya dahil olmaları anlamına gelmektedir. Ekonomik entegrasyon teriminin iktisadi terimler arasında katılması ilk olarak 1933 yılında iki Alman yazarın ticaret istatistikleri üzerine yayınladıkları kitap ile gerçekleşmiştir.

Ekonomik Entegrasyona örnek olarak II. Dünya Savaşı’ndan sonra özellikle 1929 Ekonomik Buhranı’ nın bir kez daha yaşanmaması ve savaş sonrası ağır kayıp yaşayan Avrupa ekonomilerini yeniden canlandırmak için kurulan IMF (International Monetary Fund- Uluslararası Para Fonu), WTO (The World Trade Organization - Dünya Ticaret Örgütü)- GATT, OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development- Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) gibi örgütler örnek verilebilir. Öte yandan, yine II. Dünya Savaşı’ndan sonraki dönemde ülkelerarası birçok bölgesel entegrasyonun kurulduğu gözlemlenmiştir.

Ekonomik entegrasyonun nihai hedefi ise tek bir Pazar oluşturmak , parasal birlik sağlamak ve ekonomi politikalarının uyumlaştırılmasıdır. Bunun da yollarından biri entegrasyona dahil olan ülkeler arasındaki tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılarak bir gümrük birliği oluşturmaktan geçer. Bu bağlamda Avrupa Birliği ekonomik entegrasyonun koşullarını sağlamak bakımından başarılı bir entegrasyon sayılabilir.

Avrupa Birliği’nin (AB) genişleme sürecinde Türkiye’ nin tam üyeliği hala tartışma konusudur. Türkiye 1987 yılında Avrupa Birliği’ ne üye olmak için başvuru yapmıştır. 1995 yılında Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği anlaşmasına varmış ve bu 1996 da yürürlüğe girmiştir. Gümrük Birliği Anlaşması ile tarife ve tarife dışı engeller kademeli olarak kaldırılmıştır. Aynı zamanda Türkiye üçüncü ülkelerle olan

ticaret anlaşmalarını da Avrupa Birliği standartlarına göre uyarlamıştır. Bununla birlikte, genel standartlar, kurallar ve düzenlemeler Avrupa Birliği ile beraberce oluşturulmuştur.

Bu çalışmada Gümrük Birliği' nin Türkiye ile AB arasındaki dış ticaretine etkisi incelenmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde ekonomik entegrasyonun tanımı yapılmış ve bölgesel ekonomik entegrasyon safhaları açıklanmıştır. Buna göre serbest ticaret anlaşmaları, gümrük birliği, ortak pazar, ekonomik ve parasal birlik, siyasi birlik gibi ekonomik entegrasyon türlerinin tanımı yapılmış ve örnekleri verilmiştir. Daha sonra ekonomik entegrasyonun nedenleri, tarihsel gelişimi ve başarı koşulları incelenmiştir. Bu faktörlerden ekonomik entegrasyonu başarıya götüren faktörler üzerinde özellikle durulmuştur. Son olarak ise dünyada ekonomik entegrasyon eğilimleri araştırılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise ilk olarak gümrük birliği teorisi kavramsal bir çerçevede ele alınmıştır. Gümrük tarifeleri ve gümrük vergilerinin tanımları yapılmış ve grafikler yardımıyla dünyada gümrük tarifeleri ve gümrük vergileri orandaki değişimler gösterilmiştir. Daha sonra gümrük birliği teorik çerçevede ele alınmıştır. Gümrük birliğinin statik ve dinamik etkileri açıklanmıştır. Bununla beraber Türkiye Avrupa Birliği arasındaki Gümrük Birliği Sürecine değinilmiş ve Avrupa Birliği' nin tarihsel gelişim süreciyle beraber yapısı ele alınmıştır. Son olarak ise Türkiye Avrupa Birliği Ortaklık Organları ayrı ayrı incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise Gümrük Birliği'nin Türkiye-Avrupa Birliği dış ticaretine etkisi araştırılmıştır. Bunun için Türkiye' nin gümrük birliği öncesindeki genel dış ticaretinin durumu ele alınmıştır. Daha sonra ise Gümrük Birliği sürecinde Türkiye- Avrupa Birliği dış ticareti, Gümrük Birliği'nin statik ve dinamik etkileri dahilinde analiz edilmiştir. Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin dış ticaretine etkisini değerlendirirken AB 15 (Almanya, Fransa, Belçika, Lüksemburg, İtalya, Hollanda, Avusturya, İngiltere, İrlanda, Danimarka, Yunanistan, Portekiz, İspanya, İsveç ve Finlandiya) ülkelerinin verileri ele alınmıştır. Çünkü, tüm AB ülkelerini ele alındığında yıllar itibariyle AB ülkelerinin sayısının artışı ile birlikte Türkiye AB dış ticaretindeki artış kaçınılmaz olduğundan pozitif yönlü bir

durum ortaya çıkar. AB 15 ülkeleri ile Türkiye'nin dış ticareti incelenmiştir. Gümrük Birliği sonrası Türkiye'nin ülke gruplarına göre ihracat ve ithalat verileri, ihracat ve ithalat mal gruplarına göre dağılımı ve dış ticaretin sektörel dağılımı incelenmiştir. Gümrük Birliği sonrasında, kaynak ülkelere göre Türkiye'ye giren doğrudan yabancı yatırımlar ve yabancı yatırımların sektörler göre dağılımı tablolar yardımı ile gösterilmiştir. Bu analizler sonucu Türkiye'nin gümrük birliği öncesindeki genel dış ticaretinin durumu ile gümrük birliği sürecindeki Türkiye- Avrupa Birliği dış ticaretinin durumu karşılaştırılmış ve Gümrük Birliği'nin olumlu etkilerini artması ve amacına ulaşabilmesi için yapılması gerektiği düşünülen düzenlemelere değinilmiştir.

1. EKONOMİK ENTEGRASYON (BÖLGESEL İKTİSADİ BİRLEŞMELER) TEORİSİ ve TÜRLERİ

Ekonomik entegrasyon teorisi iktisat biliminde en çok tartışılan ve en çok gündemde olan konulardan biri olmuştur. Entegrasyona dahil olan ülkelere getirdiği avantajlar,dezavantajlar ve birlik dışında kalan ülkelerin ekonomilerine etkileri açısından popülerliğini sürdürmektedir.Bu bağlamda çalışmanın bu bölümünde ekonomik entegrasyonun aşamaları, tarihsel gelişimi, başarı koşullarına değinilmekte ve dünyada ekonomik entegrasyon eğilimleri örneklerinden bahsedilmektedir.

1.1. Ekonomik Entegrasyonun Tanımı

Latince “integratio” kelimesinden türetilen ve İngilizce “integration” kelimesinin karşılığı olan entegrasyon kelimesi, Türkçe sözlükte bütünleşme, birleşme olarak tanımlanmıştır. ¹ Ekonomik entegrasyon teriminin iktisadi terimler arasına katılması ilk olarak 1933 yılında iki Alman yazarın ticaret istatistikleri hakkında yayınladıkları kitap ile gerçekleşmiş olup, ikinci olarakta 1935 yılında Heckers’in Merkantalizm üzerine çalışmasının İngilizce çevirisinde yer almıştır. ²

Entegrasyon kelimesi firma, sektör ve uluslararası çerçevede karşılaşılabileceğimiz bir terimdir. Firma ve sektör düzeyindeki birleşmeler yatay ve dikey entegrasyonu temsil ederek mikro ekonomik düzeyde incelenir. Ekonomik

*WTO (Word Trade Organization)/ DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü): 10 Ocak 1948’de yürürlüğe giren GATT (General Agreement on Tariffs and Trade/ Tarife ve Ticaret Genel Anlaşması), 15 Nisan 1994’te WTO/DTÖ’nün kurulması ile ayrı bir anlaşma olarak kalmayıp DTÖ sistemine dahil edilmiştir.

¹ Türk Dil Kurumu,13 Şubat 2013,

http://tdk.gov.tr/?option=com_karsilik&view=karsilik&kategori1=abecesel&kelime2=E

²FritzMaclup, *A History of Thought on Economic Integration*. (New York:ColoumbiaUniversity, Press 1977) 5.

entegrasyon ise makro düzeyde ele alınır.³Ekonomik entegrasyonun ilk örnekleri arasında II. Dünya savaşı sonrası oldukça ağır kayba uğrayan Avrupa'yı yeniden inşa etmek için kurulan IMF, WTO*, OECD ve OPEC gösterilebilir.

Uluslararası ekonomik entegrasyon da iki yaklaşımdan söz edilebilir. Bunlar; uluslararası yaklaşım ve bölgesel yaklaşımdır. Uluslararası yaklaşım, dünya ticaretinde uygulanan tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılmasını kapsar. Bölgesel yaklaşım ise, belli bölgelerdeki ülkelerin kendi aralarında serbest dış ticareti sağlayıp, diğer ülkelere ticari kısıtlamalar uygulamalarıdır.⁴

Adam Smith, David Ricardo gibi klasik iktisatçıların, serbest ticaretin rekabeti özendirip kaynak dağılımına katkıda bulunacağı hususundaki ekonomik bütünleşmenin gerekliliğini belirten görüşleri pek çok iktisatçının görüşünün temelini oluşturur.⁵ Genel bir tanım olarak ekonomik entegrasyon; aralarında yakın ilişki bulunan ve belirli bölgede yer alan ülkelerin kendi içlerinde ticareti serbestleştirerek birlik oluşturmalarıdır.⁶

Ekonomik entegrasyon iktisatçılar tarafından da çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. J.Tinbergen'e göre ekonomik entegrasyon serbest ticaret anlamına gelmektedir. Kindleberger ve G. Myrdal ise faktör eşitliği olarak tanımlamıştır. Bela Balassa bölgesel boyut üzerine, F.Machlup ise uluslararası boyut üzerine yoğunlaşarak entegrasyonu hükümet ayrımcılığının olmaması olarak tanımlamışlardır.⁷Lipseý ise entegrasyon tanımının ülkelere göre değişebileceğini öne sürmüştü; Fransa ve İngiltere gibi karma ekonomilerde politika entegrasyonuna yer verilmesi gerektiğini, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada gibi piyasa ekonomileri arasında ticaret ve faktör entegrasyonunun esas amaç olması gerektiğini söylemiştir. Ayrıca sosyalist ülkeler arasında entegrasyonda ise politik

³İsmail Özçelik, Bölgesel Entegrasyonlar Teorisi, Uygulamadaki Önemli Ekonomik Entegrasyonlar ve Türkiye'nin Entegrasyonlar Hareketlerindeki Yeri: 2006, *Yüksek Lisans tezi*, Eskişehir, 17-18.

⁴Rıdvan Karluk, *Uluslararası Ekonomi Teori ve Politika*. (İstanbul: Beta Yay.) 243.

⁵Ali Özgüven, *İktisadi Düşünceler- Doktorinler*. (İstanbul: Filiz Kitabevi, 2002) 11.

⁶Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat , Teori Politika ve Uygulama*,(İstanbul: 2012)50.

⁷Ahmet İncekara, *Globalleşme ve Bölgeselleşme Sürecinde Nafta ve Etkileri*. (İstanbul: ITO Yay, 1994) 14.

entegrasyonun esas olması hususunda görüş belirtmiştir.⁸Willem Molle'ye göre mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı ekonomik entegrasyonun temelini oluşturur. Molle ekonomik entegrasyonu, pazarların entegrasyonu olarak tanımlamış ve dinamik bir süreç olarak kabul etmiştir.⁹

Entegrasyon konusunda çalışan iktisatçıların birçoğunun ekonomik entegrasyonun tanımı üzerinde fikir birliğinde buldukları bazı noktalar vardır. Bunları üç ana başlık altında toplanabilir. Bunlar:¹⁰

- i. Ekonomik entegrasyonda işbirliği esastır.
- ii. Malların, hizmetlerin ve üretim faktörlerinin serbestçe dolaşımı (özellikle ileri aşamalarda) ekonomik entegrasyonun amaçları arasındadır.
- iii. Ekonomik entegrasyonda, mallar, hizmetler ve üretim faktörleri gidecekleri bölgeye göre ayrıcalıklı bir politikaya tabi olmaz.

1.1.1. Ekonomik Entegrasyon ve Ekonomik İşbirliği Kavramları Arasındaki Farklar

Ekonomik entegrasyon ve ekonomik işbirliği bazı siyasetçiler ve iktisatçılar tarafından birbirine karıştırılan kavramlardır. Ekonomik işbirliğinin ekonomik entegrasyonun ilk aşaması mı genel ifadesi mi olduğu konusunda tartışmalar süregelmektedir. Birbirleriyle yakın ilişkili olan bu iki kavramın farkları şu şekilde özetlenebilir:¹¹

⁸Yusuf Bayrakutan, *Global Ekonomide Bütünleşme Trendleri*. (Ankara: Nobel Yay, No:50 İktisat Yayınlar Dizisi No:61, 2004)7-12.

⁹Mirjet Mujezinovia, *Avrupa Birliği'nde Ekonomik Entegrasyon Aşamaları ve Üye Ülkelerin Dış Ticaretine Etkisi*: Ankara, Ankara Üniversitesi, *Yüksek Lisans Tezi*, 9.

¹⁰Mircan Yıldız, *"Bütünleşme Biçimleri ve Avrupa Birliği"*, Ekim:1999, 89.

¹¹ Emin Ertürk, *Uluslararası İktisat- Teori, Uygulama İktisadi*, Alfa Yayınları, 160.

- i. Ekonomik entegrasyon genellikle bir bölgenin oluşumuna neden olurken, ekonomik işbirliği coğrafi olarak bir bölgeye dayanmak durumunda değildir.
- ii. Ekonomik entegrasyon farklılaşmayı kaldırma, ekonomik işbirliği ise farklılaşmayı azaltma olarak nitelendirilebilir.
- iii. Ekonomik entegrasyonda sosyal ve ekonomik yapıların birbirlerine yakın olması gerekir. Ekonomik işbirliğinde ise böyle bir zorunluluk yoktur.
- iv. Ekonomik işbirliğinde ulusal sınırlar içerisinde belirli ekonomik ilişkiler kurulmaktadır. Ekonomik entegrasyonda ise uluslararası bir otorite ülkeler adına karar verici konumdadır.

Söz konusu farklara rağmen her başarılı entegrasyonun temelini ekonomik işbirliği oluşturduğu söylenebilir. Hal böyleyken, işbirliği ile entegrasyon iç içe geçmiş olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, ekonomik işbirliği kısmi entegrasyon olarak değerlendirilebilir.

1.2.Bölgesel Ekonomik Entegrasyon Safhaları (Aşamaları)

Ekonomik entegrasyonun aşamalarını sıralama konusunda çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Berry, Conling ve Ray 1993 yılında yayınladığı “The Global Economy: Resource Use, Locational Choice and International Trade (Küresel Ekonomi: Kaynak Kullanımı, Lokasyon Tercihi ve Uluslararası Ticaret) adlı kitabında ekonomik entegrasyonu, tercihi ticaret düzenlemeleri başlığı altında

incelemiştir. John Sloman ise ekonomik entegrasyonu; serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği ve ortak pazar olmak üzere üç bölüme ayırmıştır.¹²

Bella Balassa ise 1991 yılında yayınladığı “The Theory of Economic Integration (Ekonomik Entegrasyon Teorisi)” adlı eserinde ekonomik entegrasyonu beş kategoriye ayırmıştır. Bunlar sırasıyla; Serbest Ticaret Bölgesi, Gümrük Birliği, Ortak Pazar, Ekonomik ve Parasal Birlik ve Tam Entegrasyondur.¹³

Çalışmanın bu bölümünde ekonomik entegrasyon; Serbest Ticaret Anlaşmaları-Serbest Ticaret Bölgesi, Gümrük Birliği, Ortak Pazar, Tam Ekonomik Birlik ve Siyasi Birlik olmak üzere beş aşamada incelenmiştir. Entegrasyon aşamalarının sıralaması en sığdan en derine doğru gerçekleşmektedir. Serbest Ticaret Anlaşmaları-Serbest Ticaret Bölgesi entegrasyonun ilk ve en yüzeysel aşamasını, siyasi birlik ise son ve en derin olan aşamasını temsil etmektedir.¹⁴

Ekonomik entegrasyonun her aşamasına ait özellikler farklılık ve en sığ aşamasından en derin aşamasına kadar artış gösterir. Ekonomik entegrasyonun aşamaları ve özellikleri **Tablo 1.1**'de gösterilmektedir.

Tablo 1.1 Ekonomik Entegrasyon Aşamaları ve Özellikleri

Entegrasyon Aşamaları	Üye Ülkeler Arasındaki Kota ve Gümrüklerin Kaldırılması	Ortak Tarife ve Kota Sistemi	Faktör Hareketlerindeki Sınırlamaların Kaldırılması	Ekonomi Politikalarının ve Kurumların Uyumlaştırılması
Serbest Ticaret Bölgesi	Evet	Hayır	Hayır	Hayır
Gümrük Birliği	Evet	Evet	Hayır	Hayır
Ortak Pazar	Evet	Evet	Evet	Hayır
Ekonomik Birlik	Evet	Evet	Evet	Evet

Kaynak:Ekonomik Entegrasyon Türleri ve AB Ekonomik Entegrasyonu, 10.03.2013,<http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/avrupa/2341-ekonomik-entegrasyon-turleri-ve-ab-ekonomik-entegrasyonu5,7>

¹²Ramazan Kılıç, *Türkiye Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği-Ekonomik Entegrasyon Teorisi, Gümrük Birlikleri Teorisi.*(Ankara: Siyasal Kitabevi, 2002)6.

¹³BellaBalassa ,*The Theory of Economic Integration.* (Revivals,1962)174.

¹⁴Türkiye'nin Suriye, Lübnan ve Ürdün ile Ekonomik Entegrasyonu, 10.05.

2013<<http://www.sde.org.tr/userfiles/file/EKONOMIK%20ENTEGRASYON%20ANALIZ%2032%20SAYFA.pdf>>.

Ekonomik entegrasyon, bazı malların üzerindeki tarife indirimlerinden, para ve maliye politikalarının uyumlaştırılmasına kadar bir çok birleşme çeşidini içermekte ve entegrasyon derecelerine göre sınıflandırılmaktadır.¹⁵

1.2.1. Serbest Ticaret Anlaşmaları (FreeTradeAgreements) ve Serbest Ticaret Alanları (FreeTradeArea)

Ekonomik entegrasyonun en sık biçimi olarak adlandırılan serbest ticaret bölgesi, üye ülkelerin kendi aralarında ticareti kısıtlayan veya engelleyen tarife ve kota gibi sınırlamaları ortadan kaldırmaları olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu entegrasyonda üye ülkelerin birlik dışında kalanlara karşı ortak bir tarife uygulama yükümlülükleri yoktur. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)'ın 24-a maddesinde katılımcı ülkelerin kendi aralarında serbest ticaret alanları oluşturmalarına izin verilmiştir. Bu anlaşmalarda, ticareti engelleyen kuralların kaldırılması öngörülmüştür. Bu madde de oluşturulan ticaret bölgelerinin ekonomik refahı arttıracığı hususu belirtilmiştir. Ayrıca, Serbest Ticaret Anlaşmaları NAFTA-Şili Anlaşması dışında dünyanın aynı bölgesinde yer alan ya da aynı alt bölgede yer alan komşu ülkeler arasında da kurulmaktadır.¹⁶

Entegrasyonun bu aşamasında, oluşturulan ticaret bölgelerinde üretim faktörlerinin serbest dolaşımı mümkün olmamakla birlikte, üye ülkelerin ekonomi politikalarının ve kurumlarının uyumlu hale getirilmesi mümkün değildir.¹⁷ Bölgeye dahil olan ülkeler, dış ticaret ilişkilerinde belli bir düzeyde bağımlılığa giderler, diğer dış ekonomik ilişkilerde bağımsızdırlar. Dünyada serbest ticaret bölgelerine Latin Amerika ülkelerinin kurduğu LAFTA (Latin America Free Trade Area-Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi), Avrupa Ticaret Bölgesi (EFTA) ve Avrupa Ekonomik Alanı (EES) örnekleri verilebilir.

¹⁵Bahar Şanlı, “*Ekonomik Entegrasyonlar Teorisi Çerçevesinde Avrasya Birliği'nin Olabilirliği*”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2008, 14.

¹⁶Devlet Planlama Teşkilatı, 10.05. 2013<<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/nebioglh/bolge2.pdf>> .

¹⁷ Karluk 231.

Serbest Ticaret Bölgelerinde, gümrük birliğinden farklı olarak üçüncü ülkelere ortak bir gümrük tarifesi uygulanmamaktadır. Ayrıca, Gümrük Birliği'nde serbest dolaşım maddesi mevcut iken, STA'da menşe kuralları geçerlidir. Örneğin, birlik dışındaki ülkelere yüksek gümrük vergisine sahip olan ülkeye mal ihraç edecek olan bir ihracatçı, malları öncelikle birlik içinde en düşük gümrüklü ülkeye gönderir. Böylelikle düşük tarife öder. Daha sonra malları asıl amaçlanan yüksek gümrüklü ülkeye yeniden ihracat (re-export) yapar. Bunu engellemek adına da menşe kuralları uygulanır.¹⁸

Menşe kelimesinin belirli bir uluslararası tanımı mevcut olmamakla birlikte genel olarak, “menşe” bir malın maliyeti olarak tanımlanabilir. Menşe Kuralları ise; Menşe Kuralları Anlaşması'nda “tarife tercihlerinin verilmesine yol açan akdi ve otonom ticaret rejimleriyle ilgili olmaması koşuluyla, üyeler tarafından malların menşe ülkelerinin tespit edilmesi için uygulanan yasa, yönetmelik ve genel uygulamalara yönelik idari önlemler” olarak tanımlanır.¹⁹Dünyadaki küreselleşme eğilimlerinin hız kazanmasıyla menşe kurallarının önemi artmıştır.

Üretim aşamasının başından sonuna kadar tek bir ülkede gerçekleştiği ülke sayısı oldukça azdır. Bu nedenle, bir malın “menşe ülkesi” ve “geldiği ülke” terimleri farklıdır. Örneğin Tunusta imal edilen bir mal İsviçre'den Türkiye'ye ihraç edildiğinde menşe ülkesi Tunus, geldiği ülke ise İsviçre'dir.²⁰Menşe kuralları tercihli veya tercihsizlik ilkesine dayanır. Tercihsiz menşe kuralları; “En Çok Kayrılan Ülke Kuralı” uyarınca Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) üyesi ülkelere tavizli vergi uygulanması için esas alınan kurallardır. Tercihli menşe kuralları ise; “En Çok Kayrılan Ülke Kuralı” ndan bir sapma olarak, bazı ülke veya ülke gruplarına özel

¹⁸Uluslararası İlişkileri Çalışma Platformu, 22.10.2011<<http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/avrupa/2341-24.03.2013,Ekonomik-Entegrasyon-turleri-ve-ab-ekonomik-entegrasyonu>>.

¹⁹Menşe Kuralları, 28.03.2013<<http://www.gumrukticaret.gov.tr/altsayfa/icerik/64/118/mense.html>>.

²⁰Menşe Kuralları ,29.03.2013<www.ekonomi.gov.tr/.../Mense-kurallari-kumulasyon-hk-SSS.doc“Menşe Kuralları ve Enşe Kümülyasyon Hakkında Sıkça Sorulan Sorular>

imkanlar tanıyabilen esasları özel anlaşmalar ile belirleyen kurallar olarak tanımlanabilir.²¹

Tablo 1.2.'de dünya genelinde gerçekleştirilen bölgesel ticaret anlaşmalarının hangi entegrasyon safhasına denk geldiği görülmektedir. Dünya genelinde, 14 tane tercihli ticaret anlaşması, 176 tane serbest ticaret anlaşması, 84 tane Gümrük Birliği anlaşması olmak üzere toplam 302 adet bölgesel ticaret anlaşması mevcuttur.

Tablo 1.2. Bölgesel Ticaret Anlaşma Sayıları

	Bölgesel Ticaret Anlaşma Sayıları
Gümrük Birliği	17
Ekonomik Entegrasyon Anlaşmaları	84
Serbest Ticaret Anlaşmaları	176
Tercihli Ticaret Anlaşmaları	14
Toplam	302

Kaynak:C.ErdemHepaktan, Serkan Çınar-Celal Bayar Üniversitesi, “Küreselleşmenin Ekonomik Entegrasyon Üzerine Etkileri”,International Conference on Eurasian Economics, 2011,75,05.04.2013<http://eecon.info/papers/289.pdf>.

²¹Menşe Kavramı ve Menşe Kazanma Kriterlerinin İlgili Mevzuat Işığında Değerlendirilmesi, <http://archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/104malicozum/9%20cevdet%20bozkurt.pdf> Mart-Nisan 2011.

1.2.2. Gümrük Birliği

Serbest Ticaret Bölgelerine göre daha ileri bir entegrasyon sağlayan Gümrük Birliği'nde, serbest ticaret bölgelerindeki gibi üye ölkelerin kendi aralarında ticaret konu olan tüm mallarında her türlü engelin kaldırılmasına ek olarak, üyelerin serbest dış ticaret politikası izleme imkanı sınırlandırılmıştır.²²

Gümrük Birliği Teorisinin Kurucusu olarak kabul dilen J. Viner, Gümrük Birliği'nin oluşumunu üç ana şartın sağlanmasına bağlamıştır. Bu şartlar:²³

- i. Üye ölkeler arasındaki tarife ve engellerin kaldırılması.
- ii. İthalatta birlik dışında kalan ölkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi.
- iii. Gümrük gelirlerinin tek bir elde toplanıp, önceden belirlenmiş ölçütler doğrultusunda paylaşılması.

Gümrük Birliği ile serbest ticaret anlaşmaları arasında bir takım farklılıklar vardır. Bunlardan birincisi, serbest ticaret anlaşmalarına dahil olan ölkeler kendi aralarında ticareti engelleyen vergi ve tarife dışı engelleri kaldırarak serbest ticaret alanı sağlarken, üçüncü ölkelere ortak bir tarife yükümlölükleri taşımazlar. İki entegrasyon arasındaki en belirgin fark ta budur. Diğer bir farklılık ise; Gümrük Birliği'nde malların serbest dolaşım ilkesi geçerli iken, serbest ticaret anlaşmalarında menş kurallarının geçerli olmasıdır²⁴.

Literatürdeki analizler, ekonomik entegrasyonda STA ve Gümrük Birlikleri üzerine yoğunlaşmıştır.²⁵Gümrük Birliği'nin kurulması ekonomilerin ticaret, üretim, tüketim ve gelir dağılımını etkiler. Bu etkiler statik etkilerdir. Ayrıca GB'nin

²²Karlık 329.

²³ Kılıç 13.

²⁴ Ömer Çiftçi, “ Serbest Ticaret Anlaşmaları ve Türkiye' nin Dış Ticareti Üzerine Etkileri”, 2001, Isparta, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 92

²⁵Mehmet Yiğit, *Ekonomik Entegrasyon*.(İstanbul: Beta Basım, 2003) 9.

dinamik etkileri de mevcuttur. Bu etkiler ikinci bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.”²⁶

İlk Gümrük Birliği 1834’de Alman devletçikleri arasında kurulan “Zollverein” dir. Gümrük Birliği’ne diğer bir örnek ise, 1832 yılında Belçika, Hollanda ve Lüksemburg ülkelerinin oluşturdukları “Benelüks” birliğidir. Benelüks Gümrük Birliği daha sonra, Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun kurulması ile AET’ye katılmıştır.²⁷

1.2.3. Ortak Pazar

Ortak Pazar, ekonomik entegrasyonun Gümrük Birliği’nden sonraki aşaması olan üçüncü aşamasıdır. Gümrük Birliği ile Ortak Pazar arasındaki fark; Gümrük Birliği şartlarına ek olarak ortak pazarda üye ülkelerin kendi aralarında tüm üretim faktörlerinin serbestçe dolaşımına izin verilmesidir.²⁸ Hal böyleyken, üye ülkeler arasındaki tüm ticari engeller kaldırılıp, birlik dışındaki ülkelere ise ortak gümrük tarifesi uygulanmaya devam edilir.²⁹

Mal, hizmet ve üretim faktörleri piyasalarında serbest dolaşımın sağlanmasıyla birlikte, Ortak Pazar içerisinde fiyatların eşitlenmesini ve kaynakların etkin kullanılmasını sağlar.³⁰

Ortak Pazar için üye ülkelerin iç pazarlarının oluşturduğu “genişletilmiş bir iç pazar” denilebilir. İç pazarın temel ilkelerini; vergi harmonizasyonu, üretim faktörlerinin hareketliliği ile sınır engellerinin kaldırılması ve iktisat politikalarının görece harmonizasyonu olarak sıralayabiliriz. Sınırların kaldırılması üç anlamda ele alınabilir. Bunlar:³¹

²⁶Erol İyiboçuk, *Türkiye- Avrupa Birliği Gümrük Birliği İlişkileri*, (Bursa: Ezgi Kitabevi, 1996) 4

²⁷Emin Ertürk, *Ekonomik Entegrasyon Teorisi ve Türkiye’nin İçinde Bulunduğu Entegrasyonlar*. (Bursa: Ezgi Kitap Evi,1993) 8.

²⁸Incekara 67.

²⁹Militiades Chacholiades, *International Economics*. (Singapore: 1990),224-225.

³⁰Süleyman Uyar,Ekonomik Bütünleşmeler ve Gümrük Birliği Teorisi, 01.04.2013<<http://www.econturk.org/dtp13.htm>.

³¹Beril Dedeoğlu, *Adım Adım Avrupa Birliği*. (İstanbul: Okumuş Adam Yay.,1.Basım,2006) 49.

- i. Fiziksel sınırların kaldırılması (kişiler ve mallar için)
- ii. Teknik sınırların kaldırılması (normlar, sermaye hareketleri, hizmet dolaşımı vb.)
- iii. Mali sınırların kaldırılması(KDV)

Ortak pazarın oluşturulması sonucunda maliyetlerin düştüğü iş bölümü, uzmanlaşma ve verimlilik artışının gerçekleştiği iddia edilmektedir. Bunun nedeni ise; rekabet edecek firma sayısının artması ve tekelleşme (monopolleşme) eğilimlerinin azalmasıdır. Üretim faktörlerinin serbest dolaşımı ile oluşan büyük piyasa ekonomisi, fiyatlandırma alanında çıkan sorunlara bağlı olarak yeniden düzenlenmek durumunda kalır.

Ortak Pazar aşamasında genişleyen piyasalar ve büyüyen işletmeler ile birlikte “içsel ekonomiler oluşur”. Diğer taraftan da, birlikteki işletmelerin kendi aralarındaki sıkı ilişki ile “dışsal ekonomiler” ortaya çıkar. Bu iki oluşumun olumlu ve olumsuz sonuçları hakkında iktisatçılar çeşitli görüşler belirtmişlerdir. Kindleberger; firmaların her zaman ihracat olanaklarına sahip olduğunu belirtir. Ballasa ise; ortak pazarın sonucunda ortaya çıkan içsel ve dışsal ekonomileri avantaj olarak görür. Bu görüşe zıt olarak Johnson H.G ise ortak pazarın olumlu sonuç yaratacağından şüphelidir.³²

Uygulamada Ortak Pazar terimi ilk olarak 1856 yılında *Spaak Raporu**’nda yer almıştır. Daha sonra, Roma Anlaşmasının imzalanıp yürürlüğe girmesiyle Ortak

*Spaak Raporu ya da *Genel Ortak Pazar hakkındaki Brüksel Raporu*, Spaak Komitesi (üye ülkelerin dış işleri bakanından oluşmaktadır) tarafından 1956 yılında hazırlanmıştır. Hükümetlerarası Komite’nin başkanı olarak Belçika’nın Dışişleri Bakanı Paul-Henri Spaak tarafından eksiksiz olarak 21 Nisan 1956 tarihinde Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunda ki altı üye devlete sunulmuştur.Rapor, 25 Mart 1957 tarihinde imzalanan olan Avrupa Atom ve Enerji Birliği (Euratom) ve Avrupa Ekonomik Topluluğunu kuran Roma Antlaşmalarını etkilemiş ve Val Duchesse’de 26 Haziran 1956 tarihinde toplanan Ortak Pazar ve Avrupa Atom ve Enerji Birliği hükümetlerarası konferansının da temel taşı oluşturmuştur.

³²Dedeoğlu 50.

Pazar terimi sık kullanılmaya başlamıştır. Türkçe’de Avrupa Ekonomik Topluluğu’na “Ortak Pazar” da denilir.³³

1.2.4. Ekonomik ve Parasal Birlik

Ekonomik entegrasyonun dördüncü aşaması olan Ekonomik Birlik, üye ülke ekonomilerinin tam olarak birleşmesidir. Bir başka deyişle, ortak pazarın şartlarına ek olarak, ekonomik ve parasal politikalar ile kurumlarında birleştirilmesini ön görür. Tek bir para sistemi ve merkez bankası ile birleştirilmiş bir mali sistemle beraber ortak bir dış ticaret politikası içerir. Böylece parasal birliği de kapsamış olur.³⁴Bu aşamada, merkez bankası ve oluşturulan mali sistem tarafından uyumlaştırılacak olan politikaları şu şekilde özetlenebilir:³⁵

- i. Mali ve faktör piyasalarında sağlanacak bütünleşme için gümrük engellerinin kaldırılması ya da sermaye ve emek dolaşımının serbestleşmesi yeterli değildir. Bununla birlikte, üye ülkeler standartlarda, vergilemede ve teşviklerde uyuma gitmelidir.
- i. Etkileri uluslararası alana da yansıyan çevre sorunları gibi konularda ortak politika benimsenmelidir.
- ii. Bir ülkenin tek başına çözemediği, uluslararası düzeydeki teknolojik ve bilimsel araştırmalar ile projelerde ortak politika izlenmelidir.
- iii. Birlik içinde rekabeti engelleyen ve tekelleşmeyi doğuran uygulamaları önlemeye yönelik politikalarda işbirliğin sağlanması.

³³Rıdvan Karluk 233.

³⁴Rıdvan Karluk, *Küreselleşen Dünya’da Uluslar arası Ekonomik Kuruluşlar ve Entegrasyonlar*, (Eskişehir: Anadolu Üniv. Basımevi, 1995)331.

³⁵Süleyman Uyar, “Ekonomik Bütünleşmeler ve Gümrük Birliği Teorisi”
<<http://www.econturk.org/dtp13.htm>>.

Ekonomik Birlik ve Parasal birlik kavramları çoğu zaman eşgüdümlü olarak kabul edilip edilmeyeceği hususunda farklı görüşler mevcuttur. Paul Reuter'in "para politikası, ekonomi politikasının aracıdır." sözünden yola çıkarak, parasal bütünleşme ekonomik bütünleşmenin ön şartıdır diyebiliriz.³⁶ Diğer bir deyişle, parasal entegrasyon, ekonomik ve parasal birliğin en önemli unsurudur. Parasal entegrasyon ise döviz kuru birliği ve sermaye piyasası birliği olmak üzere iki ana unsuru içerir.³⁷

Parasal bütünleşmenin gerçekleşmesi için aşağıdaki aşamaların gerçekleşmesi gerekmektedir.³⁸

- i. Üye ülkeler arasında döviz kuru birliğinin sağlanması
- ii. Birlik içinde, sermayenin serbest dolaşımının engelsiz olarak gerçekleşmesi
- iii. Birliğe dahil olan ülkelerin ekonomi politikalarında koordinasyonun gerçekleşmesi
- iv. Ortak bir rezerv fonuyla para yaratma ve yok etme yetkisinin sahibi olan ortak bir Merkez Bankası Kurulması
- v. Ortak bir paranın kabulü ve kullanılması

³⁶Dedeoğlu 52-53.

³⁷Bedriye Tunçsiper, "Avrupa Birliği'nin Ekonomik ve Parasal Birlik Hedefi ve Türkiye'nin Uyumu", 01.04.2013<<http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c1s1/makale/c1s1m7.pdf>>.

³⁸Dedeoğlu 52-53.

1.2.5. Siyasi Birlik (Bütünlük)

Siyasi Bütünlüşme; entegrasyonun temel amacı olmamakla birlikte tam bir iktisadi bütünlük içinde siyasi yakınlaşma ve bunu uluslararası düzeyde ortak çıkarlara oturtmak da oldukça önem taşır.

Siyasi birlik aşamasına ulaşmak için ülkelerin bazı koşulları sağlamış olması gerekmektedir. Bunlar;³⁹

- i. Ortak Siyasal ve hukuksal değerlerin mevcut olması
- ii. Ortak Kültür
- iii. Basit bir düzeyden başlayan işbirliği
- iv. İleriye yönelik ortak bir amaç
- v. İşbirliği sürecinin çoğunluğun yararına ve ortaklıktan sağlanan faydanın eşit ve karşılıklı olduğuna inanılması
- vi. Karşılıklı olarak bütün faaliyet ve olaylarda şeffaflık ilkesini benimsemiş bir mekanizmanın varlığı
- vii. Uluslararası ortamda ciddi boyutta yaşanmış ekonomik ve siyasi krizlerin varlığı
- viii.

Siyasi birliğin oluşma sürecinin hızı, ekonomilerin düzenlenme süreci ile doğru orantılıdır. Yani, ülkeler arasındaki mevzuatların uyumlaştırılması, kamu, sanayi, maliye ve tarım politikalarının arasındaki farklılıkların giderilmesi birliğin oluşma sürecinde belirleyicidir.

³⁹Dedeoğlu 60.

1.3. Ekonomik Entegrasyon'un Sebepleri

Ülkelerin ekonomik entegrasyona katılmasını sağlayan nedenler bu ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklılık gösterirler. Gelişmekte olan ülkeler ekonomik kaynakların birleştirilerek sanayileşme hızlarını arttırmayı hedeflerken, gelişmiş ülkeler ise zaten yüksek üretim düzeyine sahiptirler, ancak bütünleşme ile kendi iç pazarlarının genişletmeyi amaçlarlar.⁴⁰ Ülkeleri ekonomik entegrasyona iten sebepleri üç ana başlık altında toplanabilir.⁴¹

- i. Ekonomik Refah Düzeyinin Arttırılması: Devletlerin temel hedeflerinden biri ekonomide verimliliği arttırarak üretim kapasitesini genişletmektir. Böylece, toplumsal refah seviyesi atmış olur.
- ii. Politik Potansiyelin Güçlenmesi: Ülkeler bölge dışı bloklara karşı daha fazla rekabet gücüne sahip olarak uluslararası politik alanda daha fazla etkili olmayı hedefler.
- iii. Komşu ülkeler arasında çatışmalarının önlenmesi: Aynı bölgesel alanda yer alan ülkelerin hedefleri arasında, çıkar çatışmalarının önlenip, ülkelerin potansiyel güçlerini birleştirmek yer almaktadır.

1.4. Ekonomik Entegrasyonun Tarihsel Gelişimi

Birinci Dünya Savaşı'na kadar liberal bir yapı ve altın para sisteminin kullanımının benimsenmesiyle ekonomik entegrasyon hareketi dünya çapında doğal olarak gerçekleşmiş durumdaydı. Birinci Dünya Savaşı ile İkinci Dünya Savaşı arasındaki süreçte, dış ticarete konan engeller özellikle kambiyo kontrollerinden dolayı ekonomik entegrasyon sarsılmıştır. 1923 ile 1928 yılları arasındaki kısa süreç

⁴⁰Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat- Teori, Politika ve Uygulama* (İstanbul: Güzem Yay.,2001) 204.

⁴¹İncekara 50.

haricinde, himayecilik akımları ve dünya ticaretinin “çok taraflı” niteliği kaybedilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sürecinde ise dünyanın ekonomik ve siyasi değeri tamamen bozulmuş ve Avrupa'nın önem derecesi azalmıştır. Amerika Birleşik Devletleri hakim ekonomi durumuna gelmiştir. Savaş sonrası ekonomik ilişkileri yeniden düzenleme gayreti ile ülkeler arasında dayanışma yaklaşma artmaya başlamış ve ekonomik entegrasyon hareketleri ortaya çıkmıştır.⁴²

1960'lı yıllarda artan birleşme hareketleri sonrasında 1980'li yılların başından itibaren gelişen teknolojiyle birlikte orta çıkan küreselleşme eğilimleriyle dünya ticaretinde serbestleşme ve sanayide rekabet önemli unsurlar haline gelmiştir.

Küreselleşme olarak adlandırdığımız serbestleşme hareketi “Evrensel Yaklaşım” ve “Bölgesel Yaklaşım” olmak üzere iki şekilde gelişmiştir.

1990'lı yılların başında sık rastladığımız “evrensel yaklaşım” olarak ifade edilen ve olabildiğince fazla ülke arasında gümrük tarifeleri ve diğer engellerin azaltılması ya da kaldırılmasını öngören GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) , diğeri ise belli bir coğrafi bölgede yer alan ülkeler arasında ticaretin ve diğer akımların serbestleşmesini amaçlayan “Bölgesel Ekonomik Yaklaşım” dır.⁴³

Ekonomik Entegrasyon Teorisi'nin İktisat teorisinde ilk defa ayrı bir konu olarak yer aldığı kaynak Viner'in 1950 yılında yayınladığı “Customs Union Issue (Gümrük Birliği Tartışması)” adlı eseridir.⁴⁴

Viner öncesi klasik iktisatçılar ekonomik entegrasyona yönelik sınırlı bir analiz yapmışlardır. Viner öncesi kabul gören genel görüşün gümrük birliklerinin tarifeleri azaltıp, serbest ticarete yönelik bir hareket olması dolayısıyla dünya refahını

⁴²Yüksel Ülken, *20. Yüzyılda Dünya Ekonomisi*. (İstanbul: Filiz Kitapevi, 1992) 425.

⁴³Fatma Bahar Şanlı, “Küreselleşme ve Ekonomik Entegrasyonlar”, *Doğu Anadolu Araştırmaları*:2004, 161.

⁴⁴Emin Ertürk, *Ekonomik Entegrasyon Teorisi ve Türkiye'nin İçinde Bulunduğu Entegrasyonlar*. (Ezgi Kitapevi:1993)11.

arttırdığı yönündedir. J.Viner, bu iddiaya ticaret yaratıcı-ticaret saptırıcı kavramlarını kullanarak itiraz etmiştir⁴⁵.

Entegrasyon kavramı birçok iktisatçı farklı şekillerde tanımlamıştır. Bu tanımlardan birkaç örnek verirse, J.Tinbergen'e göre entegrasyon, serbest ticaret anlamına gelmektedir. G. Myrdal'a göre ise entegrasyon faktör-fiyat eşitliğidir. Bela Balassaya göre entegrasyon ise, hükümet ayrımcılığının olmadığı durumdur. Lipsey ise, farklı kapsamlar için farklı tanımlar yapılmalı görüşünü savunmaktadır. Lipsey, ABD ve Kanada gibi piyasa ekonomileri arasında ticaret ve faktör entegrasyonun esas amaç olması gerektiğini, Fransa ve İngiltere gibi karma ekonomilerde politika entegrasyonuna yer verilmesi gerektiğini söylemektedir, sosyalist ülkeler arasında entegrasyonda ise politik entegrasyon esas olmalıdır görüşünü savunmaktadır⁴⁶.

1.5. Ekonomik Entegrasyonun Başarı Koşulları

Bölgesel entegrasyonun sürdürülebilirliği zor bir süreç olduğu düşüncesi iktisatçılar arasında oldukça yaygındır. Çoğu bölgesel entegrasyon hareketinin gümrük birliği aşamasına ulaşmadan dağılması bu görüşü destekleyen bir husustur. Hal böyleyken, ekonomik entegrasyonun başarılı olabilmesi için sahip olması gereken özellikler aşağıdaki gibi sıralanabilir.⁴⁷

- i. Ekonomik Gelişmiş Düzeyi
- ii. Coğrafi Yakınlık
- iii. Ekonomik Yapı Benzerliği
- iv. Tamamlayıcı ve Rakip Olma
- v. Askeri ve Siyasi Yakınlık
- vi. Altyapı İmkanları
- vii. Sosyo-Kültürel, Tarihsel ve Dinsel Yakınlık

⁴⁵ F. Kahnert, P. Richards, E. Stoutjesdijk, ve P.Thomopoulos, *Economic Integration*. (Paris:1969) 15-16.

⁴⁶ Yusuf Bayraktutan, *Global Ekonomide Bütünleşme Trendleri*. (Ankara: Nobel Yay. 2004) 7-10.

⁴⁷ Nurettin Bilici, "AB' de Ekonomik Bütünleşme ve Türkiye'nin Entegrasyonu", Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt:5, No:2, 2006, Ankara,39-45.

- viii. Ödemeler Dengesi ve Döviz Kuru Politikası
- ix. Farklılaşmanın Tazmin Prensipleri
- x. Milli Hakimiyet Anlayışı
- xi. Bölgesel Yatırım Politikaları

1.5.1. Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi

Ekonomik gelişme seviyeleri arasında büyük farklar bulunmayan ülkeler arasında gerçekleştirilen entegrasyonda, başarı şansı yüksek olduğu görülmektedir. Bu başarılı entegrasyonlara örnek olarak AB (Avrupa Birliği) ve EFTA (European Free Trade Area/ Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi) gösterilebilir.⁴⁸

İsveçli İktisatçı Gunnar Myrdal, “kutuplaşma teorisi” olarak adlandırdığı teorisinde sanayisi az gelişmiş ülkelerin, gelişmiş ülkeler ile rekabet imkânının güç olduğunu belirtmiştir. Gelişmiş olan ülkeler entegrasyonu, sanayileşme hızını arttırmak olduğu kadar sanayileşme düzeyini koruma aracı olarak da görürler. Fakat az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ise entegrasyonu, sanayileşmeyi başlatma yolunda basamak olarak kullanırlar.⁴⁹

Gelişme düzeyleri farklı olan ülkeler arasında oluşturulan entegrasyonlarda başarı şansı azdır. Geçmişte, ülkelerin gelişme seviyelerinden dolayı sorun yaşayan birlik olarak COMECON (Council for Mutual Economic Assistance) gösterilebilir. Söz konusu topluluğun üyeleri arasında Bulgaristan gibi az gelişmiş ülkeler ve Doğu Almanya gibi sanayileşmiş ülkeler yer aldığı için az gelişmişlerin hangi alanlarda uzmanlaşacağı sorunu baş göstermiştir.⁵⁰ Bu duruma Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (LAFTA) yı da örnek verebiliriz.

⁴⁸Karlık 240.

⁴⁹Fatma Bahar Şanlı, Doğu Anadolu Bölgesi Araş. “Küreselleşme ve Ekonomik Entegrasyonlar” İktisat Politikası ABD ,165.

⁵⁰Gülten Kazgan, *100 Soruda Ortak Pazar ve Türkiye*. (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1970)19.

1.5.2. Coğrafi Yakınlık

Entegrasyona dahil olan ülkeler arasındaki bölgesel yakınlık, düşük ulaşım maliyetleri ile ticaret yaratıcı etkinin ortaya çıkmasına neden olarak refah artışını sağlayabilmektedir.⁵¹ Ayrıca, ortak coğrafyaya sahip ülkeler bir takım ortak özellikler taşır ve bu da avantaj sağlamaktadır. AB, EFTA, NAFTA, ALADI (Asociación Latinoamericana de Integración-Latin Amerika Entegrasyon Topluluğu), CACM (Central American Common Market-Orta Amerika Ortak Pazarı), Mercosur (Orta ve Güney Amerika Ortak Pazarı) gibi ekonomik birleşme temelinde ki kuruluşlar bölgesel nitelik taşırlar. Birbirlerinden coğrafi olarak çok uzakta yer alan ülkeler arasında ancak işbirliği kuruluşları oluşturulabilir.⁵²

Türkiye coğrafi yapısı itibariyle bulunduğu bölgede, Karadeniz Ekonomik İşbirliği, Ekonomik İşbirliği Örgütü ve İslam Konferansı Örgütü çerçevesinde işbirliği çabaları içerisindedir. Türkiye'nin değişen dünya şartlarına tam olarak uyum sağlayabilmesi ve dünya ekonomisiyle istenilen bir şekilde bütünleşebilmesi için, orta ve uzun vadeli stratejilere gereksinim duymaktadır.⁵³

1.5.3. Ekonomik Yapı Benzerliği

Ülkelerin ekonomik sistemlerinin benzer olması da başarılı entegrasyonun bir şartıdır⁵⁴. Örneğin, AB, NAFTA ve EFTA üye ülkelerinin tamamı kapitalist ekonomik sisteme sahiptir.⁵⁵ Benzer yapıları sahip olan ülkelerin entegrasyonu sonucunda uzun süreli istikrarlı birlikler doğmuştur.

⁵¹Hüseyin Ağır, II. Bölgesel Sorunlar Türkiye Sempozyumu 1-2 Ekim 2012, "Türkiye'nin Kendi Bölgesindeki Dış Ticareti: Betimleyici Bir Analiz", İktisat Bölümü, 348.

⁵²Karlık 240.

⁵³Metin Toprak ve Armağan Erdoğan, "Yaşam Boyu Öğrenme: Kavram, Politika, Araçlar ve Uygulama", Yüksek Öğretim ve Bilim Dergisi, Cilt:2, Sayı:2, 2012, İstanbul, 69-91.

⁵⁴Kazgan 18.

⁵⁵Rıdvan Karlık, *Küreselleşen Dünya'da Uluslararası Ekonomik Kurumlar ve Entegrasyonlar*. (Eskişehir: Anadolu Üniv. Basımevi, 1995) 339.

1.5.4. Tamamlayıcı ve Rakip Olma

Ülkelerin farklı üretim yapıları ve malları mevcut ise bu ülkeler tamamlayıcı ülkelerdir. Fakat benzer üretim yapıları ve mallarına sahiplerse bu ülkeler rakip ülkelerdir. Ülkeler herhangi bir entegrasyona dahil olmadan önce birbirlerine karşı dört grupta bulunabilirler. Bunlar;⁵⁶

- i. Fiili rakip
- ii. Potansiyel Tamamlayıcı
- iii. Fiili Tamamlayıcı
- iv. Potansiyel Rakip

Bu durumlardan ilk ikisi günümüz ekonomik entegrasyonun temelini oluşturur.

Tamamlayıcı ve rakip ülke olma konusunda farklı görüşler mevcuttur. İlki, eğer entegrasyonu oluşturan ülkeler rakip ekonomilere (yakın maliyetle benzer ürünler üreten ülkeler) sahip ise, bu durum ürünler arasında ikame fırsatı yaratıp ticaret yaratma etkisi oluşturmaktadır. Eğer bu ülkeler tamamlayıcı ekonomilere sahipse (maliyet yapıları ve üretilen malları farklı olan ülkeler), ülkeler arasında oluşturulacak birlikte kaynakların yeniden dağılımını pek fazla etkilemeyeceğinden ticaret yaratma etkisi çok büyük olmayacaktır. İkinci görüşe göre, tamamlayıcı ekonomiler tarafından oluşturulan entegrasyonun ticaret yaratma etkisi bakımından daha fazla kazanç sağlar.⁵⁷

Sonuç olarak gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşen entegrasyonlardan elde edilen kazançlar gelişmekte olan ülkeler arasındaki entegrasyonlara göre daha fazladır. Ancak, gelişmekte olan ülkelerin temel sorunu kalkınma olduğundan, bu ülkeler arasındaki entegrasyon; üye ülkelerin eksiklikleri tamamlamak ve ekonomik

⁵⁶İncekara 91-92.

⁵⁷Karluk 88.

kalkınmayı gerçekleştirmek amacına yönelik olmaktadır. Bu nedenle büyük ölçüde tamamlayıcılığa da ihtiyaç vardır.

1.5.5. Askeri ve Siyasi Yakınlık

Ekonomik entegrasyona dahil olan ülkeler arasında aynı askeri güç ve siyasi bloklara üye olmak, oluşturulan entegrasyonun başarılı olması için önemlidir. Bu nedenle, AB ve EFTA Batı Blok'una mensup NATO (North Atlantic Treaty Organisation – Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü) üyesi ülkeler arasında, feshedilmiş olan COMECON ise Doğu Blok'una ait eski Varşova Paketi üyesi ülkeler arasında gerçekleşmiştir.⁵⁸

1.5.6. Alt Yapı İmkanları

Entegrasyonun bölge içinde yaygınlaştırılması ve bölge dışı dünya ile olumlu ilişkilerin sürdürülmesi için yeterli alt yapı imkanları gereklidir.

Altyapı imkanları özellikle gelişmekte olan ülkelerin entegrasyonu aşamasında önem taşır. Çünkü altyapı imkanları, kaynakları daha rasyonel kullanma ve kaynaklara daha kolay ulaşma imkanı sağlar.⁵⁹

1.5.7. Sosyo-Kültürel, Tarihsel ve Dinsel Yakınlık

Bu faktörler ekonomik entegrasyon anlaşmalarında yer alamamasına rağmen, birliğe katılmada ve başarı sağlamada önemli rol oynarlar.⁶⁰

⁵⁸Karluk 340.

⁵⁹Emin Ertürk, *Uluslararası İktisat*. (Alfa Yayınları, 2001)188.

⁶⁰ Karluk 339.

Örneğin Türkiye'nin Müslüman bir ülke olması ve Avrupalılarla farklı bir tarihi paylaşması, ülkemizin tam üye olarak AB'ye katılamaması durumunun altında yatan nedenlerden biri olarak gösterilebilir.⁶¹

1.5.8. Ödemeler Dengesi ve Döviz Kuru Politikası

Ekonomik entegrasyonun olumlu sonuçlara ulaşma hedefinde reel sorunlar kadar parasal konular da önem taşır.⁶²

Birlik içinde yanlış yönlendirilmiş döviz kuru politikası ticareti engelleyici bir etki yaratır. Entegrasyonun mali sorunlarını çözenin en etkin yolu belli bir para sisteminin kurulması ve ortak bir rezerv sisteminin oluşturulmasıdır.⁶³

1.5.9. Farklılaşmanın Tazmin Prensibi

Tazmin prensibi, bütünleşme sürecinde herhangi bir nedenle refah sonuçlarının farklılaşması ile farklılaşmaya neden olan ülkenin veya bütünleşmenin diğer ülkelerinin zarar gören ülkeye zararını tazmin etmesidir. AB'de başarılı bir örnek olarak; İspanya, Portekiz, Yunanistan, İrlanda ve İtalya'nın bu tazmin mekanizmasından büyük kazançlar sağlamasını gösterilebiliriz.⁶⁴

1.5.10. Milli Hakimiyet Anlayışı

Ekonomik entegrasyonun başarılı olması için diğer bir husus ise ulusal ekonomik politikaların bütünleştirilmesidir. Diğer bir ifadeyle, ekonomik politikalar üzerine entegrasyonu oluşturan ülkelerinde üzerinde otoriteler karar alamak

⁶¹Kazgan 19.

⁶²İncekara 93.

⁶³Mehmet Yiğit, *Ekonomik Entegrasyon*. (İstanbul: Betaş Yayınları ,2003) 37.

⁶⁴Ertürk 192.

durumunda kalacaktır. Bu durumla birlikte egemenlik sorunu ortaya çıkacaktır.⁶⁵ Bu tür durumları minimize etmek için uluslararası kurumların belirsizliklere daha az teslim anlamında bir politika izlemesi gerekmektedir.⁶⁶

1.5.11. Bölgesel Yatırım Politikaları

Yatırım politikalarının bölgesel olarak uygulanması kaynakların bölge içinde daha etkin değerlendirilmesini sağlayacaktır. Ayrıca bu ortak yatırım politikası, bölgesel ticaret dengelerinin kurulması bakımından da fayda sağlayacaktır.⁶⁷

1.6. Dünyada Ekonomik Entegrasyon Eğilimleri

Ekonomik Entegrasyon Aşamaları başlığı altındaki Gümrük Birliği Aşaması'nda belirttiğimiz gibi dünyada ilk ekonomik entegrasyon hareketleri 1834 yılında Alman devletleri arasında düzenlenen Zollverein Gümrük Birliği ile başlamıştır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, 1948 yılında GATT'ın kurulması ve WTO'ya dönüşerek kurumsallaşması ile birlikte dünyadaki ekonomik entegrasyon hareketleri artmıştır. Böylelikle ülkeler dışa kapalı otarşik politikaları terk etmeye başlamış ve kendi aralarında karşılıklı bağımlılıkları artmıştır.⁶⁸

Dünyada bir çok ekonomik entegrasyon hareketi mevcut olmasına rağmen, bu hareketlerin üç ana merkezde kutuplaştığı görülmektedir. Batı Avrupa'dan başlayarak, Tüm Avrupa'yı kapsayan AB bu kutuplardan başlıcasını oluşturur. Diğer bir kutup ise, ABD'den Çin ve Rusya'ya kadar genişlemiş olan, Asya Pasifik'te hakim olan APEC'tir. Kuzey Amerika'yı kapsayan son kutup NAFTA'dır. Bu

⁶⁵ErkanPoyraz,Küresel Finansal Yönetimde Kurumsal Finans Kavramı ve Önemi : MuğlaÜnv., İİBF, *Yüksek Lisans Tezi*,154-155.

⁶⁶Ertürk 190.

⁶⁷Poyraz 156.

⁶⁸Karluk 7.

entegrasyonların ortak noktası; gelişmiş ülkeler arasında kurulan veya liderliğini gelişmiş ülkelerin yaptığı entegrasyonlar olmalarıdır.⁶⁹

1.6.1. Avrupa Birliği (AB)

Avrupa Birliği, temelleri 1957 yılında imzalanan Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran Roma Anlaşması ile atılan, bugün dünya üzerindeki en ileri entegrasyon örneğidir. AB'nin ekonomik bütünleşmesi gümrük birliği ile başlamıştır. Daha sonra 1993 yılında tamamlanan Tek Pazar ile derinleşmiştir. AB'nin bütünleşmesinin en ileri aşaması ise 1 Ocak 2002 tarihinde tamamlanan "Ekonomik ve Parasal Birlik"tir.⁷⁰

Kuruluş yıllarında 6 (altı) üyeden oluşan Avrupa Toplulukları, farklı yeni üyelerin katılımı ile 28 (yirmi sekiz) ülkeden oluşan bir birlik halini almıştır.

1.6.2. Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC)

Merkezi Singapur'da bulunan APEC, 1989 yılında kurulmuştur. Üyeleri; Avustralya, Brunei Darussalam, Kanada, Şili, ÇHC, Hong Kong Özel İdaresi (Hong Kong China adıyla), Endonezya, Japonya, Güney Kore, Malezya, Meksika, Yeni Zelanda, Papua Yeni Gine, Peru, Filipinler, Rusya Federasyonu, Singapur, Tayvan (Chinese Taipei adıyla), Tayland, ABD ve Vietnam'dır. Kuruluş amacı, Asya-Pasifik bölgesinde ticaret ve yatırımın serbestleşmesi, ekonomilerin entegrasyonu için ticari ve teknik işbirliğinin sağlanması ve iş bağlantılarının kolaylaştırılmasıdır.⁷¹

⁶⁹Ahmet İncekara, MesutSavrul, "Küreselleşme Büyüme ve Ekonomik Entegrasyonlar:Türkiye Açısından Bir Değerlendirme,12.

⁷⁰Ahmet Ateş, 'Ekonomik Entegrasyon Türleri ve AB Ekonomik Entegrasyonu, 20.04.2013<<http://www.journals.istanbul.edu.tr/tr/index.php/iktisatmecmua/article/download/9190/8538>>

⁷¹Dışişleri Bakanlığı,20.03.2013 <http://www.mfa.gov.tr/asya-pasifik-ekonomik-isbirligi-forumu.tr.mfa>.

1.6.3.Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi- North American Free Trade Agreement (NAFTA)

NAFTA'nın temelleri 1965 yılında Kanada ile ABD arasında imzalanan Auto Pact anlaşması ile atılmıştır. Sonrasında ABD- Kanada ticari ilişkisi artmıştır. Temel özelliği serbest ticaret anlaşmasına dayanan bir bölgesel ekonomik entegrasyon olan NAFTA, üye ülkelere bölge dışında hareket etme imkanı sunar.

NAFTA, AB'den farklı olarak, işçilerin serbest dolaşım hakkını kapsamayan ve politik, ekonomik bütünleşmeyi içermez.⁷²

1.6.4. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi

Karadeniz'e sahili olan, Türkiye, Rusya, Ukrayna, Moldovya, Gürcistan, Romanya ve Bulgaristan ile, Karadeniz'e kıyısı olmayan Arnavutluk, Yunanistan, Ermenistan, Azerbeycan arasında 25 Haziran 1992 tarihinde İstanbul'da imzalanan anlaşmayla Karadeniz Ekonomik İş Birliği kurulmuştur.⁷³

Karadeniz havzasının bir barış, istikrar ve refah bölgesi olmasını amaçlamaktadır. Üye ülkelerin potansiyellerinden, coğrafi yakınlıklarından, ekonomilerinin birbirlerini tamamlayıcı özelliklerinden yararlanarak aralarındaki ikili ve çok taraflı ekonomik, teknolojik ve sosyal ilişkilerini çeşitlendirmeleri ve daha da geliştirmelerini hedeflemektedir.⁷⁴

⁷²Selim Temurci, '*Ekonomik Bütünleşmeler ve NAFTA*', Köprü Grubu Yay. 5.

⁷³ Emin Ertürk, *Ekonomik Entegrasyon Teorisi ve Türkiye'nin İçinde Bulunduğu Entegrasyonlar*.(Ezgi Kitapevi:1993) 241-242.

⁷⁴ Information BSEC, 25.05.2015<http://www.bsec-organization.org/Information/Pages/bsec.aspx>.

1.6.5. Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi- The Latin American Free Trade Area (LAFTA)

18 Şubat 1960 tarihinde Montevideo Anlaşması, Arjantin, Brezilya, Şili, Uruguay, Meksika, Paraguay ve Peru tarafından imzalanarak Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (LAFTA) kurulmuştur. Anlaşma 2 Haziran 1961 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kolombiya ve Ekvator 1961’de, Venezüella 1966’da ve Bolivya 1967’de Bölge’ye katılmışlardır. LAFTA Anlaşması ile, üyeler arasındaki ticari engellerin en fazla on iki yıl içerisinde kaldırılması öngörülmüştür. Ayrıca, tarımsal kalkınma ve sanayi politikalarının koordinasyonu ve sanayide tamamlayıcılık ilkesi çerçevesinde sanayi tesislerinin bölge ihtiyaçlarını karşılayacak en uygun yerlere kurulması amaçlanmıştır. Kuruluşundan itibaren geçen yirmi yıllık süre içerisinde LAFTA, EFTA gibi iç ticarete tam bir liberalleşme sağlayamayarak başarıya ulaşamamıştır. 12 Ağustos 1980’de Montevideo’da imzalanan anlaşma ile LAFTA’nın yerine Latin Amerika Entegrasyon Birliği (The Latin American Integration Association: LAIA veya Association Latino Americana de Integracion: ALADI) kurulmuştur. Kısa dönemdeki amacı üye ülkeler arasında tercihli bir ekonomik bölge yaratmak olan ALADI, uzun dönemde ise Latin Amerika Ortak Pazarını kurmayı hedeflemiştir.⁷⁵

1.6.6. Amerika- Avrupa Birliği Serbet Ticaret Anlaşması- Serbest Ticaret Alanı (Müzakere Sürecinde)

Amerika (ABD) adına Başkan Barack Obama ve Avrupa Birliği (AB) adına Komisyon Başkanı Jose Manuel Barroso ile AB Zirvesi’ne Başkanlık eden Herman Van Rompuy, 13 Şubat 2013 tarihinde ortak bir açıklama yaparak AB ve ABD arasında çok kapsamlı bir Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (Transatlantic

⁷⁵ Rıdvan Karluk, “*Küreselleşen Dünya’da Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar ve Entegrasyonlar*”, (Eskişehir: Anadolu Üniv. Basımevi, 1995) 358-359.

Trade and Investment Partnership -TTIP) kurulması için müzakerelere başlama kararı aldıklarını duyurdular.⁷⁶

Avrupa ve AB ekonomilerini birçok alanda bütünleştirecek olan serbest ticaret anlaşması sadece ekonomik olarak değil siyasi açıdan da büyük önem arz etmektedir. AB ve ABD'nin dünya ekonomisinin yaklaşık olarak yarısını (% 46,7) ve dünya ticaretinin yaklaşık olarak üçte birini (% 30,4) teşkil ettiği; karşılıklı yatırımların değerinin ise 3,7 trilyon dolar olduğu düşünüldüğünde, iki taraf arasındaki ticaret ve yatırım ilişkisinin boyutlarının dünya ekonomisi açısından oldukça büyük olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁷

AB ile Gümrük Birliği dolayısıyla özel bir ilişki olan Türkiye, söz konusu anlaşmaya dahil edilmediği takdirde bu yeni politikadan oldukça derinden etkilenecektir. Çünkü, Gümrük Birliği gereğince AB'nin, Birlik dışı üçüncü ülkelerle yaptığı ve yapacağı anlaşmalara uymak zorunda kalmaktadır. Buna ek olarak Türkiye, kendisinin katılımı olmaksızın oluşturulan mevzuat ve politikaları kendi düzenlemelerine yansıtma yükümlülüğünü de üstlenmiştir. Hal böyleyken, Türkiye AB'nin tercihli ticaret anlaşması yaptığı ülke ya da ülkelerle benzer anlaşmaları yapmak durumundadır. Ancak AB ile STA imzalayan ülkelerin pek çoğu Türkiye ile STA imzalamamaktadır. Bu durum, gümrük vergileri dengesiz ve haksız rekabet yaratan bir şekilde aleyhimize işlemektedir.⁷⁸

26 Kasım 2013 tarihinde TCMB tarafından yayımlanan rapor; Türkiye'nin AB-ABD STA'sına taraf olamaması halinde GSYH'nin 4 milyar dolara kadar zarara uğrayabileceğini; anlaşmaya taraf olması halinde ise GSYH'de yaklaşık 31 milyar dolarlık bir artış elde edebileceğini göstermektedir.⁷⁹

⁷⁶Statement from United States President Barack Obama, European Council President Herman Van Rompuy and European Commission President José Manuel Barroso,05.05.2015

http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-94_en.htm

⁷⁷ M.Sait Akman, “*Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı: Ortaya Çıkarılan Etkiler, Kapsamı, Etkileri ve Güçlükleri*”, Marmara Üniversitesi İ.İ.B Dergisi Yıl 2014, sayı 2, 26.

⁷⁸ Nazlı Üstün, *AB- ABD Ticaret ve Yatırım Anlaşması ve Türkiye'ye Etkileri*, 06.05.2015

<http://www.kto.org.tr/d/file/ab--abd-ticaret-ve-yatirim-anlasmasi-ve-turkiyeye-etkileri.pdf> 3-4

⁷⁹ AB-ABD Serbest Ticaret Anlaşması ve Türkiye Üzerine Etkileri, 05.05.2015

<http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/e23c8575-44bd-4eab-ab52-c14286482258/EN1330.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=e23c8575-44bd-4eab-ab52-c14286482258>

Özetle , Türkiye Amerika-AB arasında imzalanacak olan anlaşmaya dahil edilmelidir. Aksi takdirde sonuçları Türkiye'yi olumsuz etkileyerek, Türkiye- AB arasındaki Gümrük Birliği'nin sarsılmasına neden olacaktır.

2. GÜMRÜK BİRLİĞİ TEORİSİ

Çalışmanın bu bölümünde ekonomik entegrasyon türleri içinde en sık rastlanan ve ekonomik etkileri günümüzde tartışılmaya devam eden Gümrük Birliği Teorisi incelenmiştir. Bu bağlamda, Gümrük Birliği teorisi ve ekonomik etkileri statik ve dinamik etkiler bağlamında analiz edilmiştir. Daha sonra ise Avrupa Birliği ve Türkiye-AB ilişkileri GB çerçevesinde incelenmiştir. Gümrük Birliği Teorisi'ni tanımlamadan önce gümrük tarifeleri ve gümrük vergilerinin uygulanmasına da kısaca değinilmiştir.

2.1. Gümrük Birliği Teorisi Kavramsal Çerçeve

Yaşadığımız yeni yüzyılda ülkelerin artan bir şekilde küreselleşmenin etkisine girdiklerini ve aralarındakiticari sınırlarını kaldırdıklarını görmekteyiz. Ama aynı zamanda bir yandan da ülkelerin bölgesel entegrasyonlar oluşturarak kendi aralarında gruplaştıkları gözlemlenmektedir.

Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra ülkelerin ekonomik entegrasyonsüreçleri, Dünya Ticaret Örgütü(DTÖ)gibi uluslararası kuruluşların önderliğinde serbest ticaretin önündeki tarife ve tarife-dışı engellerin kaldırılması veya azaltılması yönündeki çalışmalarla hız kazanmıştır. Bununla birlikte söz konusu dönemde ülkeler arası pek çok bölgesel entegrasyonun kurulduğunu ve birçok ülkenin bölgesel entegrasyonlara katılımının tüm hızıyla sürdüğünü görülmektedir

2.1.1. Gümrük Tarifeleri

Dış ticaret politikası araçlarından biri olan gümrük tarifeleri kavramından önce tarife kavramının açıklanması uygun olacaktır.Tarife, uygulanacak vergi oranını

gösteren listelere verilen isimdir. Gümrük tarifesi ise; bir malın bir başka ülkenin sınırından geçişi sırasında alınan vergidir. Gümrük tarifesinin bir ülke üzerindeki öncelikli etkisi gelir sağlamasıdır. Gümrük vergisinin az gelişmiş ülkeler üzerinde gelir sağlama etkisi oldukça fazladır. İthalatta herhangi bir sınırlama olmadığı durumlarda yerli üreticilerin rekabete dayanması zorlaşabilmektedir. Çünkü ithalattan alınan vergi ile o malın yurt içindeki fiyatı artar ve tüketici yerli üreticiye yönelir. Böylece, yerli üretici korunmuş olur.⁸⁰

Gümrük tarifeleri , bir ülkeye ithal edilen ya da ülkeden ihraç edilen malların ülkeye giriş ya da çıkışında alınacak vergi oranını gösteren bir cetveldir. Gümrük vergileri advalorem (ithal edilen malın belli bir oranı) ya da spesifik (ithal mal birim başına) şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Ülkelerin gümrük tarifesi uygulaması ülke ekonomilerinde birçok olumlu etki yapabilmektedir. Söz konusu olumlu etkileri ise, yerli ekonomiyi dış rekabetten korumak, hazineye gelir sağlanması, ithalatın azalması yoluyla ülkeden çıkan döviz miktarının azalması ve gelirin üreticiden tüketiciye yönelmesini sağlaması şeklinde sıralanabilir⁸¹.

2.1.1.1.Gümrük Vergilerinin Uygulama Esası

Gümrük Vergileri üç şekilde uygulanabilir. Yani, gümrük vergileri; advalorem, spesifik ve karma olmak üzere üç çeşittir.⁸²

Tablo 2.1 Gümrük Vergileri

GÜMRÜK VERGİLERİ		
Spesifik Esas	Advalorem Esas	Karma Esas
Bir malın birim ve fiziki değeri üzerinden alınan vergilerdir	Bir malın değerinin üzerinden % olarak alınan vergidir	Hammaddeleri gümrük vergilerine tabi olan mallara uygulanan vergilerdir

⁸⁰ Oğuzhan Ardıç, Pınar Yılmaz, “Para-banka-Uluslararası İktisat-Türkiye Ekonomisi”,Seçkin Yayınları,Ankara 2002, 127

⁸¹ Zeynel Dinler, İktisada Giriş, 11. Basım, Bursa: Ekin Kitabevi, 2005, 505-506.

⁸²TC Milli Eğitim Bakanlığı, Muhasebe Finansman, Vergi, Ankara, 2007, 9-10

2.1.1.2.Tarife ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)

İngilize adı “ General Agreement on Tariffs and Trade” olan ve bu kelimelerin baş harflerinden oluşan GATT, Türkçe’de “Tarife ve Ticaret Genel Anlaşması” anlamına gelmektedir.⁸³

1929 Büyük Buhran ile ortaya çıkan sorunlar,klasik görüşü sona erdirip yerine müdahaleci bir iktisat politikasını zorunlu kılmıştır.

1945 yılında II. Dünya Savaşı sonrasında, dünyada barışı sürekli kılmak için ekonomik işbirliğinin gerekliliği düşüncesi kabul görmüştür.Dünya ticaretini serbestleştirmek amacıyla başlatılan girişimler ağırlık kazanmıştır. Bu bağlamda, uluslararası ekonomik ve mali kuruluşlar hızla artış göstermeye başlamıştır. Savaşta yıkılan ekonomileri onarmak, mal sistemi yeniden kurmak için savaş sona ermeden 1944 yılında Amerika’da Bretton Woods konferansları yapılmıştır. Uluslararası bir para sistemi yaratmak amacı ile biri İngiltere diğeri Amerika’nın hazırladığı iki plan doğrultusunda sistem şekillenmiştir. Bu konferanslar sonucunda 1 Temmuz 1944’de uluslararası para sisteminin işleyişinden sorumlu olacak IMF ve Avrupa’nın kalkınma çabalarını destekleyecek olan Uluslararası Dünya Bankası yasaları kabul edilmiştir. Aynı konferansta ITO- International Trade Organization sözleşmesi kabul edilmiş fakat ülkelerin iç ekonomilerine müdahalesi nedeni ile onaylanmamıştır.⁸⁴Bu nedenle faaliyete başlayamamıştır. ITO sözleşme taslağındaki ticaret kurallarının bir kısmını kapsayan geçici anlaşma “ Gümrük Tarifeleri Ticaret Genel Anlaşması (GATT) adıyla 30 Ekim 1947 tarihinde imzalanmış, 10 Ocak 1948 tarihinde yürürlüğe girmiştir.134 GATT üyesi ülke vardır. GATT’ın başlıca fonksiyonlarını şu şekilde sıralanabilir.⁸⁵

- i. Uluslararası ticareti istikrarlı hale getiren ve serbestleşmeye yönelik olan bir uluslararası ticaret forumudur.

⁸³GATT Bilgilendirme Rehberi,

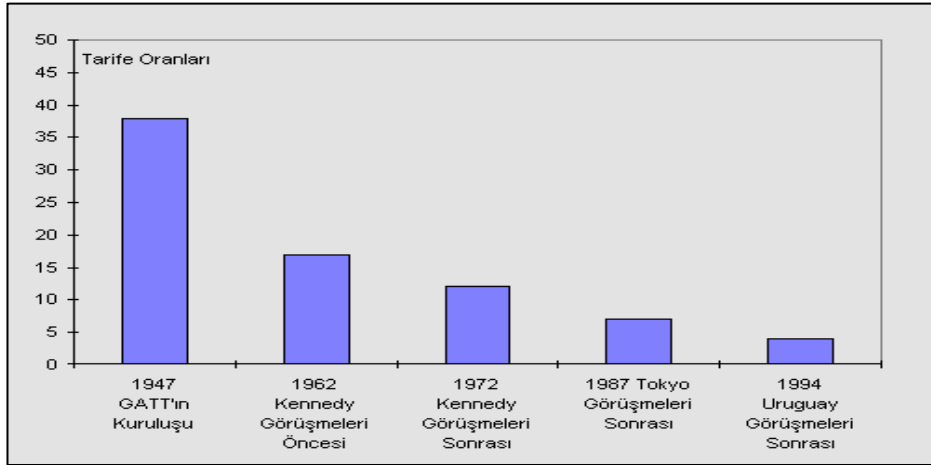
01.01.2015http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuat/uluslararası_mevzuat/gatt95.pdf.

⁸⁴ Fatma Bahar Şanlı, “Küreselleşme ve Ekonomik Entegrasyonlar”,Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmalar, C.2., S.3, 2004, 161.

⁸⁵ Muhammed Karataş, Nursen Vatanseven, “Uluslar arası Ekonomik ve Mali Kuruluşlar”, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Bahar Sayı 3, 2001.

- ii. Üye ülkelerin uluslararası ticarete uyması gereken üzerinde anlaşmaya varılmış bir kurallar bütünü olma fonksiyonuna sahiptir.
- iii. Üye ülkeler arasındaki anlaşmazlıkların giderilebileceği uluslararası bir divandır.
- iv. Koruma aracı olarak yalnızca gümrük tarifelerini kullanabilme fonksiyonu vardır.

GATT'ın temel ilkeleri arasında, ülkeler arasındaki dış ticareti teşvik etmek ve koruma amaçlı gümrük tarifelerinin indirilmesi vardır. Bu bağlamda GATT'ın etkisi ile GATT'ın kuruluşundan Uruguay Turu'na kadar olan tarifelerdeki gelişmeler aşağıdaki şekil yardımıyla görülebilir.



Kaynak: AKTAN C. Can, "Global Ekonomik Entegrasyon ve Türkiye", Dış Ticaret Dergisi, Ocak 1999, DTM Matbaası, Ankara, 9.

Şekil 2.1 GATT Sonrası Tarife Oranlarındaki Değişim

Yukarıdaki tablodan görüldüğü üzere dünya genelinde 1947 yılında GATT'ın yürürlüğe girmesinden 1994 yılında DTÖ'nün kuruluşuna kadar geçen süre zarfında uluslararası ticareti serbestleştirmek için yapılan çalışmalar sonucunda tarife oranlarında ciddi düşüşler kaydedilmiştir. Tarife oranları GATT'ın kuruluş yıllarında

%40'a yakın bir düzeyde iken, 1994 yılındaki Uruguay Görüşmeleri sonrasında %5'in altına inmiştir.

2.1.1.3. GATT'dan DTÖ'ye Geçiş : Dünya Ticaret Örgütü

Dünya Ticaret Örgütü, küreselleşen dünyada mal ve hizmet ticaretinin düzenlenmesi açısından çok önemli bir fonksiyona sahip olan, GATT'ın yerini alan bir örgüttür. Uruguay Turu sonrasında, 15 Nisan 1994 Nihai senet ile DTÖ kurulmuştur. DTÖ üç temel anlaşmaya dayanmaktadır. Bunlar Gümrük Tarifeleri ve Genel Anlaşması (GATT 1994), Hizmetler Ticareti Genel Anlaşması (GATS) ve Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması'dır (TRIPS). Yeni sistemde 1948 yılında kurulan GATT, ayrı bir anlaşma olarak kalmamış ve DTÖ sistemine dahil edilmiştir.⁸⁶

DTÖ'nün amaçlarını şunlardır:⁸⁷

- i. Hayat standardının yükseltilmesi, istikrarlı bir şekilde artan gelir dağılımı ve talep hacmini sağlamak,
- ii. Üretimi ve ticareti gerçekleştirirken dünya kaynaklarının sürdürülebilir kalkınma hedefine uygun olarak kullanımını sağlamak ve çevreyi korumak,
- iii. Farklı ekonomik düzeydeki ülkelerin ihtiyaçlarına cevap vermek,
- iv. Az gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkelerin, artan dünya ticaretinden ihtiyaçları ile orantılı olarak pay almasını sağlamak,
- v. Bu hedeflere ulaşabilmek için uluslararası ticari ilişkilerde ayrımcılığı ve ticaretin önündeki engelleri kaldıran anlaşmalar yapmak,
- vi. Çok taraflı ticaret sisteminin temellerini korumak,

⁸⁶Karlık,309.

⁸⁷Nil Karaca,“Gatt'dan Dünya Ticaret Örgütü ne”, Maliye Dergisi, 88-89.

- vii. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması ve Uruguay Turu Çok Taraflı Müzakerelerinin sonuçlarına uygun, bütünleşmiş ve uygulanabilir, kalıcı olan çok taraflı ticaret sistemini geliştirmek.

Anlaşmanın üçüncü başlığında anlaşmanın fonksiyonları aşağıdaki gibi sıralanmıştır.

- i. DTÖ, bu anlaşmanın ve çok taraflı ticaret anlaşmalarının uygulanması, idaresi ve işleyişi ve yönetimine yardımcı olacaktır.
- ii. DTÖ üyeleri arasında bu anlaşmanın eklerinde yer alan konularında ve ticaretin daha da serbestleşmesinde üye ülkelerin müzakerelerde bulunmaları için bir forum oluşturacaktır.
- iii. Örgüt, üye ülkelerin ticaret politikalarını periyodik olarak inceleyecektir.
- iv. Üye ülkeler arasındaki farklılıkların anlaşmazlıkların giderilmesinden sorumlu olacaktır.

2.2. Gümrük Birliği Teorisi Teorik Çerçevesi

Gümrük Birliği, iki ya da daha fazla ülkenin kendi aralarında gümrük vergilerini kaldırıp malların serbest dolaşımını sağlayarak, birlik dışındaki ülkelere gümrük vergisi uygulamalarıdır. Gümrük Birliği'ne dahil olan ülkeler birbirlerine karşı gümrükleri kaldırır. Fakat birliğe dahil olmayan ülkelere gelen mallara ortak bir gümrük tarifesi uygulanır. Gümrük Birliği'ni kuran ülkeler arasında malların serbest dolaşımını engelleyen her türlü engel kısılama ortadan kalkar. Birliğe dahil olan ülkeler, birbirlerine gümrük vergisine eş başka bir vergi uygulayamazlar.⁸⁸

⁸⁸ Demet Çak ve Murat Çak, “ Gümrük Birliği’ nin Getirdikleri ve Götürdükleri: Dış Ticaret Vergileri ve İhracat Gelirleri Analizi”, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No:2007-68, İstanbul,2007, 35.

Uluslararası ticaret teorisi, bölgesel ekonomik entegrasyona teorik bir temel sağlamıştır ama bu konuyla ilgili iktisadi analiz ve teorik gelişmelerin öncülüğünü 1950 yılındaki çalışmasıyla ünlü iktisatçı Jacop Viner yapmıştır.

Viner öncesi klasik iktisatçılar ekonomik entegrasyona yönelik sınırlı bir analiz yapmışlardır. Özetle, Viner öncesi kabul gören genel görüş; gümrük birliklerinin tarifeleri azaltıp, serbest ticarete yönelik bir hareket olması dolayısıyla dünya refahını arttırdığı yönündedir⁸⁹. J.Viner, bu iddiaya ticaret yaratıcı-ticaret saptırıcı kavramlarını kullanarak itiraz etmiştir. Viner'in 1950 yılında yayınlanan "The Customs Union Issue" isimli çalışması 1950'li yıllardan beri, ekonomik entegrasyonun teorik temeli olarak kabul görmektedir⁹⁰.

Ekonomik entegrasyonun gümrük birliği aşamasını çalışmalarında baz alan Viner, gümrük birliğine üye ülkeler arasında tamamen yeni oluşan ticaretten doğan kazancı ticaret yaratıcı etki, üye ülkeler arasında oluşan ticaretin, daha önce diğer ülkelerle yapılan ticaretin yerini almasını da ticaret saptırıcı etki olarak belirtmiştir.

Kısaca, Viner'in gümrük birliklerinin dünya refahı üzerindeki etkileri üzerindeki görüşü şu şekilde özetlenebilir: Gümrük Birlikleri tarifeleri indirdiği ve serbest ticarete doğru bir hamle olduğu için dünya refahını serbest ticaret kadar olmasa da maksimize edecektir⁹¹.

Viner'den sonra teoriye en büyük katkı, ikinci en iyi teorisiyle Lipsey ve Lancaster isimli iktisatçılardan gelmiştir. İkinci en iyi teorisini kısaca şu şekilde açıklamak mümkündür: Ortodoks teoriye göre, serbest ticaret dünya refahının artması için en iyi yoldur ve bu durumda serbest ticaretin önündeki ticari engellerin kaldırılması dünya refahını arttıracaktır. Ancak bir takım ülkeler kendi aralarındaki ticareti serbestleştirip, dışarıya karşı kısıtlamaları devam ettirebilir. Bu durumda dünya refahı artmayabilir. Dünya refahını artıran varsayımlardan serbest ticaret dışında bir diğeri de tam rekabet şartlarının geçerli olmasıdır. Ama gerçekte piyasalarda monopol, oligopol veya eksik rekabetin hakim olduğu piyasalar

⁸⁹ F. Kahnert, P. Richards, E. Stoutjesdijk, P.Thomopoulos, Economic Integration, Paris: Development Centre of the Organisation for Economic Co-operation and Development, 1969, 15-16.

⁹⁰ Rıdvan Karluk, Uluslararası Ekonomi, İstanbul:Beta Yayınları, 2002, 246.

⁹¹ R.G. Lipsey, The Theory of Customs Union: A General Survey, The Economic Journal, Vol. 70, No:279, Sep. 1960, 496-498.

mevcuttur ve bu durumda serbest ticaret tek başına üretim ve tüketimde pareto optimumunu sağlamaz. Serbest ticaret ve tam rekabet piyasalarının bulunmadığı bir ortamda, birinci en iyi politika değil de, piyasa engellemelerini dengeleyen müdahaleci önlemlerin alınması, ikinci en iyi politika olarak karşımıza çıkar. İkinci en iyi teorisinin en yaygın kullanım alanı gümrük birlikleridir. GB’de serbest ticaret önündeki engeller üye ülkeler için kaldırılırken (birinci en iyi) üçüncü ülkelere karşı ortak tarife ve kotalar sürmektedir⁹².

Daha sonra ise J.E. Meade, Marcus, Fleming, H.g. Johnson, C.A. Cooper, B.F.Massel, R.G. Lipsey ve Kelvin Loncester’in katkılarıyla günümüz seviyesine ulaşmıştır. 1956 Yılında Meade “ikinci en iyi teorisi”ile bir ülkede uygulanan gümrük vergilerinin dünya refahını arttırabileceği gibi azaltabileceğini de öne sürmüştür. 1965 yılında Vanek, bir ülkede uygulanan gümrük indirimlerinin diğer ülkelerin indirimlerinden yüksek olması durumunda dünya refahının artacağını; Libsey, Mcade ve Gehrels(1960) gümrük birliklerinin nisbi fiyatları değiştirerek mallar arası ikameye yol açabileceğini, Mundell (1964), Vanek (1965) ve Kamp (1969) gümrük birliklerinin ticaret hadlerine olan etkilerini, Negishi(1969) bölgesel refahı optimize eden bütünleşmenin dünya refahını olumsuz yönde etkileyebileceğini öne sürmüşlerdir. ⁹³

Gümrük birliklerinin üye olan bir ülkenin uluslararası piyasalardaki rekabet gücünün nasıl etkileneceği hususunda kesin bir öngörüye sahip olmasa da gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki gerçekleşen bir entegrasyonda (AB gibi), artan ticaret aracılığıyla daha çok sermaye-yoğun mallar ve ileri teknoloji ürünlerinde gelişmekte olan ülkenin birlik içindeki rekabet gücünün artması beklenmektedir. Kutuplaşma teorisine göre ise gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülke arasındaki gümrük birliği örneğinde, gelişmekte olan ülkenin rekabet gücünün olumsuz etkilenmesi beklenir. ⁹⁴

⁹²Rıdvan Karluk, *Uluslararası Ekonomi*, (İstanbul :Beta Yayınları, 2002) 251-255.

⁹³ Karluk 244.

⁹⁴ Hasan Vergil ve Ertuğrul Yıldırım, “AB- Türkiye Gümrük Birliği’nin Türkiye’nin Rekabet Gücü Üzerine Etkileri”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı26, Ocak – Haziran 2006, 1-21.

2.3. Gümrük Birliği'nin Ekonomik Etkileri

Gümrük Birliği'nin doğurduğu etkiler ilk olarak statik ve dinamik etkiler olmak üzere ikiye ayrılır. Statik etkiler, teknolojik ve ekonomik yapının sabit kalması varsayımıyla tarifelerin kaldırılmasıyla dış ticaret hacmi ve refah düzeyinde ortaya çıkan değişimleri inceler. Statik etkiler, bir defalık etkiler iken, dinamik etkiler ise üye ülkelerin ekonomik yapılarında, üretim kapasitelerinde ve kaynak verimliliğinde değişikliğe yol açan süreklilik arz eden etkilerdir⁹⁵.

2.3.1 Gümrük Birliği Statik Etkileri

Ekonomik birlik sonrasında teknolojinin ve ekonomik yapının sabit kaldığı varsayımı altında, üretim faktörlerinin yeniden dağılımı sonucunda ortaya çıkan etkilerdir.

GB'nin statik etkilerinin şekillendiği çalışmalar aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 2.2. GB'nin Statik Etkileri

Teorik Altyapı ile İlgili Literatür	
GB'nin Statik Etkileri	GB'nin Dış Ticaret Hadlerine Etkileri
Viner(1950), Meade(1955), Lipsey (1960), Summers(1991), Wonnacott- Luts(1989), Krugman (1991), Panagariya(1997), Bhagwati- Panagariya(1996), Frankel vd.(1996), Schiff (1997,1999), Krishna(2003), Makover- Morton(1953)	Mundell(1964), Petith(1977)

Kaynak:Ela Çorpan Nart, GB'nin Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkileri: Panel ve Veri Analizi, Journal of Yasar University, 2875.

⁹⁵ Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat*, 15. Basım, İstanbul:Güzem Yayınları, 206-211.

2.3.1.1 Üretim Etkisi

Gümrük birliğinin üretim etkileri, belli mallara yönelen tüketici alımlarının, üçüncü ülkeler ve iç üreticilerden ortak üretici ülkelere kayması sonucu meydana gelmektedir. Üretim etkisini incelerken, birliğe dahil olan ülkelerin ekonomilerine ilişkin şu varsayımlar kabul edilecektir:

- i. Ekonomiler tam rekabet koşulları altındadır.
- ii. Ekonomilerde üretim sabit maliyetlerle yapılmaktadır.
- iii. Parasal fiyatlar ve maliyetler reel sosyal maliyetleri göstermektedir.
- iv. Ulaştırma masrafları hariç kabul edilmektedir.
- v. Advalorem gümrük vergisi uygulanmaktadır.⁹⁶

Üretim etkisi ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkiler olarak ikiye ayrılır.

2.3.1.1.1. Ticaret Yaratıcı Etkisi

Gümrük Birliği'nin oluşturulmasıyla dış ticaretin önündeki engeller kalkmakta, üye ülkeler arasındaki dış ticaret hacmi genişlemekte ve üretim daha etkin ülkelerde toplanmaktadır. Birliğe üye olan ülkelerin üretiminin olumlu yönde gelişmesi Gümrük Birliği'nin ticaret yaratıcı etkisini doğurur. Ticaret yaratıcı etki Gümrük Birliği'nin kurulması ile birlikte ticaret hacmindeki artışa işaret etmektedir. Böylelikle birliğe üye bir ülke birliğe üye bir başka ülkeden ithalatı daha ucuza bulma imkanına kavuşur. Bu durumda üye ülke bir malı yurtiçinde üretmektense, tarifeler kalktıktan sonra daha düşük fiyata sahip olan ortağından alır. Bu durumda söz konusu ülke hem daha düşük maliyetli üye diğer bir ülkeden aynı ürünü bulmuş

⁹⁶Karluk 246.

olur hem de tüketiciler malı daha ucuza elde ettikleri için daha çok tüketim şansına sahip olurlar⁹⁷.

Ticaret yaratıcı etkinin refah kazançları iki bölümden oluşmaktadır. İlki yüksek maliyetleri ülkede yerli malının üretiminin azalmasıyla ortaya çıkan üretim kazançlarıdır. İkinci ise düşük fiyattan dolayı tüketicilerin rantındaki artışı gösteren tüketim kazançlarıdır. Bu iki etkinin toplamı ise bize ticaret yaratıcı etkinin refah etkisini verir⁹⁸. Statik analiz çerçevesinde bölgesel ekonomik entegrasyonun refah etkilerini belirleyen faktörlerden bazılarını ise şu şekilde sıralanabilir⁹⁹.

- Birliğe üye ülkenin toplam harcamaları içinde ithalatın payı düşük ve yerli tüketimin payı yüksekse gümrük birliğinin söz konusu ülke için refah artıracığı varsayılmaktadır.
- Birliğe üye ülkenin toplam ithalatın içinde birlik-içi ülkelerin payı ne kadar yüksekse, refah etkisinin o kadar fazla olacağı varsayılmaktadır.
- Birliğe üye ülkenin birlik öncesi tarifeleri ne kadar yüksekse, refah etkisinin o kadar fazla olması beklenmektedir.
- Ticaret yaratıcı etkinin görüldüğü ülkenin refahının artacağı, ticaret saptırıcı etkinin görüldüğü ülkenin ise refah seviyesinin azalacağı varsayılmaktadır.
- Üye ülkeler coğrafi olarak yakınsa, taşıma-ulaşım maliyetleri azalır, böylelikle ticaret yaratıcı etki artar.
- Birlik üyesi ülkelerin birbirlerini tamamlayıcı (gümrüklerle korunan endüstriler birbirinden farklı olması durumu) ya da rekabetçi (gümrüklerle korunan endüstrinin benzer olması durumu) olmaları durumunda farklı etkiler ortaya çıkar. Eğer üye ülke ekonomileri rekabetçi ise gümrük birliğinden sağlanacak yararların o kadar yüksek olması beklenir. Bu durumda

⁹⁷ Thomas A. Pugel, Peter H. Lindert, International Economics, Eleventh Edition, McGrawHill , 2000, 216-218.

⁹⁸ Bela Balassa, Economic Development and Integration, Centro de Estudios Monetarios Latinamericanos, Mexico, 1995, 18-22.

⁹⁹ Richard G. Lipsey, The Theory of Customs Union: A General Equilibrium Analysis, Lewis Reprints, Great Britain, 1970, 56-57.

birlikinde yüksek maliyetli üreticiden üretim düşük maliyetli üreticiye geçer. Böylelikle üretim etkinleşir. Fakat tamamlayıcı ekonomilerin böyle bir etki söz konusu değildir¹⁰⁰.

Bu etki ülke içinde karşılaştırmalı üstünlüklere uygun bir uzmanlaşmanın sonucudur. Ticaret yaratıcı etkinin büyüklüğü, gümrük birliği sonucunda birliğe katılan ülkelerin refah artışının da büyük olacağını göstermektedir.

Üretim etkilerinden Ticaret Yaratıcı etkinin nasıl ortaya çıktığını bir örnek yardımı ile açıklayalım. Türkiye, Almanya ve Fransa'nın ticaret ilişkileri aşağıdaki tablo yardımıyla gösterilmiştir. Bu ülkeler otomobil üretmektedirler. Türkiye, otomobili diğer ülkeler göre daha yüksek maliyetle üretmektedir. Almanya'nın otomobil üretim maliyeti diğerlerine göre daha düşüktür. Bu ülkelerin otomobil üretim maliyetlerine ilişkin maliyetler aşağıdaki gibidir.

Tablo 2.3 Otomobil Üretimine İlişkin Maliyetler(100.000 TL/ adet)

	Türkiye (A ülkesi)	Almanya(B ülkesi)	Fransa (C ülkesi)
Otomobil Üretim Birim Maliyeti	50.000	43.000	46.000
Maliyet Türkiye %20 Güm. Vergisi	50.000	51.600	55.200
Maliyet OGT	50.000	43.000	50.600

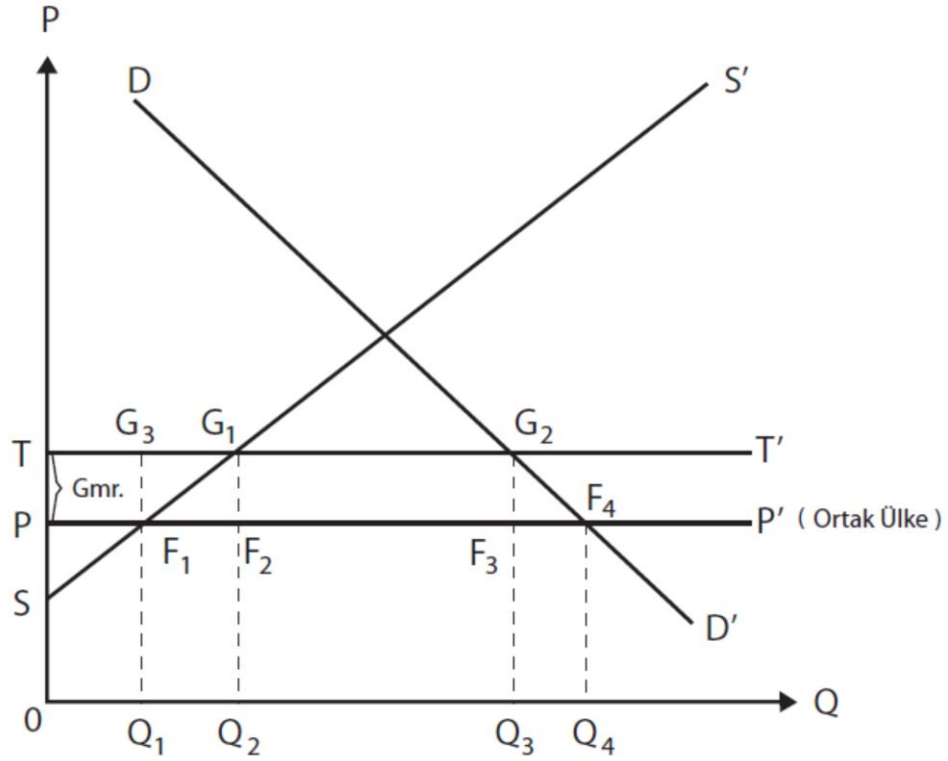
Kaynak: Robert G. Hine “ *Customs Union Enlargement and Adjustments: Spain's Accession to the European Union Community*”, Journal of Common Market Studies, C:1,No:1, 1989, 27

¹⁰⁰ Seyidoğlu, 209-210

Türkiye'nin normal şartlarda fiyatı daha düşük olduğu için otomobili Almanya' dan ithal etmesi gerekmektedir. Yukarıdaki tabloya göre, Türkiye' deki ithalatçıların aslında yüksek vergi nedeniyle daha ucuza mal edilen ithal otomobillerden alma şansları yoktur. Çünkü vergiden sonra ithal otoların fiyatı yerli üretim maliyetinin üstüne çıkmaktadır. %20' lik gümrük vergisiyle 43.000' e üretilen Alman otomobillerin Türkiye' ye maliyeti 51.600' e, 46.000 olan Fransız otolarının maliyeti de 55.200' e çıkmıştır. Hal böyleyken, her iki ülkeden ithal edilecek olan otomobil maliyeti yerli otomobil üretim maliyeti olan 50.000' in üzerinde kalmaktadır. Almanya ile Türkiye' nin Fransa' yı dışarıda bırakacak şekilde birlik oluşturduklarını varsayalım. Ülkelerin oluşturdukları GB ile mal hareketlerine konan kısıtlamaları kaldıracaklardır. Türkiye ve Almanya aralarında bir gümrük birliği kurmaları durumunda kendi aralarında uyguladıkları gümrükleri kaldıracaklar ve Fransa' ya karşı %10 OGT uygulamaya koyacaklardır. GB öncesi yüksek maliyeti nedeniyle gerçekleşmeyen Almanya' dan otomobil ithalatı GB kuulduktan sonra mümkün olacaktır. Çünkü Almanya ve Türkiye arasında gümrükler sıfırlanacağı için Alman ithal otomobilin ithal fiyatı 43.000 olacaktır. Bu durumda tüketiciler 50.000'e yerli otomobil yerine 43.000' e ithal otomobili tercih edeceklerdir. Bu talep artışı üretimi yüksek maliyetli Türkiye' den, düşük maliyetli Almanya' ya kaydıracaktır. Bu durumda Almanya için GB' nin statik refah etkilerinden ticaret yaratıcı etkisi (olumlu üretim etkisi) ortaya çıkmış olacaktır.¹⁰¹

¹⁰¹Robert G. Hine “ *Customs Union Enlargement and Adjustments: Spain's Accession to the European Union Community*”, Journal of Common Market Studies, C:1,No:1, 1989, 27-28

Gümrük birliğinin üretim tüketim etkileri aşağıdaki grafikte yorumlanmıştır.



(A ve B Ülkeleri mevcut)

Kaynak: Miltiades Chacholiades, *International Economics*. (Singapore: 1990) 232.

Şekil 2.2 Gümrük Birliği'nin Üretim Etkisi

Şekildeki DD' ve SS' eğrileri X malı için talep ve arz eğrileridir. A'nın gümrük birliği kurduğu B ülkesinde X malı fiyatının sabit ve arzının sonsuz elastik olarak yatay eksene paralel olarak PP' olduğunu varsayalım. A ülkesinin B ülkesinden ithal edilen X malın fiyatı gümrük birliğinden önce, TT' ne yükselecektir. A ülkesindeki malın tüketimi 0Q3, üretimi ise 0Q2 olacak, Q2Q3 kadar mal B ülkesinden ithal edilecektir. G1G2F3F4 dikdörtgeni A ülkesinin gümrük vergisi hasılatını göstermektedir. A ile B ülkeleri kendi aralarında gümrük birliği kurup, gümrük vergisini kaldırdıktan sonra, A'nın tüketimi 0Q4'e artacak üretimi ise

0Q1'e daralacaktır. Gümrük birliği sonrasında A'nın B'den ithalatı Q1Q4 kadar olacaktır. Gümrüklerin kalkması, A ülkesi tüketicilerinin lehine olmaktadır. Şekildeki PF4G2T alanı A ülkesindeki tüketicilerin kazancıdır.¹⁰²

G1F2F3G2 alanı birlikten önce tüketicilerin ödemesi gereken ödemedir ve artık böyle bir ödeme yoktur. PF1G1T alanı gümrük birliğinden sonra ortaya çıkan üreticilerin rant kaybı olup, tüketicilerin kazancıdır. Tüketicilerin kazançları, F1F2G1 ve F3F4G2 üçgenlerinin alanları kadardır. Birinci üçgen malın üretim maliyetinde meydana gelen tasarruf olup ikinci üçgen ise tüketim etkisi olan tüketici rantını ifade etmektedir.

2.3.1.1.2. Ticaret Saptırıcı Etki

Gümrük birliğinin oluşturulmasıyla, birliğe üye ülkelerarası dış ticaret kısıtlamalarının kaldırılması ve birlik dışına ortak bir gümrük tarifesinin uygulanması, bölge içi ticareti bölge dışı ticaret aleyhine geliştirir, buna da ticaret saptırıcı etki denir. Diğer bir deyişle ticaret saptırıcı etki, birliğe üye bir ülkenin birlik dışından daha düşük bir maliyetle yapılan ithalatının yerine birlik üyesi daha yüksek maliyetle yapılan ithalatın geçmesidir. Böylece, kaynak dağılımında verimlilik azalacak, dünya refahı olumsuz etkilenecektir.¹⁰³

Bu durumu bir örnek yardımı ile açıklayalım. Türkiye, Almanya ve Fransa arasındaki et üretimine ilişkin maliyetler ve ithalat için oluşacak fiyat aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

¹⁰²Miltiades Chacholiades, *International Economics*. (Singapore: 1990), 232-233

¹⁰³Theo Hitris, *European Union Economics*, Fifth Edition, Prentice Hall, 2003, 9

Tablo 2.4. Et Üretimine İlişkin Maliyetler(100 TL/KG)

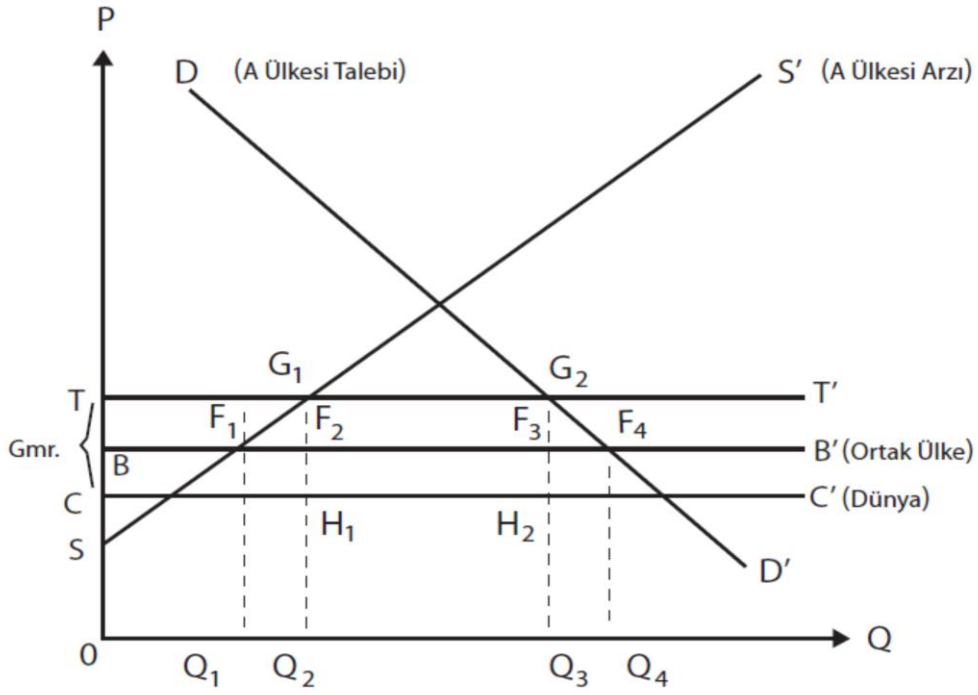
	Türkiye(A Ülkesi)	Almanya(B Ülkesi)	Fransa(C Ülkesi)
Et Üretimi Birim Maliyeti	50.000	42.000	38.000
Maliyet Türkiye %25 Güm. Vergisi	50.000	52.500	47.500
Maliyet OGT %20	50.000	42.000	45.600

Kaynak:Robert G. Hine “ *Customs Union Enlargement and Adjustments: Spain’s Accession to the European Union Community*”, Journal of Common Market Studies, C:1,No:1, 1989, 28.

Tablo 2.4’te görüldüğü üzere eti en düşük maliyetle Fransa üretmektedir. Gümrük Birliği kurulmadan önce Türkiye %25 Gümrük vergisi uygulamasına rağmen tüketiciler ithal etin fiyatı daha uygun olduğundan ithal eti tercih edeceklerdir. Çünkü ithal etin fiyatı gümrük vergisine rağmen 47.500 olmaktadır. Türkiye ile Almanya’nın, Fransa’yı dışarıda bırakarak aralarında gümrük birliği kurduğunu varsayalım. İki ülke aralarındaki gümrük vergisini kaldırmışlar üçüncü ülkelere karşı % 20 OGT uygulamışlardır. Türkiye için ithal etin maliyeti Fransa’dan 45.600, Almanya’dan ise 42.000 olacaktır. GB sonunda tüketiciler yine ithal eti tercih edeceklerdir. Fakat talep Fransız etinden Alman etine kayacaktır. Bu durumda Fransa için GB’nin ticaret saptırıcı etkisi ortaya çıkmıştır.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Hine, 1-27

Ticaret saptırıcı etki aşağıda grafik yardımı ile açıklanmıştır.



Kaynak: Miltiades Chacholiades, *International Economics*. (Singapore: 1990) 234.

Şekil 2.3 Gümrük Birliği'nin Ticaret Saptırıcı Etkisi

Yukarıdaki şekilde görüldüğü üzere BB' doğrusu B ülkesinin, CC' doğrusu da C ülkesinin sonsuz elastik arz eğrilerini göstermektedir. B ülkesi ile gümrük birliği kurmadan önce, malını C ülkesine göre daha yüksek maliyetle üretmekte ve satmaktadır. Gümrük vergisi mevcutken, A ülkesi, X malını C ülkesinden OC fiyatından satın almaktadır. Bu fiyata gümrük vergisi (CT) uygulanınca X malı OT fiyatından satılmaktadır. Böylece, gümrük birliği öncesinde A ülkesi üretimi 0Q2, tüketimi ise 0Q3'tür. A ülkesi tarafından elde edilen gümrük hasılatı; G1G2H2H1 kadardır. A ülkesi malı, B ülkesindeki 0B fiyatına gümrük vergisi CT eklenince OT' nin çok üzerinde satılan fiyattan almamaktadır.

Şimdi A ile B ülkelerinin kendi aralarında gümrük birliği kurduklarını varsayalım. B ülkesinden ithal edilen gümrük vergisi kaldırıldığında, A ülkesinin

malı B ülkesinden alması daha uygun olacaktır. Çünkü C ülkesinde gümrük vergisi uygulanmaya devam etmektedir. Gümrük birliği sonrasında A ülkesindeki gümrük vergisi hasılatı yok olacaktır. Bu durumda A'nın üretimi $OQ1$ 'e düşecek, tüketimi ise $OQ4$ e çıkacaktır. Böylece, A ülkesinin B ülkesinden yaptığı ithalatta $Q1Q4$ kadar olacaktır. Bu durumdan tüketiciler $TG2F4B$ kadar kazançlı çıkarırken, üreticiler $TG1F1B$ kadar rant kaybı yaşayacaklardır. Üretici rantı tüketicilere aktarılmıştır. Tüketiciler artık gümrük vergisi ödememektedir. Kısaca, devletin vergi kaybı üreticilere kazanç sağlamıştır. Bu durumda, tüketim üçgeni $G1F2F1$ ve üretim üçgeninin $G2F4F3$ toplamı yine tüketici kazancını verir. Ülkenin toplam kazancı, $F2F3H2H1$ alanı ile iki üçgenin toplamı kıyaslanarak bulunur. Hangisi daha büyük ise ülkenin net sosyal kazanç ya da kaybı buna göre ortaya çıkar.¹⁰⁵

Sonuç olarak; GB'nin dünya refahına olan katkısı, ortaya çıkan ticaret yaratıcı etki ve ticaret saptırıcı etkinin göreceli büyüklüğüne bağlıdır. Eğer, ticaret yaratıcı etki, ticaret saptırıcı etkiden büyük ise kaynak verimliliği ve refahı artacaktır. Ancak tam tersi olması halinde yani ticaret saptırıcı etki ticaret yaratıcı etkiden büyükse birliğin ortalama verimi azalacak ve refah düşecektir.

2.3.1.2. Tüketim Etkisi ve İkinci En İyi Teorisi

Gümrük birliği teorisinin öncüsü olarak kabul edebileceğimi J.Viner, birliklerin tüketim üzerindeki etkilerine fazla önem vermemiştir. Ancak, Meade, Gehrels ve Lipsey gibi iktisatçılar ekonomik birleşmelerin, gümrük tarifelerini ortadan kaldırmasıyla ülkeler arasındaki nispi fiyatları değiştireceğini ve böylece tüketicilerin tercihlerinde kaymalar olabileceğini savunmuşlardır.¹⁰⁶ GB'den sonra ticarete konu olan malların hep aynı şekilde tüketildiğini söyleyemeyiz. Bir malın ithalinde eğer o maldan gümrük vergisi alınmıyor ise malın fiyatı artar. GB kurulduktan sonra bu maldan alınan gümrük vergisinin kaldırılması ile fiyat düşer. Bununla birlikte eğer ticaret konu olan mallarda talep esnekliği $e > 0$ ise, ucuzlayan mala talep artar böylece tüketim etkileri ortaya çıkar.

¹⁰⁵ Chacholiades, 234-235

¹⁰⁶ Karluk, Uluslararası Ekonomi, Beta Yay., 6.baskı, 2002, 251.

Birinci en iyi politika, sosyal ve özel fiyatlar arasındaki farklılığın olmadığı bir durumda serbest ticaretin üretim ve tüketiminde Pareto Optimumunu sağladığı durum olarak tanımlanabilir. Tam rekabet piyasasının geçerli olduğu bir dünya piyasasında optimum refaha ulaşmak için en iyi yol Pareto Optimumudur. Ancak bu sağlanmadığı durumda, tam rekabetin bütün ekonomiye hakim olmadığında, mevcut aksaklıklarını dengeleyecek önlemlerin alınması “ikinci en iyi” politikayı doğurur. İkinci en iyi teori, dış ticarete koruyuculuğa destek veren bir düşünce şekli olup en yaygın kullanım aracı alanı gümrük birlikleridir.¹⁰⁷

2.3.1.3 Ölçek Ekonomilerine Etkisi

Gümrük Birliği sonucu büyük bir pazarın oluşması uzmanlaşmanın artmasına ve üretimde maliyetlerin düşürmesine yol açtığı düşünülmektedir. Ölçek ekonomileri dinamik etkisinin özellikle gelişmekte olan ülkeler için önem arz ettiği iddia edilmektedir.¹⁰⁸

2.3.1.4. Dış Ticaret Hadlerine Etkileri

Dış ticaret hadleri birim ihracat fiyatlarının birim ithalat fiyatlarına oranını gösterir. Uluslararası ticaret sonucunda ihracat veya ithalat fiyat endeksinde ortaya çıkan değişikliklere bağlı olarak dış ticaret hadlerinde iyileşme ya da kötüleşme ortaya çıkabilir. Ticaret hadleri Gümrük Birliği teorisine Mundell tarafından teklif eğrisi analizi ile sokulmuştur. Mundell üç ülke, üç mal ile teorik bir model oluşturmuştur. İki ülkenin kendi arasında GB kurması durumunda birlik dışında kalan ülkeye göre her iki ülkenin ticaret hadlerinin birleşmeden olumlu etkileneceği sonucuna varmıştır. Bununla birlikte, birleşme öncesi tarife oranı daha düşük olan ortağın ticaret hadleri bu birleşmeden daha olumlu etkilenir sonucuna ulaşmıştır.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Karluk,253.

¹⁰⁸ Karluk,259.

¹⁰⁹ Yıldırım Etuğrul, Dura Cihan, “Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Konusundaki Literatüre Bir Bakış”, Erciyes Üniversitesi, İİBF Dergisi, s.28, Ocak-Haziran, 2007, 146.

$$N = P_x / P_m$$

$$N = \text{Dış ticaret hadleri}$$

$$P_x = \text{İhracat fiyatları endeksi}$$

$$P_m = \text{İthalat fiyatları endeksi}$$

Yukarıdaki formüle göre, ithalat fiyatları sabitken ihracat fiyatlarının düşmesi, ihracat fiyatlarında bir değişme olmaksızın ithalat fiyatlarının yükselmesi ya da her iki fiyat endeksi artmakla birlikte ithalat fiyatlarındaki artışın ihracat fiyatlarındaki artıştan daha büyük olması gibi durumlarda dış ticaret hadleri (N) ülkenin aleyhine döner. Dışticaret hadlerinin aleyhte değişmesi, ülkenin dış ticaret fiyatlarından kazanç kaybına uğraması anlamına gelebilir. Çünkü, söz konusu ülkenin belirli bir başlangıç yılına göre bir birim ithal malı elde edebilmek için eskisinden daha fazla miktarda ihraç malı vermesi gerekecektir. Başka bir deyişle, dışticaret hadleri aleyhine dönen bir ülke, bir birim ihraç malı karşılığında eskisine göre daha az ithal malı elde eder. Dışticaret hadleri lehine değişen bir ülke ise, aksine dışticaretten kazançlı çıkar. Gümrük Birliği'nin oluşumu ve genişlemesinden ticaret hacmi ve yönü etkilenir. Bir bütün olarak birliğin, tek tek birlik üyesi ülkelerin ve birlik dışında kalan ülkelerin dış ticaret hadlerindeki değişmeler, bu ülke grupları arasında gelirin yeniden dağılımına yol açarak refah üzerinde, önemli etkiler doğuracaktır. Gümrük birliğinin üye ülkelerin ve tüm dünyanın refahını nasıl etkileyeceği üretim ve tüketimdeki etkinlik değişimleri yanında, ticaret hadlerindeki değişmelere de yakından bağlıdır. Gümrük birliğinin dışticaret hadleri üzerindeki etkilerini dört başlık altında toplanabilir.¹¹⁰

- i. **Birlik İçinde Prodüktivitenin Artışı:** Birlik içinde prodüktivite seviyesinde meydana gelen artışlar, birliğin üretim maliyetinin düşmesine yol açar. Birliğe üye ülkelerin ürettikleri dahilimallarda meydana gelen prodüktivite artışı, birlik üyesi ülkelerin yararına sonuçlar doğurur.

¹¹⁰Karlık,257-258.

- ii. **Birliğin Pazarlık Gücünde Meydana Gelen Değişmeler:** Birleşen ekonomilerin kendi kendilerine yeterlik dereceleri eskisine göre daha fazla olup, birlik dışında kalan ekonomilere bağımlılık dereceleri daha azdır. Pazarlık gücünün artması durumunda, dış ticaret hadlerinin birlik lehine, dışarıda kalanlar aleyhine değişme durumu çok fazladır. Hal böyleyken, kurulan gümrük birliği dünya piyasasının önemli bir kısmını kapsamaması durumunda, birliğin pazarlık gücünün yükselmesi ve buna bağlı olarak dış ticaret hadlerini de lehe çevirmesi mümkündür.
- iii. **Birliğin Ekonomik Büyüklüğü:** Birliğin ekonomik büyüklüğünden amaç toplam üretim hacmidir. Başka bir ifade ile, birliğe dahil olan ülkelerin gayrisafi ulusal hasıllarının toplamıdır. Ekonomik büyüklüğe sahip birlik, arz ve talep şartlarını etkileyerek dünya fiyatlarını değiştirebilir ve bu değişikliklerle dış ticaret hadlerini lehine çevirebilir. Ancak birlik küçük ise, dış dünyanın sonsuz esnek arz eğrileri ile karşılaşır ve bundan dolayı dış ticaret hadlerini lehine çeviremez. Bu açıdan birlikler, kapsadıkları ekonomik alanların büyüklüğü ölçüsünde dış ticaret hadlerini kendi lehlerine çevirme imkanına sahiptir.
- iv. **Birliğin Kurulmasıyla Ticaretin Birlik Dışı Ülkelerden Birlik İçine Dönmesi:** Gümrük Birliği ticaret sapsına yol açtığı ölçüde, birlik üyelerinin dış ülkelerle olan dış ticaret hadleri birlik lehine dönebilir. Eğer birlik yönünden dış talep ve arz esneklikleri sıfır ise, dış ticaret hadleri büyük ölçüde birlik lehine dönebilir. Çünkü bu durumda, dış ülkelerin ithalatında bir azalma olmakta, fakat bu ülkelerin ihracatları daha düşük fiyattan eski seviyelerini korumaktadır.

Bir ülke açısından dış ticaret hadlerinin iyileşmesi refah artışına, kötüleşmesi ise refah kaybına neden olur.

2.3.1.5. Endüstri İçi Ticaret

Endüstri içi ticaret bir ülkenin aynı endüstriye ait malları hem ithal hem de ihraç etmesi biçimindeki ticarete verilen addır. Uluslararası ticaretin oluşumu endüstrilerarası ticaret biçiminde olabileceği gibi endüstri içi ticaret biçiminde de olabilir. Endüstri içi ticaret, belirli bir endüstri kapsamında birbirinden farklılaştırılmış yapıdaki ürünlerin eş zamanlı olarak ihraç ve ithal edilmesidir. Böylece söz konusu endüstride ülkeler arasında karşılıklı olarak iki yönlü ticaret ortaya çıkar. Endüstrilerarası yapılan ticaretin yanında, giderek benzer malların ithalat ve ihracatının yaygınlaşması, endüstri içi ticaret kavramını gündeme getirmiştir¹¹¹.

Gümrük Birliği'nin endüstri içi ticaret ekisini inceleyebilmek için standart dışı ticaret teorisinde yer alan bazı varsayımların değiştirilmesi gerekmektedir. Bunlar:

- i. Homojen Ürünler yerine farklılaştırılmış ürünler.
- ii. Ölçeğe göre sabit getiri yerine ölçeğe göre artan getiri
- iii. Benzer talep yapıları yerine farklı talep yapıları

İktisadi bütünleşme ile endüstri içi ticaret arasındaki pozitif ilişki aşağıdaki faktörlere bağlı olarak açıklanabilir.¹¹²

- i. **Tercih çeşitliliği ve talep çakışması:** Ülkeler bütünleşme öncesinde benzer tercih yapısına sahipse ve benzer ancak farklılaştırılmış ürünler üretiyorsa bu ülkelerde bütünleşme durumunda tercih çeşitliliğine dayalı endüstri içi ticaret artış gösterir.

¹¹¹ Osman Küçükahmetoğlu, *Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Bir Yaklaşım*, Ankara: Ekin Kitabevi, 2005, 67-68.

¹¹² Küçükahmetoğlu, 67-68.

- ii. **Ticaretin serbestleşmesi:**Gümrük birliği, üye ülkeler arasında ticareti engelleyen etkenlerin ortadan kaldırılmasına yol açarak bu ülkeler arasında ticaretin genişlemesini sağlar. Böylece gümrük birliği ülkelerinde, endüstri içi ticaretin artması için belirli bir ortam oluşturulmuştur.
- iii. **Üretim maliyetlerindeki azalma:**Gümrük birliği ülkeleri geniş kapsamlı piyasalara yönelik üretim yapmaları durumunda ölçek ekonomileri yoluyla maliyet azalmasından yararlanabilirler. Bununla birlikte, bütünleşme kapsamındaki ülkelerdeki talep çakışması, üretimde azalan maliyetlerle birlikte endüstri içi ticaretin genişlemesi için kolaylık sağlar.
- iv. **Faktör hareketleri ve firma içi ticaret:**İktisadi bütünleşme kapsamındaki ülkelerde birbirine benzeyen ancak farklılaştırılmış nitelikteki ürünlerin üretimini artırır. Böylece bu ülkelerde endüstri içi ticaret artışı gösterir.

2.4.1. Gümrük Birliği Teorisinin Dinamik Etkileri

Statik etkiler ekonomide bir yapıda tarifelerin kaldırılmasıyla dış ticaret ve refah düzeyinde ortaya çıkan değişimleri göstermektedir. Dinamik etkiler ise üye ülkelerin ekonomik yapılarında, üretim kapasitelerinde ve kaynak verimliliğinde değişikliğe yol açan etkiler olması bakımından üye ülkeler açısından daha büyük önem arz etmektedirler. Söz konusu dinamik etkileri aşağıdaki şekilde sıralanabilir.¹¹³

2.4.1.1. Rekabet Artışı Etkisi

Bir gümrük birliğine dahil olan ülke, birliğe üye diğer ülkelere karşı olan dış ticaret kısıtlamalarını ortadan kaldırır. Böylece pazar genişler ve yerli firmalar diğer üye ülkelerdeki benzer işletmelerle rekabet etmek durumunda kalırlar. Bu durumda

¹¹³Militedes Chacholiades, *International Economics*, İstanbul:Mc Graw-Hill Publishing Company, Literatür Yayıncılık,1990, 235-236

verimsiz firmalar ya piyasayı daha verimli olan işletmelere bırakır ya da daha verimli şekilde çalışmaya çalışırlar. Böylece artan rekabet ülke ve bölge içinde kaynakların rasyonel dağılımına yol açar.

Sonuç olarak etkinliği az olan firmalar etkinliğini arttırmaya, birleşmeye ya da işten ayrılmaya zorlanır. Çünkü GB içindeki tüketiciler düşük fiyat ve kaliteli ürün tercih eder¹¹⁴.

2.4.1.2. Teknolojik Gelişme Etkisi

Dinamik etkilerinden bir diğeri ise teknoloji alanındaki değişim ve gelişmelerde karşımıza çıkmaktadır. Artan rekabet sonucu firmaların verimli çalışma zorunluluğu ülkelerin araştırma-geliştirme faaliyetlerine daha fazla önem vermelerine yol açmaktadır. Bu da söz konusu ülkenin teknolojik gelişme seviyesine ve ekonomik büyümesine olumlu etki yapmaktadır¹¹⁵.

2.4.1.3. Yatırımları Özendirme ve Sermaye Etkisi

Bir başka dinamik etki ise, artan rekabet ve teknolojik değişimin yatırımları teşvik etmesidir. İhracat rekabet edebilirliği zayıf olan sektörlerde bazı üye ülkelerde ise yatırımların azalmasına şahit olmaktadır. Net yatırım etkisini bulmak için ükeye giren yabancı yatırımlardan, söz konusu yatırımların azalmasını çıkarmak gerekmektedir.

GB'nin oluşturulması ile üçüncü ülke üreticileri, ortak gümrük tarifesinden kaçınmak amacıyla, bölge içi yatırımların artmasına neden olur. Bu tür yabancı sermaye işletmeleri "tarife fabrikaları" (tariff factories) olarak adlandırılır. Bu nedene dayanan bir örnek olarak 1960'lı yıllardan sonra Avrupa Ortak Pazarı'na akan Amerikan sermayesini gösterebiliriz.

¹¹⁴Hasan Vergil ve Ertuğrul Yıldırım, " *AB Türkiye Gümrük Birliği' nin Türkiye' nin Rekabet Gücü Üzerindeki Etkileri*", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı:26, Kayseri, 2006, 1-21.

¹¹⁵Dilek Temiz, " *Gümrük Birliği ile Birlikte Türkiye' nin Dış Ticaretinde Yapısal Değişmeler Oldu mu ?*", Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, C:8, No:1, 2009, Ankara, 115-138.

Özet olarak, Birlik dışında kalan ülkelerin Gümrük Birliği oluşturan ülkelere yatırım yapmalarının nedenleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- GB'nin, birlik içinde tarifelerin yeniden yükseltilmeyeceği konusunda yatırımcılara güven vermesi.
- GB'nin yol açtığı ticaret sapmasının, birlik üyelerinin dış ülkelere yaptıkları ithalatı azaltması.
- Birlik üyeleri arasındaki ticaret artışının birlik dışında ki yatırımcıları cezpetmesi.
- Birlik içindeki ekonomik istikrarın ve verimliliğin yükselmesi, istihdamın, gelirin ve sermayenin marjinal etkinliğinin artmasıyla birlik içindeki üretim faktörlerini kullanma isteğinin yabancı yatırımcıları teşvik etmesi.¹¹⁶

2.4. Türkiye Avrupa Birliği Kapsamında Gümrük Birliği Süreci

Türkiye'nin AB ile gerçekleştirdiği Gümrük Birliği, Türkiye Ekonomisi'nin neredeyse tamamını etkilemiştir. GB, Türkiye Ekonomisi için yeni fırsatlar yarattığı gibi ekonomide birtakım sıkıntılara da yol açmıştır. Bu bağlamda bu bölümde önce Avrupa Birliği, tarihsel gelişim süreci ve organları incelenmiş sonra, Türkiye-AB ilişkilerinin kronolojik gelişimi GB kapsamında değerlendirilmiştir.

¹¹⁶Ertuğrul Yıldırım ve Cihan Dura, Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Konusundaki Literatüre Bir Bakış, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 28, Ocak-Haziran 2007, 146-147

2.4.1. Avrupa Birliği Tarihsel Gelişim Süreci

Avrupa ülkeleri ortak değerler ve kültürlere sahiptir ve bu yüzden de ekonomik ve siyasi bütünleşmeye elverişli olduğu düşüncesi her zaman genel kabul görmüş bir düşüncedir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında Avrupa ülkelerinin ekonomileri çok zarar görmüş ve olası yeni bir dünya savaşından kaçınmışlardır. Bu bağlamda kalkınma süreçlerini hızlandırma istekleri Avrupa Birliği'nin oluşturma konusundaki çalışmalarına hız vermelerine yol açmıştır¹¹⁷.

AB'nin temeli 1951'de Almanya, Belçika, Fransa, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda arasında kurulan Avrupa Kömür-Çelik Topluluğu ile atılmıştır. 25 Mart 1957'de ise aynı ülkeler Roma Anlaşması'nın imzalanmasıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu kurmuşlar ve bugünkü Avrupa Birliğinin ilk yapı taşlarını oluşturmuşlardır¹¹⁸.

Önce Ortak Pazar, sonra sırasıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu(AET), Avrupa Topluluğu(AT) adını almıştır. Ekonomik entegrasyon sürecinin başarı ile sonuçlanmasından sonra Avrupa'da genişleme ve derinleşme devam etmiş ve 1986 yılında imzalanan Avrupa Senedi ile birlik Avrupa Topluluğu adını almış ve 1992 yılındaki Maastricht Zirvesiyle de Avrupa Birliği adını almıştır¹¹⁹.

Avrupa Birliği hukuken üç ayrı topluluktan oluşmaktadır. Bunlar ise;Avrupa Kömür Çelik Topluluğu, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'dur. Bu üç topluluğa kısaca Avrupa Toplulukları denilmektedir. Maastricht Antlaşmasıyla geliştirdiği yapı ile bu üç topluluğu birinci sütuna yerleştirmiş ve ikinci sütunu ortak dış politika ve güvenlik politikası çerçevesinde, üçüncü sütunu da adli ve iç işlerinde işbirliği süreci çerçevesinde oluşturmuş ve üç sütuna birden Avrupa Birliği adı verilmiştir¹²⁰.

¹¹⁷ Erdal Türkkın, "Avrupa Birliği'nin Dayandığı Değerler", M.Şükrü Erdem, Sibel Mehter Aykın (Ed.), Avrupa Birliği ve Türkiye içinde (23-42), Bursa:Ezgi Kitabevi, 2003, 23-25.

¹¹⁸Emin Tatoğlu, "Avrupa Birliği' nin Tarihsel Gelişimi", T.C. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara,2006,13.

¹¹⁹ Ahmet Beşkaya ve Etem Karakaya, "Avrupa Birliğinin Kurumsal Yapısı ve Genişleme Sürecinde Kurumların Değişen Yüzü", Osman Küçükahmetoğlu, Hamza Çeştepe, Şevket Tüylüoğlu (Ed.), Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım içinde (311-328), Ankara:Ekin Kitabevi, 2005, 311.

¹²⁰ Çınar Özen, Türkiye-Avrupa Topluluğu Gümrük Birliği, İzmir:Ceylan Kitabevi, 2002, 2.

Avrupa Birliği ilk genişlemesini 1972 yılında gerçekleştirmiş ve İngiltere, İrlanda ve Danimarka Avrupa Birliğine katılmışlardır. Daha sonra 1981 yılında Yunanistan, 1986 da ise İspanya ve Portekiz'in katılmasıyla AB üye sayısı 12'ye çıkmıştır. 1 Ocak 1995'te Avusturya, Finlandiya ve İsveç üye olmuşlardır. Genişleme süreci devam ederken derinleşme süreci de devam etmiş, ve 1 Ocak 1999 tarihinde Euro 11 üye ülkede (Almanya, Avusturya, Belçika, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İrlanda, İspanya, İtalya, Lüksemburg, Portekiz) resmi para birimi olmuştur. 1 Mayıs 2004'de Birliğe 10 yeni ülke(Çek Cumhuriyeti, Estonya, Güney Kıbrıs Rum Kesimi, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Slovakya, Slovenya) katılmış ve birlik tarihinde en büyük genişleme ile üye sayısı 25'e ulaşmıştır. 2007 yılında Bulgaristan ve Romanya'nın da birliğe katılmasıyla üye sayısı 27'ye ulaşmıştır¹²¹. Son olarak 2013 yılında Hırvatistan'ın AB'ye katılması ile üye sayısı 28 olmuştur.

AB'nin kurulma sürecindeki önemli aşamaları aşağıdaki tabloda görmekteyiz.

Tablo 2.5.AB Kurulma Sürecinde Önemli Aşamalar

1 Mayıs 1945	2. Dünya Savaşı Sona Erdi
1 Nisan 1949	Kuzey Atlantik Anlaşması (NATO) imzalandı
1 Nisan 1951	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Antlaşması (AKÇT) İmzalandı; <u>İlk üyeler:</u> Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg.
1 Temmuz 1952	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Antlaşması yürürlüğe girdi
1 Mart 1957	Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluklarını (AAET) Kuran Roma Antlaşmaları İmzalandı
1 Ocak 1958	Roma Antlaşmaları Yürürlüğe Girdi
1 Ocak 1973	Birinci genişleme gerçekleşti (Kuzeye Genişleme): İngiltere, İrlanda ve Danimarka Avrupa Topluluğuna üye oldu.
1 Haziran 1975	Yunanistan Üyelik müracaatını yaptı
1 Ocak 1981	Yunanistan tam üye oldu
1 Ocak 1986	İspanya, Portekiz tam üye oldu
1 Temmuz 1987	Avrupa Topluluğu Kurucu Antlaşmalarında ilk ciddi revizyon yapıldı. Revizyona ilişkin Tek Avrupa Senedi yürürlüğe girdi. İç Pazarın hukuki altyapısı oluşturulmuş oldu.
3 Kasım 1990	Doğu Almanya ile Batı Almanya Birleşti

¹²¹ Avrupa Topluluğunda Genişleme Süreci, www.ikv.org.tr

1991	Sovyetler Birliği dağıldı
1 Şubat 1992	Maastricht Antlaşması –Avrupa Birliği Antlaşması İmzalandı,
1 Kasım 1993	Maastricht Antlaşması yürürlüğe girdi
1 Ocak 1995	AB üye sayısı 15’e yükseldi. Avusturya, İsveç ve Finlandiya üye oldu. Norveç yeniden AB dışında kalmayı tercih etti
22 Haziran 1993	Kopenhag Kriterlerinin Belirlendiği Zirve gerçekleştirildi
26 Mart 1995	Schengen Anlaşması Yürürlüğe girdi
2 Ekim 1997	Amsterdam Antlaşması imzalandı
1 Aralık 1997	Genişleme sürecinin kabul edildiği Lüksemburg Zirvesi gerçekleştirildi
1 Mayıs 1999	Amsterdam Antlaşması yürürlüğe girdi
1 Aralık 1999	Türkiye’nin üyeliğinin teyit edildiği Helsinki Zirvesi gerçekleştirildi
1 Aralık 2000	Nice Zirvesi yapıldı. Avrupa Birliğinin kurumsal yapısında, genişleme sonucunda üye ülkelerin temsiline ilişkin düzenlemeler getiren, Nice Antlaşması imzalandı
1 Aralık 2001	Laeken Zirvesi; Aday ülkeleri de içeren Avrupa Konvansiyonu çalışmaya başladı
1 Ocak 2002	Avrupa Birliği Tek para Birimi Euro tedavüle girdi
28 Şubat 2002	Ulusal Paralar Euro’ya dahil AB üyesi ülkelerde tedavülden kalktı
25 Temmuz 2002	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu son erdi
1 Şubat 2003	Nice Antlaşması yürürlüğe girdi
1 Mayıs 2004	Çek Cumhuriyeti, Estonya, GKRY, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Slovakya ve Slovenya'nın katılımıyla Birlik, beşinci ve en büyük genişlemesini gerçekleştirmiştir.
1 Kasım 2006	12 Ocak 2005 tarihinde Avrupa Parlamentosu tarafından kabul edilen Anayasa'nın yürürlüğe girmesi
1 Ocak 2007	Bulgaristan ve Romanya Avrupa Birliği üyesi olmuştur. Böylece, AB üye sayısı 27'ye yükselmiştir. Aynı zamanda Birlik'te kullanılan resmi dillerin sayısı 23 olmuştur.
1 Ocak 2008	Malta ve GKRY, Avro'ya geçmiştir. Böylece 27 üyeli AB'de Avro Alanı'na dahil ülke sayısı 15'e çıkmıştır.
Aralık 2008	İsviçre Schengen Alanı'na katılmıştır. Üye devletler arasında iç sınır kontrollerinin kaldırılmasını amaçlayan Schengen Alanı 25 ülkeye genişlerken; İsviçre, İzlanda ve Norveç'ten sonra AB üyesi olmayan üçüncü Schengen ülkesi olmuştur.
1 Ocak 2009	Slovakya Avro Alanı'na katılmıştır
1 Temmuz 2013	Hırvatistan'ın üyeliği gerçekleşmiş, AB üye sayısı 28 olmuştur.

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, <http://www.abgs.gov.tr/> den derlenmiştir.

2.4.2. Avrupa Birliği'nin Yapısı ve Kurumları

AB'nin düzeni daha çok bir devlet düzenine benzediği söylenebilir. Roma Antlaşması'nda malların serbest dolaşması, işçilerin serbest dolaşması, sermaye hareketlerine tam serbesti sağlanması, taşıma politikası, sosyal politika ve rekabet politikası gibi konuların ortak bir tabana kavuşturulması konusunda kararlar alınmıştır.

1947 yılında kurumsallaşan Avrupa Zirvesi, devlet ya da hükümet başkanlarından oluşmaktadır ve yılda en az iki kere toplanmaktadır. AB'nin Zirve dışında ise dört temel kurumu vardır. Bunlar ise Avrupa Komisyonu, Avrupa Konseyi, Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Adalet Divanı adı altında faaliyet göstermektedirler. Söz konusu kurumları ve işlevlerini aşağıdaki şekilde kısaca özetleyebilmek mümkündür¹²²:

Avrupa Komisyonu görev süresi 5 yıldır.¹²³ Komisyonun, AB politikası arkasındaki temel motor güç olduğu söylenmektedir. Avrupa Kömür Çelik Topluluğu Antlaşması çerçevesinde, Avrupa Komisyonu'nun kanun yapma yetkisi bulunmaktadır. AB çıkarlarını savunmak için çalışır ve anlaşmalara uyulmadığını tespit ederse, müdahale eder ve AB Adalet Divanı'na gitmekle yükümlüdür.

Avrupa Konseyi ise üye ülkelerin hükümet temsilcilerinden oluşmaktadır. Avrupa Konseyi'nin temel görevi üye ülke çıkarları ile AB çıkarlarını uyumlaştırmaktır.

Avrupa Parlamentosu'nun görevi Birlik yasalarının yorumlanması, uygulanması ve Birlik anayasasının geliştirilmesidir. Avrupa Komisyonu, yasama işlemi kanunlarının üye bir ülkede uygulanmadığını tespit ederse AB Adalet Divanı'na başvurabilmektedir.¹²⁴.

2.4.2.1. Avrupa Birliği'nin Mali Kurumları

AB'nin mali kuruluşlarını üç temel gruba ayrılmaktadır: Avrupa Yatırım Bankası, Avrupa Merkez Bankası ve Fon'lardır ve bu kurumlar ve işlevleri aşağıdaki şekilde açıklanabilir¹²⁵.

Avrupa Yatırım Bankası, Roma Antlaşmasıyla kurulmuştur ve birliğin dengeli kalkınması için finansman sağlama görevini üstlenmiştir. Avrupa Merkez Bankası ise, Maastricht Antlaşması ile kurulmuştur ve birliğin para politikalarını

¹²²Theo Hitiris, European Union Economics, Fifth edition, Great Britain: Prentice Hall, 2003, 33-40.

¹²³ Karlık 403.

¹²⁴ Avrupa Birliği'nin Kurumları, 23.08.2013 <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=105&l=1>

¹²⁵ Hüseyin Şahin, Türkiye Ekonomisi, 7.Baskı, Bursa: Ezgi Kitapevi, 229.

yürütme görevini üstlenmiştir. AB gelişim sürecinde gereksinimlerini karşılamak için birçok fon kurulmuştur. Avrupa Sosyal Fonu, Avrupa Bölgesel Fonu ya da Avrupa Parasal İşbirliği Fonunu söz konusu fonlara örnek olarak sayabiliriz.¹²⁶

Özetle, AB organları uluslararası bir otoriteyi temsil eder ve söz konusu organların aldıkları kararların bağlayıcılık özelliği bulunmaktadır. Üye ülkelerin hükümetleri bu yasal durumu dikkate alıp, ya anayasalarını değiştirmiş ya da anayasalarına AB mevzuatlarının uygulanmasındaki sakıncaları giderici ek maddeler koymuşlardır.

2.4.3. Gümrük Birliği Çerçevesinde Türkiye- AB ilişkilerinin Tarihçesi

Türkiye altı Batı Avrupa ülkesinin ekonomik ve siyasal bütünleşmeyi amaçlayarak kurdukları önceleri Ortak Pazar, daha sonra Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Topluluğu ve en son da 1 Kasım 1993’de imzalanan Maastricht Anlaşmasıyla Avrupa Birliği adını alan bölgeselleşme hareketine 31 Temmuz 1959 tarihinde üye olmak üzere başvurmuştur. Günümüzde ise halen müzakere süreci devam etmekte ve Türkiye aday ülke konumundadır. Türkiye’nin AET ülkeleri ile ekonomik bütünleşme sürecinin çerçevesi 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan Ankara Anlaşması ile çizilmiştir. 22 Temmuz 1970 tarihinde imzalanan katma protokol ile ise detayları belirlenmiştir. 6 Mart 1995 tarihli Ortaklık Konseyi Kararı ile 22 yıl süren taraflar arası geçiş dönemi tamamlanmış ve 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla Türkiye ile Avrupa Birliği arasında gerekli koşullar oluşturulduğuna karar veren taraflar Gümrük Birliği’nin oluşturulmasına karar vermişlerdir¹²⁷.

¹²⁶ Şahin 229-230.

¹²⁷ Şahin, 409-411.

2.4.3.1 Ankara Antlaşması

46 yılı aşan Avrupa Birliği (AB)-Türkiye ilişkisinde iki taraf arasındaki gelişmelere paralel olarak, ilişkiler bazen hızlanma, bazen duraklama, bazen de donma noktalarına sürüklenmiştir.

Türkiye, altılıların aralarında imzaladıkları Roma Anlaşması'nın 1958 yılında yürürlüğe girmesinin ardından, 31 Temmuz 1959 tarihinde Topluluğa katılmak için müracaat etmiştir. Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) arasındaki görüşmeler dört yıl sürmüş ve görüşmeler sonucunda taraflar arasında bir "*ortaklık*" kurmuş olan Ankara Anlaşması, 12 Eylül 1963'de imzalanmış, Topluluk üyesi ülkeler ile Türkiye'nin parlamentolarında onaylandıktan sonra 1 Aralık 1964 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Ankara Anlaşması olarak bilinen Ortaklık Anlaşması'nın amacı 2'nci maddesinde ortaya konulmuştur¹²⁸:

"Anlaşma'nın amacı, Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının istihdam seviyesinin ve yasama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari, ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektir."

Türkiye açısından ortaklık ilişkisinin kurulmasının nedenleri aşağıdaki başlıklar altında açıklanabilir:

- i. Tanzimat döneminden beri devam eden batılılaşma çabaları
- ii. Soğuk savaş döneminde izolasyondan kurtulma ve NATO üyesi konumuyla Batı Bloğu'ndaki yerini ekonomik entegrasyonla destekleme,

¹²⁸ Süleyman Yaman KOÇAK, "Ankara Anlaşması'ndan Müzakerelere Avrupa Birliği Mali Yardımları", Pamukkale Üniversitesi, İ.İ.B.F., Kamu Yönetimi Bölümü, Yıl:2009 Cilt:16 Sayı:2 Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F, Manisa.

- iii. Topluluğun ABD karşısında denge faktörü olması
- iv. Topluluk yardımlarından istifade ve Topluluk üyesi devletlerdeki Pazar payını kaybetmemek
- v. Yunanistan faktörü

Topluluk tarafı açısından ortaklık ilişkisinin kurulmasının en önemli nedeni üye devletlerin soğuk savaş döneminde ihtiyaç duydukları güvenlik kaygılarıdır. Topluluk üyesi devletler, Türkiye'nin Doğu Bloğu ülkelerine yaklaşmasını engelleyerek Doğu Akdeniz'in kendi kontrolü altında kalmasını sağlamak istemişlerdir. Yeni kurulan Topluluğun, kendini uluslararası arenada tanıtmaya ve özellikle de EFTA karşısında konumunu güçlendirme çabası da ortaklığın kurulmasında bir diğer neden olarak ortaya çıkmıştır¹²⁹.

Ankara Anlaşması'nda öngörülen hükümler esas itibariyle tarafların somut yükümlülüklerinden ziyade, genel ilkeler getirmekte ve "*Roma Anlaşması'nın ilkelerinden esinlenmede uyumuşlardır*" gibi muğlak ifadeler içermektedir. Bu hükümlerin büyük çoğunluğunun program niteliği taşıması, âkit taraflara ortaklık rejiminin uygulanmasında önemli derecede takdir alanı bırakmaktadır. Ancak, tarafların ortaklık rejiminin uygulanmasında iki temel yükümlülükleri vardır. Bu temel yükümlülüklerden birincisi, 7. Maddede düzenlenen, "sözleşmeye sadakat" borcu, diğeri ise, 9. maddede belirtilen "ayrımcılık yasağı"dır¹³⁰.

Türkiye ile Topluluğun üye devletleri arasında mevcut olan ekonomik gelişmişlik farkı nedeniyle, ortaklık rejiminin kademeli olarak uygulanması ve Türkiye'nin bu süreç içerisinde Topluluğun ekonomik ve mali yardımları ile desteklenmesi bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle ortaklık rejiminin birbirini izleyen hazırlık, geçiş ve son dönem olmak üzere toplam üç evreden geçerek gelişeceği kararlaştırılmıştır. Hazırlık döneminden geçiş dönemine intikal otomatik olmayıp, geçiş döneminin koşullarının taraflar arasında görüşülerek bir protokol ile

¹²⁹Ahmet Gökdere, Gümrük Birliği Açısından Avrupa Topluluğu ve Türkiye ile İlişkiler, Cilt:2,(Ankara:Üniversitesi Basım Evi,1989) 143.

¹³⁰Karluk, Avrupa Birliği ve Türkiye, 381.

saptanması gereklidir. Son döneme geçiş konusu ise Anlaşmada düzenlenmeyerek açık bırakılmıştır¹³¹.

2.4.3.1.1. Hazırlık Dönemi

Ortaklığın ilk evresini hazırlık dönemi oluşturmaktadır. Bu dönemin esas amacı, Türkiye ekonomisini topluluğun koşullarına uymaya imkan sağlayacak bir duruma getirmektir. Türkiye ortaklığın geçiş ve son dönemlerinde kendisine düşecek yükümleri üstlenebilmek için bu dönem içerisinde herhangi bir yükümlülük altına girmemiştir. Bu çerçevede Türkiye lehine bazı ekonomik yardım ve imtiyazlar verilmiş ise de beklenen sosyo-ekonomik katkı sağlanamamıştır. Bu dönemde Türkiye'nin ortaklık konusunda hazırlanabildiği söylenemez.¹³² Hazırlık döneminin süresi esas itibarıyla 5 (beş) yıl olarak planlanmıştı. Ancak, hazırlık dönemi Geçici Protokolde öngörülen usullere uygun şekilde uzatılarak 9 (dokuz)yıl sürmüş ve 31 Aralık 1972' de sona ermiştir¹³³.

2.4.3.1.2. Geçiş Dönemi

12 (on iki) yıl sürmesi planlanan ancak 22(yirmi iki) yıla uzatılan geçiş dönemi, üye tarafların karşılıklı ve dengeli yükümlülükleri esasına dayalı olarak Türkiye ile Topluluk arasında bir gümrük birliğinin gittikçe gelişen şekilde yerleşmesi, ortaklığın iyi işlenmesini sağlamak için Türkiye'nin ekonomi politikalarının Topluluğun ekonomi politikalarına yaklaştırılması, bunun için de gerekli ortak eylemlerin geliştirilmesine hizmet etmesi amacıyla yapılandırılmıştır¹³⁴.

¹³¹Sera L.Meray, Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Örgütler, (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1977) 307.

¹³²Erol Manisalı, *Ortak Pazar'dan Avrupa Birliği'ne*, (İstanbul: 2009) 38.

¹³³ Rıdvan Karluk, Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Olan Ortaklık ilişkileri ve Türk Dış Ticareti İçinde Topluluğun Yeri,20.

¹³⁴Çınar Özen, *Türkiye-Avrupa Topluluğu Gümrük Birliği ve Tam Üyelik Süreci Üzerine Etkileri*,(İzmir: Ceylan Kitapevi) 18.

2.4.3.1.3. Ortaklığın Son Dönemi

Ortaklığın son dönemi Gümrük Birliği'ne dayanır ve üye tarafların ekonomik ve sosyal politikaları arasındaki koordinasyonun güçlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Diğer dönemlerin aksine, son döneme geçiş şekli Ankara Anlaşması'nda düzenlenmediği gibi, bu dönemin süresinin uzunluğu da açık bırakılmıştır". Ortaklığın son dönemi, doğal olarak "ortaklık" tan "tam üyeliğe" geçişi hazırlama fonksiyonu görecektir¹³⁵.

2.4.3.2 . Katma Protokol

23 Kasım 1970' de imzalanıp 1 Ocak 1973'te yürürlüğe giren Katma Protokol (KP) 21, Ankara Anlaşması'nda düzenlenen alanların Türkiye'nin ekonomik durumuna uygun bir şekilde yürürlüğe konmasını sağlayan bir "uygulama anlaşması" niteliğini taşımaktadır. Burada, Ankara Anlaşması ile yaratılan hukuki temel üzerinde geçiş döneminin ayrıntıları ve özellikle de kurulacak gümrük birliğinin ilke ve usulleri esaslı bir biçimde düzenlenmiştir. Topluluk bu kapsamda, sanayi mallarında Türkiye'den yapacağı ithalata (tekstil ve petrol ürünleri istisnalar saklı kalmak kaydıyla) hiçbir gümrük veya eş etkili vergiler koymamayı ve miktar kısıtlamaları uygulamamayı garanti ederken, Türkiye ise Topluluk çıkışlı mallara uygulanan gümrük vergilerini 12/22 yıllık dönemler içerisinde tedricen kaldırmayı ve aynı dönem içinde Topluluğun ortak gümrük tarifesi ve tarım politikasına uyum sağlamayı taahhüt etmiştir¹³⁶.

Katma Protokol, sanayi ürünleri için gümrük birliğinin kurulmasıyla ilgili hükümlerin yanında, tarım ürünleri, işçilerin serbest dolaşımı, yerleşme hakkı, hizmetlerin serbest dolaşımı, taşımacılık, rekabet, devlet yardımları, Ekonomik politikaların ve mevzuatın yakınlaştırılması konularında da düzenlemeler getirmektedir. Fakat bu hükümler gümrük birliği ile ilgili hükümler gibi "doğrudan

¹³⁵Ceren Uysal, “ Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri' nin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler”, Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi, Cilt:1,No:1, 2001,Antalya, 140-153.

¹³⁶ Rıdvan Karluk, “ Güney Kıbrıs' ın Gümrük Birliği' ne Katılım Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt:5, No:2, Eskişehir,2006, 69-89.

uygulanabilir" niteliğine sahip olmadıklarından, uygulanabilmeleri için Ortaklık Konseyi kararları gereklidir¹³⁷.

Katma Protokol, ortaklık rejiminin uygulanmasına iki sınır çizmektedir. Birinci olarak, Türkiye, bu Protokolün kapsamına giren alanlarda üye devletlerin Roma Anlaşması uyarınca birbirlerine tanıdıklarından daha elverişli işlemde yararlanamaz. İkinci olarak da, tarafların, ciddi ekonomik zorluklar ile karşılaşmaları durumunda korunma önlemlerine başvurma imkanlarının olmasıdır. Katma Protokol, 60. maddede öngörülen genel hükmün yanında, özellikle Türkiye'ye yönelik çeşitli korunma hükümlerine de yer vermektedir¹³⁸.

Katma Protokol ile AB aşağıdaki yükümlülükler altına girmiştir. Bunlar¹³⁹:

- i. İşgücü dolaşımını kabul etmiştir.
- ii. AB, Türkiye'den ithal edilen sanayi mamüllerine uyguladığı gümrük vergisi ve miktar kısıtlamalarının tümünü kaldırmıştır.
- iii. Türkiye tarım kesiminde bazı ayrıcalıklar elde etmiştir.

Katma Protokol uyarınca Türkiye aşağıdaki yükümlülükler altına girmiştir :

- i. Türkiye kendi tarım politikasını topluluğun tarım politikası ile uyumlu hale getirmek ile yükümlüdür.
- ii. Ortak gümrük tarifelerine uyum sağlamalıdır.
- iii. Gümrük vergilerinin ve miktar kısıtlamalarının kademeli olarak kaldırılması öngörülmüştür.

¹³⁷Kamuran Reçber, "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Aday Üye Olarak Kabulünün Hukuksal Açısından Değerlendirilmesi", Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt:2, No:1, 15.

¹³⁸Haluk Günöğür, "6 Mart Kararı ve Gümrük Birliği", Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye, No: 17-18, 1995, 408-411.

¹³⁹Erol Manisalı ve Öğrencileri, Bir Millet Uyanıyor:6, Avrupa Birliği Çıkmaz Sokak, (Ankara: Bilgi Kitabevi, 2006) 267.

- iv. Türkiye kendi tarım politikasını topluluğunkine yaklaştırmakla yükümlüdür.
- v. Türkiye, AB çıkışlı sanayi ürünleri ithalatına gümrük vergileri ile eş etkili vergi, resim ve harçları aşamalı olarak sıfıra indirme ve yeni vergiler koymamayı taahhüt etmiştir.

2.4.3.3. 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı

Ankara Anlaşması'nın 5. Maddesinde hükme bağlanan Ortaklık İlişkilerinin Gümrük Birliği'ne dayalı son döneme girdiğini ve iki tarafında yükümlülüklerini yerine getirdiği takdirde geçiş döneminin sona ereceğini dikkate alarak taraflar arasındaki ortaklık ilişkisi çerçevesinde 6 Mart 1995'te 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (Gümrük Birliği Kararı) alınmıştır.¹⁴⁰

5 Mart 1995 tarihinde yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında alınan karar uyarınca, Türkiye ile Avrupa Topluluğu arasındaki Gümrük Birliği'nin son evresine geçişi kararlaştırılmıştır. 22 Aralık 1995 tarih ve 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile Gümrük Birliği'nin kuruluşunun tamamlanması 1 Ocak 1996 tarihinden geçerli olmak üzere sağlanmıştır. 1/95 sayılı OKK kapsamında Türkiye-AB ilişkilerinde malların serbest dolaşımı gerçekleşmiştir. Türkiye ile AB arasında ticarete teknik engellerin kaldırılması Gümrük Birliği'nin işleminde önemli rol oynar. OKK'nın 8-11. maddesi taraflar arasında serbest dolaşımın sağlanması için Türkiye'nin AB teknik mevzuatına uyumunu öngörmektedir.¹⁴¹

2.5.4. Türkiye Avrupa Birliği Ortaklık Organları

Ankara Anlaşmasının 6. maddesine göre ortaklık rejiminin sağlanması ve gelişmesi amacıyla tarafların bir "Ortaklık Konseyi" teşkil etmeleri öngörülmüştür. Anlaşmanın 24. maddesine göre ise bu Ortaklık Konseyi'nin görevlerinde kendisine

¹⁴⁰ Kılıç, 148.

¹⁴¹ Erol Manisalı, *Gümrük Birliği'nin Siyasal ve Ekonomik Bedeli*, (İstanbul: 1996) 49.

yardımcı olabilecek her komiteyi kurabileceğini belirtilmiştir. Bu maddeler ışığında kurulmuş Türkiye-AET Ortaklık organlarını şu şekilde sıralayabiliriz:¹⁴²

2.5.4.1. Ortaklık Konseyi

Ortaklık Konseyi'nin kurulma amacı Türkiye'nin Ekonomi Politikalarının Topluluğa entegre edilmesi ve gerekli koşulların gerçekleştirilmesi için Ankara Anlaşması kapsamına giren alanlara ilişkin hükümlerin uygulama koşul, usul, sıra, sürelerini ve her türlü korunma kurallarını tespit etmektir.¹⁴³ Türkiye-AB ortaklığının en yetkili yürütme organı Ortaklık Konseyi'dir. Konseye anlaşma ile belirtilen amaçların gerçekleşmesi için "karar alma yetkisi" verilmiştir. Ortaklık Konseyi'ni Türk Hükümeti ile Topluluk üyesi ülke hükümetleri, Konsey ve Komisyon temsilcileri oluşturur. Ortaklık Konseyi Başkanlığı, altışar aylık süre ile sırayla Türkiye ile Topluluk temsilcileri tarafından yürütülür. Konsey'de taraflar birer oy sahibidir. Kararlar oybirliği ile alınır. Dolayısıyla iki tarafın da veto hakkı vardır.¹⁴⁴

Ortaklık Konseyi, iç tüzüğü gereğince, altı ayda bir defa en az bir araya gelerek Bakanlar düzeyinde toplanır. Oturumun geçici gündemi Komisyon Başkanı tarafından oturumdan en az 15 (on beş) gün önce belirlenir ve taraflara iletilir. Geçici gündemin konusu, oturumun gerçekleşmesinden en az 21 (yirmi bir) gün önce Başkan'a iletilmelidir. İletilen hususlar dışında herhangi bir konunun gündeme gelmesi için tarafların anlaşma durumuna bağlıdır. Ortaklık Konseyi, görevlerinde kendisine yardım edebilecek ve Anlaşmanın daha iyi yürütebilmesi için gerekli işbirliğini sağlayacak komiteleri kurma yetkisine sahiptir. Bu bağlamda; 1964 yılında yapılan Ortaklık Konseyi toplantısı ile Ortaklık Konseyi, 1965 yılında ise Karma Parlamento Komisyonu kurulmuştur.¹⁴⁵

¹⁴² Avrupa Birliği ve Türkiye, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, 4.baskı, DTM, 320.

¹⁴³ DTM, 321.

¹⁴⁴ Rıdvan Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, (İstanbul:Beta Yayınları 2005) 776

¹⁴⁵ DTM, 322.

2.5.4.2. Ortaklık Komitesi

Ortaklık Konseyi'nin 3/64 sayılı Kararı ile kurulmuş olan yardımcı bir organdır. Ortaklık komitesinin görevi, Ortaklık Konseyi'nin gündemini hazırlayarak Ortaklık Konseyi'ni vereceği talimat ile Ortaklık ilişkisiyle ilgili sorunlar üzerinde incelemeler yapmaktır.¹⁴⁶

Ortaklık Komitesi karar alma yetkisine sahip değildir. Avrupa Komisyonu ve üye devlet temsilcileri ile Türkiye Cumhuriyeti temsilcilerinden oluşur. Bürokratlar düzeyinde toplanmaktadır. Türkiye-AT Ortaklık Konseyi'nde alınan 11 Nisan 2000 tarihli 3/2000 sayılı karar uyarınca, AB müktesebatının analitik incelemesini gerçekleştirmek üzere Ortaklık Komitesi'ne bağlı 8 (sekiz) alt komite kurulmuştur.

Bunlar:¹⁴⁷

- 1 nolu Tarım ve Balıkçılık Alt Komitesi
- 2 nolu İç Pazar ve Rekabet Alt Komitesi
- 3 nolu Ticaret, Sanayi ve AKÇT Ürünleri Alt Komitesi
- 4 nolu Ekonomik ve Parasal Konular, Sermaye Hareketleri ve İstatistik Alt Komitesi
- 5 nolu Yenilikçilik Alt Komitesi
- 6 nolu Ulaştırma, Çevre ve Enerji (Trans-Avrupa Ağlarını da içermek üzere) Alt Komitesi
- 7 nolu Bölgesel Kalkınma, İstihdam ve Sosyal Politika Alt Komitesi
- 8 nolu Gümrükler, Vergilendirme, Uyuşturucu Kaçakçılığı ve Kara Para Aklama. Alt Komitesidir .

¹⁴⁶ Türkiye- AB Ortaklık Komitesi, 20.06.2013 <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ab-ortaklik-komitesi.tr.mfa>.

¹⁴⁷ 20.06.2013 <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=273&l=1>

2.5.4.3. Karma Parlamento Komisyonu (KPK)

Ankara Antlaşması'nın 27. Maddesi uyarınca Konseyin 14 Mayıs 1965 tarihli 1/65 sayılı kararı gereğince Ortaklık Parlamento Komisyonu kurulmuştur.¹⁴⁸ Komisyonun kararları bağlayıcı olmayıp tavsiye niteliğindedir.¹⁴⁹ KPK, TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi) ve Avrupa Parlamentosunun eşit sayıdaki 25'er milletvekilinden oluşmaktadır. Komisyonu Başkanlık Divanı, KPK iç tüzüğünün dördüncü maddesi uyarınca, Türkiye Büyük Millet Meclisi Heyeti Başkanı ile Avrupa Parlamentosu Heyeti Başkanı ve birden çok Başkan Yardımcısı oluşturur. KPK ve TBMM Kanadı Başkanlık Divanı, Eş Başkan ve iki Eş Başkan Yardımcısından oluşmaktadır.¹⁵⁰

Komisyonun görevleri: Konsey tarafından sunulacak yıllık çalışma raporunu görüşmek amacıyla toplanmaktadır. Bu toplantılarda AB ile ilişkilerin siyasi boyutu ile gümrük birliğinin işleyişi konuları üzerinde durulmaktadır.¹⁵¹

2.5.4.4. Gümrük İşbirliği Komitesi (GİK)

Gümrük İşbirliği Komitesi, Ankara Anlaşmasının 24. maddesine dayanılarak, 15 Aralık 1969 tarihinde alınan 2/69 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile kurulmuştur. GİK temel amacı, Ankara Anlaşması'nın gümrüklerle ilgili hükümlerinin uygulanmasının izlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda, üye ülkeler, Türkiye ve Komisyon'un gümrük uzmanlarının oluşturduğu GİK yılda iki kez toplanarak gümrük uygulamalarındaki uyumsuzlukların çözümü konularını ele almaktadır.¹⁵²

¹⁴⁸DTM, 328.

¹⁴⁹İlhan Tekeli ve Selim İlkin, "Türkiye ve Avrupa Topluluğu II Ulus Devleti Aşma Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı", Ümit Yayıncılık, Ankara:1993, 31

¹⁵⁰http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/kpk/genelbilgiler.htm, 22.06.2013

¹⁵¹DTM, 329

¹⁵²21.06.2013 <http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=ortaklikkurumlari&baslik=Ortakl%FDk%20Kurulmlar%FD>

2.5.4.5. Gümrük Birliği Ortak Komitesi (GBOK)

Gümrük Birliği'ne dair 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı, Gümrük Birliği'nin işleyişıyle doğrudan ilgili alanlarda (ortak ticaret politikası, ortak rekabet politikası, gümrük mevzuatı vb.) Türk mevzuatının Topluluk mevzuatıyla sürekli uyumu ilkesini getirmiştir. Ayrıca bu ilkeyi hayata geçirmek için de “Gümrük Birliği Ortak Komitesi” (GBOK) adı altında yeni bir organ tesis etmiştir.

Gümrük Birliği Kararı'nın 52. Maddesi uyarınca kurulan ve imzacı tarafların temsilcilerinden oluşan GBOK esas itibariyle teknik konularla ilgilenir.¹⁵³

Komite, Ortaklık Konseyi'ne tavsiyelerde bulunarak Gümrük Birliği'nin doğru işleyişini sağlamayı amaçlar. Komite'nin her ay toplanması öngörülmektedir. Ancak fiilen yılda 3-4 kere toplanarak mevzuat ve uygulamalar arasındaki farklılık ve çelişkilerin malların serbest dolaşım ilkesinin etkilenmesini, ticarete sapma getirmesini ve ekonomik sorunlara yol açmasını engellemeyi sağlamak için çalışmalar yapmaktadır.¹⁵⁴

2.5.4.6. Karma İstişare Komitesi (KİK)

16 Kasım 1995 tarihinde, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi, Ankara Anlaşması uyarınca Türkiye –AB Karma İstişare Komitesi (KİK) kurulmuştur. KİK, o tarihten itibaren Türkiye ve AB arasında politik düzeydeki ilişkilerde sıkıntıların yaşandığı dönemlerde dahi, Türkiye ile AB arasında işbirliğinin güçlenmesi, temasların kolaylaştırılması doğrultusunda görev yapmıştır. AB-Türkiye Karma İstişare Komitesi, AESK'den 18 (on sekiz) üye ve Türkiye'de örgütlü sivil toplumu temsil eden 18(on sekiz) üyeden oluşmaktadır. Üyelerin seçimi ise üç gruptaki sivil toplum örgütlerinden eşit olarak gerçekleştirilmektedir.¹⁵⁵

¹⁵³ DTM, 330.

¹⁵⁴22.06.2013 <http://www.mfa.gov.tr/turkiye--ab-gumruk-birligi-ortak-komitesi-gbok.tr.mfa>

¹⁵⁵23.06.2013, <http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/eesc-2010-37-tr.pdf>,

2.6.5. Türkiye-AB İlişkilerinde Son Dönem Gelişmeler ve Katılım Müzakerelerinde Son Durum

10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki'de yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesinde üyeliğe adaylığımızın tescili sonucunda AB ile ilişkilerimiz yeni bir döneme girmiştir. 17 Aralık 2004 tarihinde Brüksel'de gerçekleştirilen AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde 1999'da Helsinki'de alınan karar teyit edilerek Türkiye'nin siyasi kriterleri yeterince yerine getirmiş olduğu belirtilmiştir. Ülkemizle üyelik müzakerelerinin 3 Ekim 2005 tarihinde başlatılması kararlaştırılmış ve katılım müzakereleri planlandığı gibi sözkonusu tarihte başlamıştır.

2.7.6. Gümrük Birliği ve Tek Yanlı Yükümlülük

Avrupa Birliği 1991 yılında imzalanan Maastricht Anlaşması'ndan sonra kendine özgü konfederasyon olma yolunda ilerleyen kendi parlamantosunu, bakanlar kurulu, icra organı(komisyon), ortak dış politikası, savunma politikası, dış ekonomik ilişkiler politikası ve sosyal politikası olan bir kuruluş haline gelmiştir. Türkiye, 6 Mart 1995'te imzalanan Gümrük Birliği anlaşması ile tek yanlı olarak tam üyelerinkine yakın yükümlülükler altına sokulmaktadır. Ayrıca, AB'nin üst kuruluşları bütün bu politikaları ve uygulamaları kendileri belirlemektedir. Türkiye icra organlarında yer almaz ve veto kullanmaz. Sadece Türkiye'ye bilgi verilir.¹⁵⁶

Türkiye AB'nin dış ticaret politikasına uymak durumundadır. Dış Ticaret Politikası AB'nin üçüncü ülkeler ile imzalayacağı ticaret anlaşmalarını da kapsamaktadır. Hal böyleyken, Türkiye, AB'nin anlaşma yaptığı ülkelere de AB tarafından kararlaştırılan avantajları sağlamak durumundadır. Fakat, AB'nin anlaşma yaptığı ülkelerin bazıları Türkiye'den yaptıkları ithalatta, Türkiye AB üyesi olmadığı için, AB'ye tanıdıkları kolaylıkları ülkemize tanımamaktadır. Türkiye ise bu ülkelere ithalat yaparken AB tarafından kararlaştırılan kolaylıkları uygulamak

¹⁵⁶Türk Devrim Kurumu,*Ekonomik Bağımsızlık Ulusal Kalkınma ve Sanayileşme için Gümrük Birliği'ne Hayır*, 1.baskı, Ankara:Sam Yayınları,1996,(Erol Manisalı, Gümrük Birliği,Türkiye ve Avrupa)12.

durumundadır. Bu durum Türkiye'nin kabul edilmez bir tek yanlı yükümlülük altına sokulduğunu açıkça göstermektedir.¹⁵⁷

Gümrük Birliği ile birlikte çeşitli iş kollarında da birçok sıkıntı yaşanmıştır. Çok sayıda işletme yaşadığı sıkıntılardan dolayı bir bölümü kapanmış bir bölümü de küçülmeye gitmiştir. Birçok işçi işten çıkarılmıştır. Avrupa Birliği'nden gelen mallar karşısında rekabet edebilmek için teknolojilerini geliştiremediğinden, işçiler üzerindeki baskılar arttı, özel sektörde birçok işyerinde gerçek işçi ücretleri düşürülmüştür.¹⁵⁸

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üye yapılmamasının tabiki de AB'ye bir takım avantajları vardır. İlk olarak, AB'nin Türkiye'nin üyeliği ile ülkemize sağlaması gereken çok büyük bir mali yük altına girmekten AB'yi kurtarmıştır. Diğer bir konu ise Türkiye ile AB arasında yapılan ortaklık anlaşmalarında karara bağlanmış olmasına karşın gerçekleşmeyen işçilerin serbest dolaşımıdır. Türkiye'nin tam üyeliği durumu mutlaka yaşama geçirilmesi sonucunu doğuracaktır. Bu durum ise pek çok üye devleti tedirgin etmektedir.¹⁵⁹

2.8.7. Gümrük Birliği Kararı Çerçevesinde Gümrük Birliği

Gümrük birliği, sanayi malları ve işlenmiş tarım ürünlerinde yapılan ticareti kapsamaktadır. Tarım ürünlerinin serbest dolaşımı Ankara Antlaşması'nın temel amaçlarından biri olmakla beraber, Türkiye'nin Topluluğun ortak tarım politikasına uyum sağlayamamış olması nedeniyle, işlenmemiş tarım ürünleri gümrük birliğinin kapsamı dışında tutulmuştur. Kömür ve Çelik Topluluğu Anlaşması kapsamındaki ürünler ise, 1 Ağustos 1996 tarihinde yürürlüğe girmiş olan bir serbest ticaret anlaşması kapsamında işlem görmektedir¹⁶⁰.

¹⁵⁷Nehvis Deren- Yıldırım, Hala Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik? Tehditler, Avantajlar ve Çözüm Önerileri, Tunca, Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi'ne Etkisi, I. Baskı, (İstanbul: On İki Helva Yay., 2008) 15.

¹⁵⁸Yıldırım Koç, Avrupa Birliği İlişkileri, Türk-İş Eğitim Yay. No. 66 Ankara, 2001, 18.

¹⁵⁹Özen, 141-142

¹⁶⁰DPT, Avrupa Ekonomik Topluluğu Özel İhtisas Raporu, s. 116.

1/95 sayılı Konsey Kararı ile taraflar arasında aslında bir gümrük birliğinin kurulmasından çok, Türkiye'nin Topluluğun Gümrük Birliği'ne girişi sağlanmıştır. Çünkü, Türkiye, Gümrük Birliği kapsamındaki mevcut ve gelecekteki Topluluk müktesebatını benimseyeceğini ve çıkacak yorum ve uygulama sorunlarını da Avrupa Toplulukları Adalet Divanı'nın (ATAD) içtihatları çerçevesinde çözeceğine dair taahhüt altına girmiştir. Burada eşitler arasında bir durumun ileri sürülemeyecek kadar açık ve kesin olmadığı gözükmektedir. Türkiye'nin çok yakın bir gelecekte Avrupa Birliği'ne girmesine yönelik büyük ümitler ve bunun sonucunda oluşan yanlış öngörüler nedeniyle gümrük birliğinin kurumsal ve içerik olarak bu şekilde yapılandırılmış olması, Türkiye'de doğal olarak bazı sert eleştirilerin doğmasına yol açmıştır. Türkiye'nin, üyesi bulunmadığı Avrupa Topluluğu 'nun organlarının verdiği/vereceği kararlar doğrultusunda mevzuatını değiştireceğini eve gümrük birliğinin uygulanmasında ortaya çıkacak sorunları da bu örgütün mahkemesinin içtihatları çerçevesinde çözeceğine dair uluslararası yükümlülüğü, Türk anayasa hukuku açısından sorun yaratabilir niteliktedir. Çünkü, burada bir nevi Avrupa Topluluğu organlarına "dolaylı bir yetki devri" durumu vardır. Bu durumun Türk Anayasası'nın 6. ile 9. maddeleri ile bağdaşıp bağdaşmadığı tartışmaya açıktır¹⁶¹.

Gümrük birliğinin etkileri, taraf ülkelerin ekonomilerinin özelliklerine ("güçlü" veya "zayıf", "rakip" veya "tamamlayıcı" vb.) geniş ölçüde bağlıdır. Bu açıklamalar göz önünde bulundurularak Gümrük Birliği'nin kuramsal anlamda etkilerini şu şekilde izâh edilebilir: Gümrük Birliği, her şeyden önce piyasanın genişlemesine hizmet ederek büyük ölçekli üretimden yararlanma imkânlarına, rekabetin güçlenmesine ve taraf ülkeler lehine ticaret sapmalarına katkıda bulunur. Bu çerçevede oluşan yeni rekabet koşulları, genel fiyat düzeyini aşağılara çekerek talebi uyarır; bu da firmaları daha fazla üretime sevk eder. Böylece, taraf üye devletlerin piyasalarında rasyonel kaynak dağılımı da sağlanmış olur. Buradan hareket edildiğinde, Gümrük Birliği'nin Türk piyasasında rekabeti arttıracığı ve bunun sonucu olarak da tüketicilerin daha yüksek kalite, daha ucuz ürünler ve daha fazla çeşitli mallardan yararlanmalarını sağlayacağı; üreticiler için de, istikrarlı ve

¹⁶¹Dış Ticaret Müsteşarlığı , Türkiye - AB Mali İşbirliği,10.07.2013 <http://www.dtm.gov.tr>.

büyük bir ihracat pazarına erişim yanında, daha ucuz ve daha kaliteli girdilerden yararlanma imkânlarını sunacağı sonucuna varılabilir¹⁶².

Türkiye ile Topluluk üyesi devletler arasında görünürde bir ticaret açığı mevcuttur. Avrupa Topluluğu Türkiye Temsilciliği'nin görüşüne göre, bu ticaret açığının esas nedeni, Gümrük Birliği'nin kendisinden ziyade, Türkiye'nin genel ticaret hacminin büyümesi ve kur hareketleridir. İthalat artışın çoğu, ülke ekonomisine katma değer yaratan hammadde, sermaye malları ve ara mamul mallarından oluşmaktadır. Tüketim malları ise, Türkiye'nin toplam ithalatı içinde çok fazla bir yer tutmaktadır (ithalatın sadece % 10'u civarında). Öte yandan, 20 (yirmi) yıldan daha uzun bir zamandır ülkede devam eden politik ve ekonomik istikrarsızlık, kırtasiyecilik ve yolsuzluklar, Türk firmalarının uluslararası rekabet güçlerini etkilediği gibi, dış sermayenin ülkeye girişine de engel olmaktadır. Fakat, Gümrük Birliği'nin Türk ekonomisine etkilerinin niteliği konusunda uzmanlar tarafından farklı görüşler ileri sürülmektedir¹⁶³.

Gümrük Birliği'ni eleştiren yazarlar, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi kapsamındaki Gümrük Birliği'nin Türk ekonomisi üzerinde olumsuz etkileri olacağını dile getirmektedirler. Türk firmalarının Avrupa'daki rakipleri karşısında, rekabet gücü fazla değildir. Rekabet imkanı olan tekstil endüstrisi gibi sektörlerin, Avrupa Birliği'nin üçüncü ülkelerin iç pazarına daha kolay girmesine olanak veren iki taraflı serbest ticaret anlaşmaları yüzünden, Türkiye Avrupa Birliği içindeki ayrıcalıklı pozisyonunu yitirmiştir. Öte yandan, öngörülen mali yardımlar da gerektiği gibi verilmemiştir¹⁶⁴.

Bu eleştirilere katılmakla birlikte, fakat burada, Türkiye'nin gümrük birliği çerçevesinde üstlenmiş olduğu yükümlülüklerin liberalleşme sürecindeki bir ülke konumuyla uluslararası ticari ilişkilerinde bir gereklilik olarak ortaya çıkmış olduğunun ayrıca belirtilmesi gerekir. Değişen dünya ticaret koşulları karşısında, Türkiye ulusal mevzuatını uluslararası ticaretin genel ilke ve kurallarıyla

¹⁶²ATAD, 14 Aralık 1991 tarih ve 1/91 sayılı "Avrupa Ekonomik Alanı" hakkındaki bilir kişi kararı, S1g. 1991,1-6079.

¹⁶³ATAD, 30 Eylül 1987 tarihli Demirel kararı, Rs. 12/86, S1g. 1987,3719, Rn. 9.

¹⁶⁴ Mehmet Ali Birand, "Türkiye'nin Ortak Pazar Macerası", (İstanbul: Milliyet Yayınları 1985), 55.

uyumlaştırmak zorundadır. Avrupa Birliği, sadece Türkiye'nin dış ticaretinin değil, dünya ticaretin önemli bir kısmını belirlemektedir. Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin kendileriyle tercihli antlaşmalar yapmış olduğu üçüncü ülkeler ile serbest ticaret antlaşmaları imzalama yükümlülüğü, kendi ulusal pazarını bu ülkelere açtığı gibi, bir okadar da kendisi için yeni pazarlar yaratmaktadır. Bu şartlar altında, Türkiye'nin Gümrük Birliği'nden doğan yükümlülükleri, tek taraflı taviz olarak değil, bilakis atılması gerekli adımlar olarak değerlendirilmelidir. Keza bu yükümlülükler, genel ölçüde Türkiye'nin Dünya Ticaret Örgütü ile ilgili yükümlülükleriyle de uyumlanmaktadır. Ayrıca, Gümrük Birliği'nin tamamlanmasıyla Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne entegrasyon istikametinde çok önemli bir aşama kat edilmiştir. Ticaret açığın büyümesine rağmen, Türk ekonomisi ve sanayisi, tam üyeliğin gerektireceği yükümlülükleri kaldırabileceğini göstermiştir¹⁶⁵.

Ankara Antlaşması ve Katma Protokol, malların serbest dolaşımının yanında, işgücü, hizmetler ve sermayenin serbest dolaşımının gerçekleştirilmesinin Roma Antlaşması'nın ilgili kuralları çerçevesinde kademeli olarak gerçekleştirileceğini öngörmektedirler. Fakat bu kapsamdaki hükümler hukuki yönden esas itibarıyla bağlayıcı olmayıp, geleceğe yönelik program, temenni ve dilekler içermekten öteye geçmez. Bu konularda herhangi bir hukuki mükellefiyet doğabilmesi için, Ortaklık Konseyi kararları gereklidir. Katma Protokolün 36. maddesinde Ankara Antlaşması'nın 12.maddesine yapılan atıf gereğince, işçilerin serbest dolaşımının Roma Antlaşması'nın ilgili hükümlerine dayandırılarak 1986 yılına kadar kademeli olarak gerçekleştirileceği ve bu konuda izlenecek yöntemlerin Ortaklık Konseyi tarafından belirleneceği hükme bağlanmıştır. Fakat, bu konuda sadece kısmi bir ilerleme sağlanabilmiştir. Öngörülen serbest dolaşım hakkı 1. ve 2. Aşaması itibarıyla uygulamaya geçirilmek üzere yürürlüğe konulmuş ise de, nihai ve son aşama için Türkiye ile Topluluk arasında herhangi bir hukuki düzenleme yapılması siyasi ve ekonomik nedenlerle ve Topluluk üye devletlerinin isteksizliği sonucu bugüne kadar mümkün olamamıştır¹⁶⁶.

¹⁶⁵Ceren Uysal “ *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler*”, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, C:1, No:1, Antalya, 2001, 140-153.

¹⁶⁶K.Groenendijk, M. Luiten “ AB’ de Türk Vatandaşlarının Hakları: Türk Vatandaşlarının Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) İle Ortaklığa Dayalı Hakları”, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, 1. Baskı, No: 251, çev. O.Turhan, M.Turhan, İstanbul, 2011, 77.

Türkiye'nin sosyal ve ekonomik olarak gelişmesini teşvik etmek amacıyla Topluluk tarafından, bir dizi mali yardımlar yapılmıştır. Mali yardımlar, esas olarak taraflar arasında imzalanan mali protokollerle düzenlenmiştir. 1964-1981 yılları arasında üç ayrı mali protokol bir de tamamlayıcı protokol imzalanmıştır. 1981 yılı sonrasında 600 milyon Euro tutarında Dördüncü Mali Protokol hazırlanmışsa da, Avrupa Parlamentosunun ve Yunanistan' ın muhalefeti nedeniyle yürürlüğe sokulamamıştır. Topluluk tarafı, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararının eki niteliğindeki tek taraflı deklarasyonla gümrük birliğinin Türk ekonomisi üzerindeki olası olumsuz etkilerini bertaraf etmek üzere Türkiye'ye 4-5 yıllık bir dönem içinde 2,5 milyar Euro'ya varan mali yardım yapacağını taahhüt etmişse de, öngörülen bu mali yardımlar Türkiye tarafından değişik nedenlerden dolayı ve özellikle de Yunanistan' ın karşı çıkması sebebiyle yeterince kullanılamamıştır. Mali protokoller ve Gümrük Birliği çerçevesinde öngörülen mali yardımların dışında, Topluluk tarafından Türkiye'ye yönelik çok sayıda mali yardımlar verilmiş/verilecek olsa da, bunlar, Topluluk tarafından Türkiye'ye verilmesi zorunlu olan mali yardımlar karşısında önemli bir yer tutmamaktadır¹⁶⁷.

¹⁶⁷Hakan Karabacak, “ Avrupa Birliği Mali Yardımları ve Türkiye ile Mali İşbirliği”, Maliye Dergisi, Sayı:146, Ankara, 2004, 69-106.

Türkiye-AB ilişkilerinin kronolojik özetini ise aşağıdaki tabloda görmekteyiz.

Tablo 2.6. Türkiye-AB İlişkileri Özeti

Yıllar	Önemli Gelişmeler
1959	31 Temmuz 1959'da Türkiye, AET'ye ortaklık için başvurdu.
1963	12 Eylül 1963'te Türkiye ile AET'yi Gümrük Birliği'ne götürecek ve tam üyeliği sağlayacak Ortaklık Anlaşması (Ankara Anlaşması) imzalandı. 1.mali protokol imzalandı
1964	1 Aralık 1964'te Türkiye-AET Anlaşması yürürlüğe girdi. Birinci Ortaklık Konseyi toplantısı yapıldı.
1966	16-17 Mayıs 1966'da Birinci Türkiye-AET Karma Parlamentosu Komisyonu Brüksel'de toplandı.
1968	09 Aralık 1968'de Katma Protokol görüşmeleri başladı.
1970	26 Ekim 1970'de ilk Gümrük İşbirliği Komitesi toplantısı yapıldı. 23 Kasım 1970'te Katma Protokol Brüksel'de imzalanmıştır. II.Mali Protokol imzalandı.Katma Protokol kabul edildi ve Türkiye AET müzakereleri başladı.
1971	1 Eylül 1971'DE Katma Protokol'ün ticari hükümleri "Geçici Anlaşma" ile yürürlüğe konuldu.
1973	01 Ocak 1973'te Katma Protokol yürürlüğe girdi. Birinci gümrük indirimi ve konsolide liberasyon listesi uyumu yapıldı. 21 Mayıs 1973'te Türkiye-AET genişleme görüşmeleri mutabakat ile sonuçlandı. 30 Haziran 1973'te I.Genişleme Anlaması(Tamamlayıcı Protokol) Ankara'da imzalandı.
1974	01 Ocak 1974'te tamamlayıcı protokol ile ilgili geçici anlaşma yürürlüğe konuldu.
1976	01 Ocak 1976'da Türkiye Katma Protokolden kaynaklanan yükümlülüğünü yerine getirerek, ikinci gümrük indirimi ve konsolide liberasyon listesi uyumu gerçekleştirildi.
1977	12 Mayıs 1977'de III.Mali Protokol Brüksel'de imzalandı. 01 Temmuz 1977'de Topluluk tarafından Türkiye'ye tanınan yeni tarım tavizleri yürürlüğe konuldu.
1978	4-11 Ekim 1978'de Türkiye, dördüncü beş yıllık kalkınma plan süresince yükümlülüklerinin dondurulması ve aynı dönem için yaklaşık 8 milyar dolarlık yardım yapılması talebinde bulundu. 30 Ekim 1978'de III.Mali Protokolün onay işlemleri tamamlandı.
1980	30 Haziran 1980'de Ortaklık Konseyi tarım ürünlerinin tamamına yakın bir kısmında Türkiye'ye uygulanan gümrük vergilerinin 1987 yılına kadar sıfıra indirilmesini kararlaştırdı.(1-80 sayılı karar)
1982	22 Ocak 1982'de Avrupa Topluluğu, Türkiye ile ilişkilerini dondurma kararı almıştır.
1986	16 Eylül 1986'DA Türkiye-AET Ortaklık Konseyi toplandı. Böylece 12 Eylül 1980 tarihinden itibaren dondurulmuş bulunan Türkiye-AET ilişkilerinin canlanma süreci başladı.
1987	14 Nisan 1987'de Türkiye, AT'ye, Roma Anlaşması'nın 237 nci, AKÇT Anlaşması'nın 98 nci ve EUROTOM Anlaşması'nın 205 nci maddelerine istinaden tam üye olmak üzere başvuruda bulundu. 27 Nisan 1987'de Türkiye'nin tam üyelik talebi Topluluk Bakanlar Konseyi tarafından incelenmek üzere Komisyon'a havale edildi.
1988	07 Kasım 1988'de Türkiye-AET arasındaki ticari ve iktisadi sorunların ele alınması amacıyla oluşturulan Ad-Hoc Komite, birinci toplantısını gerçekleştirdi. 20-21 Aralık 1988'de Ad-Hoc Komite ikinci kez toplandı ve Türkiye,1978 yılında askıya aldığı yükümlülüklerini yerine getirmek üzere hazırlanmış bir takvimi Topluluğa verdi ve bu takvime işlerlik kazandırdı.

1989	18 Aralık 1989'da AT Komisyonu, Türkiye'nin tam üyelik başvurusu konusundaki "Görüş"ünde (Avis), Topluluğun, kendi iç pazarını tamamlayabilme sürecinden önce, ekonomik, sosyal ve siyasal alanda gelişmesine ihtiyaç duyulduğu hususlarına yer verdi.
1990	6 Haziran 1990'da Topluluklar Komisyonu, Türkiye ile her alanda işbirliğinin başlatılması ve hızlandırılması konusundaki önlemleri içeren bir "İşbirliği Paketi"ni hazırlayarak Konseyin oluruna sundu.
1991	30 Eylül 1991 Ortaklık Konseyi 1986 yılından sonra ilk kez toplandı.
1992	21 Ocak 1992'de Türkiye-AT arasında bir Teknik İşbirliği Programı imzalandı. 09 Kasım 1992'de Türkiye-AT Ortaklık Konseyi'nin 33 ncü dönem toplantısı yapıldı. 03 Aralık 1992'de Türkiye-AT ilişkilerinin yürütülmesinde ortaya çıkan ticaret ve gümrüklerle ilgili teknik sorunların çözümü için kurulmuş olan ve 12 Kasım 1982'den beri toplanamayan Gümrük İşbirliği Komitesi, 10. Dönem toplantısı gerçekleşti.
1993	24-25 Şubat 1993'te, 9 Kasım 1992 tarihli Ortaklık Konseyi'nde, Ortaklık Komitesi gözetimi altında çalışması kararlaştırılan teknik komitelerden Gümrük Birliği Alt Komitesi toplantısı Brüksel'de yapıldı. 8 Kasım 1993'te Ortaklık Konseyi'nin 34. Dönem toplantısı yapıldı.
1994	19 Aralık 1994'te Ortaklık Konseyi'nin 35. Dönem toplantısı yapıldı.
1995	06 Mart 1995'te Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği'nin gerçekleştirilmesi ile ilgili ve Gümrük Birliği döneminde uygulanacak usul, esas ve süreleri belirleyen 1/95 ve 2/95 sayılı kararlar Ortaklık Konseyi'nin 36. Dönem toplantısında kabul edildi. 30 Ekim 1995'te, Ortaklık Konseyi,1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı çerçevesinde, Türkiye'nin Gümrük Birliği'nin iyi işlemesi için gerekli koşulları yerine getirdiğini tespit eden 37. Toplantısını gerçekleştirdi. 13 Aralık 1995'te, 1/95 Sayılı Türkiye-AB Ortaklık Konseyi Kararı Avrupa Parlamentosu tarafından onaylandı.(343 Kabul,149 red,36 çekimser) 21 Aralık 1995'te, AB ile Türkiye arasında, AKÇT ürünlerini kapsayan Serbest Ticaret Anlaşması parafe edildi.
1996	01 Ocak 1996'da, Türkiye-AB entegrasyonunda 22 yıl süren "Geçiş Dönemi'ni" 31 Aralık 1995 tarihinde tamamlayarak, 1.1.1996 tarihi itibarıyla, tam üyelik sürecinde "Son Dönem'e", sanayi ürünlerinde ve işlenmiş tarım ürünlerinde sağlanan Gümrük Birliği ile girmiştir. 19 Şubat 1996'da Gümrük Birliği Ortak Komitesi 1. Dönem Toplantısı yapıldı. 25 Temmuz 1996'da Türkiye-AB AKÇT Anlaşması Brüksel'de imzalandı ve 01 Ağustos 1996'da resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girdi.
1997	20 Mart 1997'de Ortaklık Komitesi 106. Dönem Toplantısı yapıldı. 14-16 Nisan 1997'de, Türkiye- AB Karma Parlamento Komisyonu 40. Dönem toplantısı yapıldı. 24 Nisan 1997'de Ortaklık Komitesi 107. Dönem toplantısı, 29 Nisan'da ise Ortaklık Konseyi'nin 39. Dönem toplantısı gerçekleştirildi.30 Mayıs tarihinde Gümrük İşbirliği Komitesi 6. Dönem toplantısı yapıldı. 12-13 Aralık 1997'de, Avrupa Birliği'nin Lüksemburg'ta gerçekleştirdiği devlet ve hükümet başkanları zirvesi sonucunda Çek Cumhuriyeti, Slovak Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Slovenya, Romanya, Bulgaristan, Litvanya, Letonya, Estonya ve Kıbrıs Rum Yönetimi tam üyelik için aday ülkeler arasında gösterilmiştir. Türkiye ise aday ülkeler arasında gösterilmemiştir.
1998	16 Şubat 1998'de Gümrük Birliği Ortak Komitesi 7. Dönem toplantısı yapıldı. 25 Şubat tarihinde Türkiye ile AB arasındaki tarım ürünleri ticaretinde geçerli olan tercihli rejime ilişkin anlaşma imzalanmıştır. 1 Ocak 1998'den itibaren geçerli olmak üzere yürürlüğe girmiştir. 3 Mart 1998'de Türkiye-AB ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik olarak AB Komisyonu tarafından hazırlanan "European Strategy for Turkey" başlıklı belge açıklandı. 07 Mayıs 1998'de Türkiye-AB AKÇT Temas Grubu ikinci kez toplandı. 28 Mayıs

	<p>tarhinde ise Gümrük İşbirliği Komitesi 21.dönem toplantısı yapıldı. 4 Kasım 1998'de AB Komisyonu tarafından hazırlanan ve AB'ne üyelik için belirlenmiş olan Kopenhag kriterleri işığında kaydedilen gelişmelere ilişkin Komisyon görüşlerini içeren "İlerleme Raporu" yayımlandı.</p>
1999	<p>1 Ocak 1999'da Avrupa Birliği'nde Tek Para(Euro) uygulamasına geçildi. 13 Ekim 1999'da AB komisyonu tarafından hazırlanan ve AB'ne üyelik için belirlenmiş olan Kopenhag kriterleri işığında kaydedilen gelişmelere ilişkin Komisyon görüşlerini içeren "İlerleme Raporu" yayımlandı. 11-12 Aralık 1999'da Helsinki'de gerçekleştirilen Avrupa Konseyi Zirve Toplantısında Türkiye'ye adaylık statüsü tanındı.</p>
2000	<p>11 Nisan 2000'de Türkiye-AB Ortaklık Konseyi'nin 39 uncu dönem toplantısı gerçekleştirildi. 13 Ekim tarihinde ise Avrupa Komisyonu Türkiye için 3. İlerleme Raporu'nu açıkladı. 8 Kasım 2000'de AB Komisyonu Katılım ortaklığı belgesinin taslağını ve 2000 ilerleme raporunu açıkladı.</p>
2001	<p>26 şubat 2001'de Katılım Ortaklığına ilişkin usuller ile Katılım Ortaklığı çerçevesinde Türkiye'nin alacağı yardımların temelini oluşturacak Çerçeve Yönetmelik Genel İşler Konseyi'nin toplantısında kabul edildi. 8 Mart 2001'de AB Bakanlar Konseyi Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgesini kabul etti. 19 Mart tarihinde ise TBMM 1Topluluk Müktesebatının stlenilmesine İlişkin Ulusal Programını" kabul etti. 26 Haziran 2001'de Türkiye-AB Ortaklık Konseyi'nin 40 ıncı dönem toplantısı yapıldı. 13 Kasım 2001'de IV. İlerleme Raporu yayınlandı. 15 Aralık tarihinde ise Leaken Zirvesi sonucunda Türkiye'nin katılım müzakerelerine yaklaştığı ve AB'nin geleceği ile ilgili konvansiyon çalışmalarına katılacağı ilan edildi.</p>
2002-2004	<p>8 Uyum Paketi meclisten geçirilmiştir.</p>
2004	<p>17 Aralık 2004 tarihli Brüksel Zirvesi'nde, AB-Türkiye ilişkilerinde bir dönüm noktası daha yaşanmış ve Zirve'de Türkiye'nin siyasi kriterleri yeteri lde karşıladığı belirtilerek 3 Ekim 2005'te müzakerelere başlanması kararı alınmıştır.</p>
2005	<p>3 Ekim 2005 tarihinde Lüksenburg'da yapılan Hükümetlerarası Konferans ile Türkiye resmen AB'ye katılım müzakerelerine başladı. Yine aynı gün bir basın toplantısı düzenlenerek Türkiye için Müzakere Çerçeve Belgesi yayımlandı. Böylece, Türkiye ile AB arasındaki inişli çıkışlı ilişki, çok önemli bir dönüm noktasını açarak yepyeni bir sürece girildi.</p>
2006	<p>12 Haziran 2006 tarihinde tarama süreci tamamlanan ilk fasıl olan "Bilim ve Araştırma" konusunda fiili müzakere başladı. Avrupa Komisyonu Manuel Barroso, Türkiye'nin üyelik sürecinin azami 2021 yılına kadar süreceğini belirtti. 11 Aralık 2006'da gerçekleştirilen Dışışleri Bakanlık Konsey Toplantısı'nda AB komisyonunun nerisi doğrultusunda AB müktesebatının 35 başlığından 8'i hakkında yürütülen müzakereler askıya alındı.</p>
2007-2015	<p>Müzakereler devam etmektedir.</p>

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Biliği Bakanlığı, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=111&l=1> ve <http://www.euractiv.com.tr/ab-ve-turkiye/link-dossier/ab-turkiye-iliskileri>'den derlenmiştir.

50 yılı aşkın süre önce tam üyelik doğrultusunda başlayan, ancak halen 1996 yılında gerçekleştirilen Gümrük Birliği sınırları ile devam eden Türkiye- AB ilişkilerinin, gerçekleştirilen tüm düzenlemelere rağmen tam üyelikle sonuçlanması zor görünmektedir.

3. GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN TÜRKİYE- AB DIŞ TİCARETİNE ETKİSİ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bugüne kadar izlenen dış ticaret politikaları incelendiğinde iki farklı yaklaşım göze çarpmaktadır. Türkiye 1980 yılına kadar daha çok kendi kendine yetebilen dışa kapalı bir ekonomi yaratmayı amaçlarken, 1980'li yıllardan sonra dışa açık kalkınma politikaları çerçevesinde değişik dış ticaret politikaları uygulandığı gözlemlenmiştir.

Türkiye'nin dış ticaret politikalarının dünyadaki ekonomik değişimlere paralel seyrettiğini görmekteyiz. Türkiye 1980 öncesinde dünyadaki genel eğilime bağlı olarak korumacı ve ithal-ikameci politikalar izlerken; 1980'li yıllarda yine dünyadaki değişime paralel olarak serbestleşme ve dışa açık sanayileşme politikalarını izlemiştir. 1980'den günümüze uygulanan dış ticaret politikaları sayesinde dünya ekonomisi ile geçmişe göre daha sıkı bağlar kurulduğunu söylemek mümkündür.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 1980'lere kadar olan dönemde istikrarlı bir dış ticaret politikası izlemediğini görmekteyiz. 1960 öncesi dış ticaret politikaları, dış ticareten çok, ithalatı kısıtlama, mali amaçlı vergi alma ve iç piyasada mal kıtlığına sebep olmamak için uygulanan ihracatı kontrol altında tutma politikaları olarak özetlenebilir.

Ekonomide planlı döneme geçiş ile beraber ciddi bir ihracat politikası oluşturulmasa da bir ithalat politikası oluşturulduğu söylenebilir. Bu ithalat politikası ithal ikameci ithalat politikası olarak da adlandırılmaktadır. 1980'li yıllara gelindiğinde ise, uygulanan dış ticaret politikaları belli bir ekonomik düzeni oluşturmaya çalışan, dönemsel olmayan politikalar¹⁶⁸.

Türkiye'nin dış ticaret dengesinin ise genellikle ithalattaki değişimlere bağlı olduğu görülmektedir. İthalatın çoğu dönemde ihracatın iki katına yakın bir oranda seyretmektedir. Devalüasyon dönemleri dışında ihracatta bir sıçrama

¹⁶⁸ A. Yavuz Ege, "Türkiye'nin Dış Ticaretinin Bugünü ve 21. Yüzyıla Doğru Muhtemel Gelişmeler, 13.10.2013 www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim98/trkdistic.htm

gerçekleşmemesi nedeni ile ihracatın ithalatı karşılama oranı düşük seviyelerde kalmış ve Türkiye'nin dış ticaret açıkları genel olarak artma eğilimi göstermiştir.¹⁶⁹

3.1. Gümrük Birliği Öncesinde Türkiye'nin Genel Dış Ticareti

Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda, dış ticaret politikalarının belirlenmesinde Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan ekonomik miras ile Osmanlı döneminde imzalanarak Cumhuriyet dönemine uzanan anlaşmalardan kaynaklanan sınırlamaların etkili olduğunu görülmektedir.¹⁷⁰

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1923 yılından 1929 Dünya Ekonomik Bunalımına kadar olan yıllar dışa açık ekonomi politikaları ve ekonominin yeniden yapılandırıldığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. 1929 yılındaki Dünya Ekonomik bunalımının etkisiyle bu döneme kadar dışa açık bir politika izleyen Türkiye, dışa kapanmaya başlamıştır ve Türkiye ekonomisi için yeni bir dönem başlamıştır. 1930-1939 yılları arasındaki dönem korumacı ve devletçi politikaların egemen olduğu bir dönem olarak karşımıza çıkar¹⁷¹.

1929 Dünya Ekonomik bunalımı ile ekonomisi sarsılan Türkiye, II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla savaş ekonomisinin bütün ağırlığıyla hissetmeye başlamıştır. II. Dünya Savaşı'yla beraber ithalatın azaldığını ve dış ticaret dengesinin fazla vermeye başladığını görmekteyiz. Türkiye ekonomisinin bu yıllarda savaşında etkisiyle daralmış olduğu söylenebilir.¹⁷²

¹⁶⁹ Bülent Aksoy, Mücahit Coşkun, "Türkiyenin Yakın Dönem Dış Ticaretindeki Gelişmeler, **Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Yıl:2004, Cilt 24, Sayı 3, 394-415.

¹⁷⁰Gülten Kazgan, *Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, 2.Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, 39-76.

¹⁷¹Yakup Kepenek ve Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, Genişleştirilmiş 18. Baskı,(İstanbul: Remzi Kitabevi, 2005) 64-65.

¹⁷² Kepenek ve Yentürk 65.

Tablo 3.1.1923-1938 Yılları Arasındaki Türkiye Dış Ticareti (Bin \$)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİCARET HACMİ	DIŞ TİCARET DENGESİ	İHR/İTH
1923	50.790	86.872	137.662	-36.082	58,47
1924	82.435	100.462	182.897	-18.027	82,06
1924	102.700	128.953	231.653	-26.253	79,64
1926	96.437	121.411	217.848	-24.974	79,43
1927	80.749	107.752	188.501	-27.003	74,94
1928	88.278	113.710	201.988	-25.432	77,63
1929	74.827	123.558	198.385	-48.731	60,56
1930	71.380	69.540	140.920	1.840	102,65
1931	60.226	59.935	120.161	291	100,49
1932	47.972	40.718	88.690	7.254	117,82
1933	58.065	45.091	103.156	12.974	128,77
1934	73.007	68.761	141.768	4.246	106,18
1935	76.232	70.635	146.867	5.597	107,92
1936	93.670	73.619	167.289	20.051	127,24

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler (1923-2011) 05.05.2015

http://www.google.com.tr/url?url=http://www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do%3Fistab_id%3D158&rct=j&frm=1&q=&esrc=s&sa=U&ved=0CBwQFjABahUKEwidnsHhz-fGAhXIGCwKHWaBDt8&usg=AFQjCNGMWRQH0gD_9sUL7e4OIOhDCZPNmw

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise yıllar boyunca süren dışa kapalı, korumacı ve dış dengeye önem veren politikalar terk edilip serbest ticarete yönelik politikalar uygulanmaya konmuştur. Bunun sonucunda ise ithalatta yaşanan artışlar ve dış ticarete açık verilmeye başlanmıştır. 1954-1961 yılları arasında ise uygulanan serbest ticaret politikaları terk edilmiş ve dış dengeyi sağlamak adına ithalatta önemli ölçüde kısıtlamaya gidilmiştir. 1953-1961 yılları arasında büyük ölçüde tarım

ürünlerinden oluşan ihracat sayesinde, dış ticaret açığının düşürülmüş ve sürdürülebilir hale gelmiştir¹⁷³.

¹⁷³M. Murat Taşkın, *1923–2003 döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Ticaret Politikaları*", Dış Ticaret Dergisi, Özel Sayı, Ekim 2003.

Tablo 3.2. 1938-1960 Yılları Arasındaki Türkiye Dış Ticareti (Bin \$)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİCARET HACMİ	DIŞ TİCARET DENGESİ	İHR/İTH
1938	115.019	118.899	233.918	-3.880	96,74
1939	99.647	92.498	192.145	7.149	107,73
1940	85.728	53.018	138.746	32.710	161,7
1941	94.678	57.550	152.228	37.128	164,51
1942	126.949	113.625	240.574	13.324	111,73
1943	197.813	156.188	354.001	41.625	126,65
1944	178.908	126.881	305.789	52.027	141
1945	168.407	97.051	265.458	71.356	173,52
1946	215.829	119.695	335.524	96.134	180,32
1947	223.301	244.644	467.945	-21.343	91,28
1948	196.779	275.053	471.832	-78.274	71,54
1949	247.825	290.097	537.922	-42.272	85,43
1950	263.424	285.644	549.068	-22.220	92,22
1951	314.082	402.086	716.168	-88.004	78,11
1952	362.914	555.920	918.834	-193.006	65,28
1953	396.061	532.533	928.594	-136.472	74,37
1954	334.924	478.359	813.283	-143.435	70,02
1955	313.346	497.637	810.983	-184.291	62,97
1956	304.990	407.340	712.330	-102.350	74,87
1957	345.217	397.125	742.342	-51.908	86,93
1958	247.271	315.098	562.369	-67.827	78,47
1959	353.799	469.982	823.781	-116.183	75,28

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler (1923-2011)

05.05.2015 http://www.google.com.tr/url?url=http://www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do%3Fistab_id%3D158&rct=j&frm=1&q=&esrc=s&sa=U&ved=0CBwQFjABahUKEwidnsHhz-fGAhXIGCwKHWaBDt8&usq=AFQjCNGMWRQH0gD_9sUL7e4OIOhDCZPNmw

Türkiye Ekonomisinde 1960'lı yıllarda ekonomi politikalarında planlama dönemi başlamış ve bu dönemde ithal ikameci, korumacı dış ticaret politikaları

uygulanmıştır. Uygulanan ithal ikameci politikaların ekonominin dışa bağımlılığını azaltması beklenirken, dönemin dış ticaret verilerine baktığımızda bunun gerçekleşmediği görülmektedir. Söz konusu dönemde ihracatta gelişme sağlanamaması ve ithal ikameci politikaların ithalatı istenilen düzeyde azaltamaması sonucunda dış açıkların önemli ölçüde arttığı görülmektedir. 1960-1980 yılları arasındaki dönem; ithalatın önemli oranda arttığı ve ihracatın ithalatı karşılı oranın ise düştüğü gözlemlenmektedir. İthal ikameci politikaların beklenen etkiyi yapamadığı ve ihracatın istenilen düzeye ulaşmadığı ve dış ticaret açıklarının arttığı görülmüştür. Türkiye Ekonomisi 1980'li yıllara oldukça kapsamlı ve iddialı bir ekonomik değişim ve yapısal dönüşüm programı ile girmiştir. 1980'li yıllardaki dönemin ekonomik koşulları 24 Ocak Kararları olarak da adlandırılan bir dizi ekonomik politika kararlarının alınmasına yol açmıştır. Daha genel bir ifade ile alınan bu kararlar Türkiye'nin dış dünya ile entegre olma operasyonu olarak da görülebilir.¹⁷⁴

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın 1980 yılı raporunda 24 Ocak Kararları'nın temel ilkeleri altı başlık altında sıralanmaktadır¹⁷⁵.

i. Etkin bir ekonomi yönetimi izlenerek makro düzeyde tutarlı kararlar alınacaktır.

ii. Öncelikli olarak enflasyon kontrol altına alınacaktır. Büyüme ise enflasyon kontrol altına alındıktan sonra düşünülecektir.

iii. Yeni yatırımların yerine mevcut atıl kapasitenin kullanılmasına öncelik verilecektir.

iv. İhracatın, gerçekçi bir kur politikası ile artırılması gerekmektedir.

v. Tasarruflar, gerçekçi bir faiz politikasıyla artırılmalı ve bu mali kurumlar aracılığıyla yönlendirilmelidir.

vi. Yabancı sermaye, iç finansman açığının kapatılması ve yatırımların hızlandırılması için teşvik edilecektir.

¹⁷⁴09.09.2013 <http://www.mevzuatdergisi.com/2005/10a/01.htm>

¹⁷⁵ Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 1980 Yıllık Faaliyet Raporu, Ankara, 1981, 31.

7 Ağustos 1989 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanan “Türk Parasını Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar”, 1980 sonrası dönemin en çok tartışılan ve eleştirilen kararlarından biri olmuştur. 32 Sayılı Karar ile yabancı paraların dolaşımı üstündeki kısıtlama hemen hemen tamamıyla kaldırılmış ve Türk Lirası’na konvertibilite sağlanmıştır¹⁷⁶.

1980’li yıllara kadar Türkiye’nin dünya dış ticaretindeki payı binde 40’ların altında kalmış, 1980 sonrası izlenen serbestleşme politikalarına paralel bu pay giderek artmış ve 1987 yılında ise binde 71’e kadar yükselmiştir¹⁷⁷

¹⁷⁶ Fatma Doğruel ve Suut Doğruel *Türkiye’de Enflasyonun Tarihi*”, “Ankara:TCMB-Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Özel Projeler Grubu Yayınları, 2005, s.198-202.

¹⁷⁷ İlhan Uludağ ve Erişah Arıcan, *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul:D&R Yayınları, 2003 s. 209-211.

Tablo 3.3. 1960-1980 Yılları Arasında Türkiye'nin Dış Ticareti

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİCARET HACMİ	DIŞ TİC DENGESİ	İHR/İTH
1960	320.731	467.541	788.272	-146.810	68,6
1961	346.740	507.205	853.945	-160.465	68,36
1962	381.197	619.447	1.000.644	-238.250	61,54
1963	368.087	687.616	1.055.703	-319.529	53,53
1964	410.771	537.229	948.000	-126.458	76,46
1965	463.738	571.953	1.035.691	-108.215	81,08
1966	490.508	718.269	1.208.777	-227.761	68,29
1967	522.334	684.669	1.207.003	-162.335	76,29
1968	496.419	763.659	1.260.078	-267.240	65,01
1969	536.834	801.236	1.338.070	-264.402	67
1970	588.476	947.604	1.536.080	-359.128	62,1
1971	676.602	1.170.841	1.847.443	-494.239	57,79
1972	884.969	1.562.554	2.447.523	-677.585	56,64
1973	1.317.083	2.086.214	3.403.297	-769.131	63,13
1974	1.532.182	3.777.559	5.309.741	-2.245.377	40,56
1975	1.401.075	4.738.559	6.139.634	-3.337.484	29,57
1976	1.960.214	5.128.647	7.088.861	-3.168.433	38,22
1977	1.753.026	5.796.278	7.549.304	-4.043.252	30,24
1978	2.288.163	4.599.024	6.887.187	-2.310.861	49,75
1979	2.261.157	5.069.431	7.330.588	-2.808.274	44,6
1980	2.910.122	7.909.443	10.819.565	-4.999.321	36,79

Kaynak: TÜİK, 05.05.2015 http://www.google.com.tr/url?url=http://www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do%3Fistab_id%3D158&rct=j&frm=1&q=&esrc=s&sa=U&ved=0CBwQFjABahUK EwidnsHhzfGAhXIGCwKHWaBDt8&usg=AFQjCNGMWRQH0gD_9sUL7e4OIOhDCZPNmw

Türkiye'nin 1990'lı yıllarda gerçekleştirdiği ithalat ve ihracat rejiminde yapılan serbestleşme politikaları ile uluslararası piyasalarda rekabet edilebilir bir yapıya ulaştırma, kaynakların etkin kullanımı ve verimliliğinin artırılması hedeflenmiştir. Bu bağlamda 1990'lı yılların başında kambiyo rejiminde serbestleştirmeler, ithalat ve ihracat rejimlerinde ise yeni düzenlenmeler yapılmıştır. Bu yeni düzenlemeler ile 1990 yılında İthalat rejimi kararı'yla ithalat teminatları ve ithali izne bağlı mallar listesi yürürlükten kaldırılmış, özel kanunlarla ithalati yasaklanmış malların ithalatı serbest bırakılmış ve Doğu Avrupa Ülkelerine yapılan ithalat kısıtlamaları kaldırılmıştır. 1993 yılında ise ithalatta tek vergi uygulaması başlamış ve AT (Avrupa Topluluğu) ile Gümrük Birliği'ne gidilmesi doğrultusunda

koruma oranları düşürülmüştür. Ayrıca Avrupa Birliği'ne uygulanan vergi ve fonlar 1993 yılından itibaren EFTA ülkelerine de uygulanmaya başlamıştır¹⁷⁸.

Tablo 3.4. 1980-1990 Yılları Arası Dış Ticaret Rakamları

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİCARET HACMİ	DIŞ TİCARET DENGESİ	İHR/İTH
1980	2.910.122	7.909.443	10.819.565	-4.999.321	36,79
1981	4.702.934	8.933.365	13.636.299	-4.230.431	52,64
1982	5.745.973	8.842.664	14.588.637	-3.096.691	64,98
1983	5.727.833	9.235.001	14.962.834	-3.507.168	62,02
1984	7.133.602	10.756.922	17.890.524	-3.623.320	66,32
1985	7.958.008	11.343.375	19.301.383	-3.385.367	70,16
1986	7.456.724	11.104.770	18.561.494	-3.648.046	67,15
1987	10.190.047	14.157.805	24.347.852	-3.967.758	71,97
1988	11.622.021	14.335.396	25.957.417	-2.713.375	81,07
1989	11.624.693	15.792.143	27.416.836	-4.167.450	73,61
1990	12.959.289	22.302.127	35.261.416	-9.342.838	58,11

Kaynak: TÜİK,05.05.2015http://www.google.com.tr/url?url=http://www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do%3Fistab_id%3D158&rct=j&frm=1&q=&esrc=s&sa=U&ved=0CBwQFjABahUKEwidnsHhZfGAhXIGCwKHWaBDt8&usg=AFQjCNGMWRQH0gD_9sUL7e4OIOhDCZ_PNmw

3.2. Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye Avrupa Birliği Dış Ticareti

Türkiye altı Batı Avrupa ülkesinin ekonomik ve siyasal bütünleşmeyi amaçlayarak kurdukları önceleri Ortak Pazar, daha sonra Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Topluluğu ve en son da 1 Kasım 1993'de imzalanan Maastricht Anlaşmasıyla Avrupa Birliği adını alan bölgeselleşme hareketine 31 Temmuz 1959 tarihinde üye olmak üzere başvurmuştur. Günümüzde ise halen

¹⁷⁸ Parasız 321-323.

müzakere süreci devam etmekte ve Türkiye aday ülke konumundadır. Türkiye'nin AET ülkeleri ile ekonomik bütünleşme sürecinin çerçevesi 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan Ankara Anlaşması ile çizilmiştir. 22 Temmuz 1970 tarihinde imzalanan katma protokol ile ise detayları belirlenmiştir. 6 Mart 1995 tarihli Ortaklık Konseyi Kararı ile 22 yıl süren taraflar arası geçiş dönemi tamamlanmış ve 1 Ocak 1996 tarihi itibariyle Türkiye ile Avrupa Birliği arasında gerekli koşulların oluşturulduğuna karar veren taraflar Gümrük Birliği'nin oluşturulmasına karar vermişlerdir¹⁷⁹.

Gümrük Birliği, Türkiye Ekonomisi'nin neredeyse tamamını etkileyen en önemli gelişmelerden biridir. GB, Türkiye Ekonomisi için yeni fırsatlar yarattığı gibi ekonomide birtakım sıkıntılara da yol açtığı iddia edilmektedir.

Türkiye ile AB arasında ekonomik ve sosyal gelişim düzeyi, üretim ve teknoloji yapısı ithalat ve ihracat ürün yelpazesi ve piyasalardaki rekabet bakımından çok büyük farklar mevcuttur. Türkiye kendisinden çok daha ileri düzeyde sanayileşmiş ülkeler ile GB'ne girmiştir. Bazı kesimlerin Türkiye'nin GB'den çok olumlu beklentileri vardır. Türkiye GB'ni tam üyeliğe giden yolda atılmış en önemli adımlardan biri olarak görmektedir. Öte yandan bazı kesimler ise GB'nin Türkiye Ekonomisi üzerinde yaratacağı olumsuz etkilerden endişe duymaktadırlar. Bu iki zıt düşünce üzerinde ancak GB'nin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri incelenerek bir sonuca varılabilir.

Türkiye ile AB arasındaki GB sadece sanayi ürünleri ve işlenmiş tarım ürünlerini kapsamaktadır ve geleneksel tarım ürünleri GB kapsamında yer almamaktadır. GB ile Türkiye AB'den ithal edilen tüm sanayi ürünlerine uyguladığı vergileri kaldırmış ve uygulanan miktar kısıtlamalarına son vermiştir. Üçüncü ülkeden ithal edilen ürünler için ise AB'nin ortak gümrük tarifelerini kabul etmiştir¹⁸⁰. Bu iki husus Türkiye'nin lehine işleyen bir durumdur.

¹⁷⁹ Hüseyin Şahin, *Türkiye Ekonomisi*, 7.Baskı, (Bursa: Ezgi Kitabevi, 2002) 409-411.

¹⁸⁰ Özlem Özkıvrak, "Globleleşme, Bölgeselleşme, Mega Rekabet ve Türkiye", *Dış Ticaret Dergisi*, Sayı 20, 2001, y1 20, 2001, 10 02 2015
<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/OCAK2001/globallesme.htm>.

3.3. Statik ve Dinamik Etkiler Çerçevesinde Gümrük Birliği

Bu bölümde GB'nin Türkiye ekonomisi üzerinde ortaya çıkardığı olumlu ve olumsuz etkiler, dinamik ve statik etkiler çerçevesinde ortaya konmaya çalışılmıştır.

Statik etkiler, faktör donanımı, teknolojik seviye ile talep yapısı gibi parametrelerin sabit kaldığı varsayımı ile gümrük birliğinin birlik içinde kaynaklarının yeniden dağılımı sebebiyle çıkan etkilerdir.¹⁸¹ AB-Türkiye arasındaki GB'nin Türkiye AB dış ticareti üzerindeki etkilerini tespit etmek için ilk olarak statik etkiler incelenmiştir.

Gümrük birliğinin statik etkileri, AB 15 ülkeleri (Almanya,Fransa, Belçika, Lüksemburg, İtalya, Hollanda, Avusturya, İngiltere, İrlanda, Danimarka, Yunanistan, Portekiz, İspanya, İsveç ve Finlandiya) ele alınarak incelenmiştir. Çünkü, genel olarak AB ülkelerini ele alır isek aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere; yıllar itibariyle ülke sayısı artması nedeni ile ithalat ve ihracatımıza artış olarak yansımacaktır. Amaç, statik etkileri ortaya çıkartmaktır. Bu nedenle, yıllar itibariyle artan üye sayısı ile nihai üye sayısı 28'e ulaşan AB yerine Türkiye ile AB 15 ülkelerinin dış ticareti ele alınmıştır.

Ticaret yaratıcı etki GB dolayısıyla yüksek maliyetli üretimin yerini, birlik içinde daha verimli ülkenin almasıdır. Birliğe üye ülkeler arasındaki ticarete uygulanan tarife ve kotaların kaldırılması sonucu, ticarete konu olan malların fiyatı düşer. Birlik içinde ticaret yapılmasına bağlı olarak birlik üyeleri, daha ucuz kaynaktan daha fazla tüketim yapma imkanına kavuşur. Böylece üyeler arasındaki ticaret hacmi yükselmiş olur¹⁸². İncelemiş olduğumuz verilere göre GB ticaret yaratıcı etkisi olup olmadığı kanısına varılmıştır.

¹⁸¹ Seyidoğlu 206-207.

¹⁸² Ertürk, Uluslararası İktisat, 164.

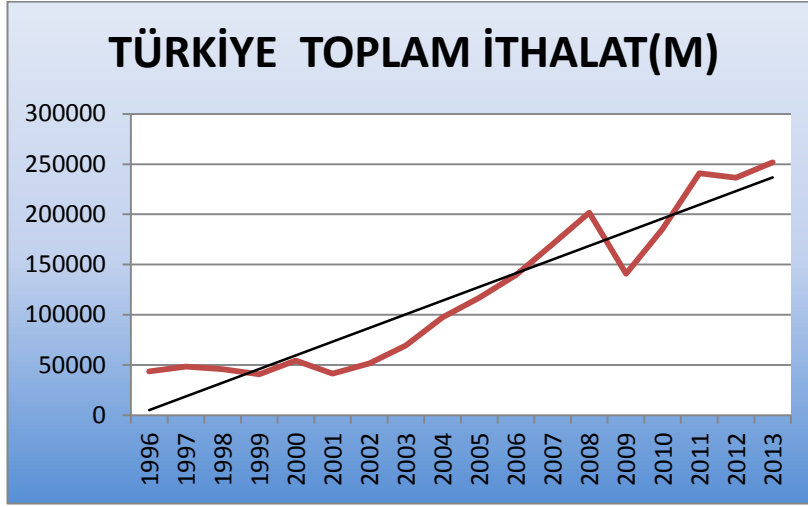
Tablo 3.5. 1996 Yılı ve Sonrasında Türkiye'nin Dış Ticareti

YILLAR	TÜRKİYE TOPLAM İTHALAT(M)	TÜRKİYE TOPLAM İHRACATn (X)	DIŞ TİCARET DENGESİ (X-M)	TÜRKİYE TOPLAM DIŞ TİCARET (X+M)
1996	43626	23224	-20	66850
1997	48559	26261	-22	74820
1998	45921	26974	-19	72895
1999	40671	26587	-14	67258
2000	54503	27775	-27	82278
2001	41399	31342	-10064	72741
2002	51553	36059	-15494	87612
2003	69339	47252	-22086	116591
2004	97361	63074	-34372	160435
2005	116774	73746	-43297	190520
2006	139576	85534	-54041	225110
2007	170062	107271	-62790	277333
2008	201823	132027	-69936	333826
2009	140928	102142	-38785	243070
2010	185544	113883	-71661	299427
2011	240841	134906	-105934	375747
2012	236545	152461	-84083	389006
2013	251661	151802	-99858	403463

Kaynak:TÜİK, 04.01.2015 http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 Türkiye Dış Ticaret Verileri.

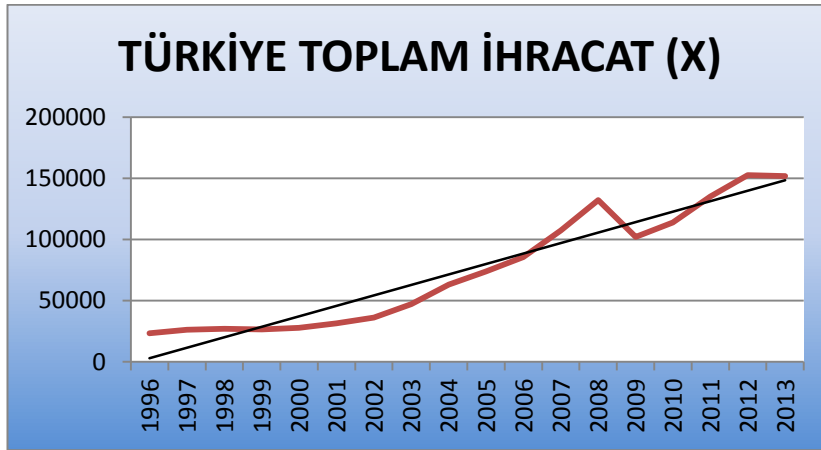
Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, GB den sonra yıllar itibariyle ithalatta ve ihracatta artış gerçekleşmiştir. Ancak ithalatın ihracatı aşması nedeniyle dış ticaret açığında da artış gerçekleşmiştir.

Tablo 3.5.'te mevcut olan değerlerin grafik ile gösterimi aşağıdaki gibidir.



Kaynak:TÜİK, 04.01.2015 http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 Türkiye Dış Ticaret verilerinden yararlanılmıştır.

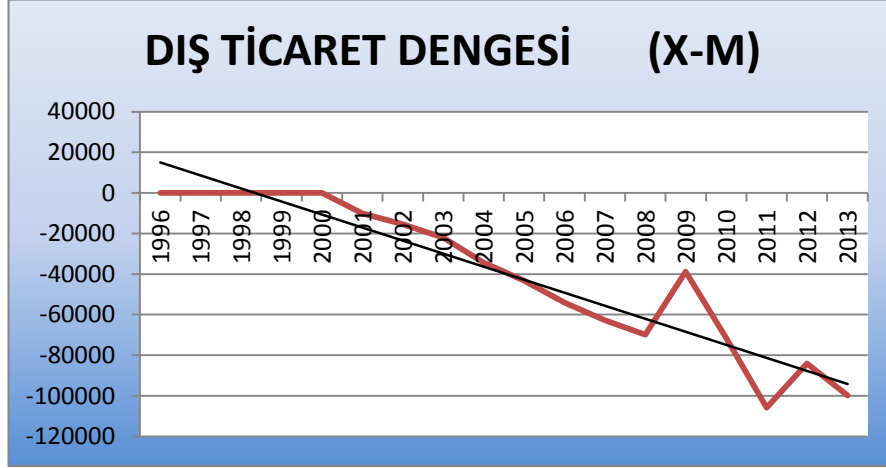
Şekil 3.1 Türkiye'nin Toplam İthalatı



Kaynak:TÜİK, 04.01.2015 http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 Türkiye Dış Ticaret verilerinden yararlanılmıştır.

Şekil 3.2 Türkiye'nin Toplam İhracatı

1996 yılından Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne üyeliğinden sonra, AB ile ithalatımız artış trendindedir. 2007 yılından sonra yaşanan global ekonomik kriz ile ani düşüş yaşanmıştır.



Kaynak: TÜİK, 04.01.2015 http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 Türkiye Dış Ticaret verilerinden yararlanılmıştır.

Şekil 3.3 Türkiye'nin Dış Ticaret Dengesi

Tablo 3.6. 1996 Yılı ve Sonrasında Türkiye ile AB 15 Arasındaki İthalat ve İhracat

YILLAR	AB 15'TEN TÜRKİYE'NİN YAPTIĞI TOPLAM İTHALAT	AB 15'İN TÜRKİYE'NİN TOPLAM İTHALATINDAKİ PAYI	AB 15'LE TÜRKİYE'NİN YAPTIĞI TOPLAM İHRACAT	AB 15'İN TÜRKİYE'NİN TOPLAM İHRACATINDAKİ PAYI	AB 15 İLE TOPLAM DIŞ TİCARET	AB' 15'İN TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİNDEKİ PAYI
1996	23138	0,53	11548	0,49	34686	0,51
1997	24869	0,51	12247	0,46	37116	0,49
1998	24074	0,52	13495	0,50	37569	0,51
1999	21400	0,52	14348	0,53	35748	0,53
2000	26610	0,48	14509	0,52	41119	0,49
2001	18280	0,44	16118	0,51	34398	0,47
2002	23321	0,45	18458	0,51	41779	0,47
2003	31695	0,45	24484	0,51	56179	0,48
2004	45352	0,46	32589	0,51	77941	0,48
2005	45468	0,38	35872	0,52	81340	0,42
2006	50738	0,36	40945	0,47	91638	0,40
2007	57787	0,33	50081	0,46	107868	0,38
2008	62651	0,31	51781	0,39	114432	0,34
2009	47868	0,33	39468	0,38	87336	0,35
2010	59945	0,32	44362	0,38	104307	0,34
2011	75893	0,31	52247	0,38	128140	0,34
2012	73119	0,30	49424	0,32	122543	0,31
2013	62702	0,24	42450	0,27	105152	0,26

Kaynak: TÜİK, 04.01.2015 http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 -Ülkelere Göre Dış Ticaret- Ülkelere Göre İhracat ve Ülkelere Göre İthalat Verilerinden AB(15)-(Almanya,Fransa, Belçika, Lüksemburg, İtalya, Hollanda, Avusturya, İngiltere, İrlanda, Danimarka, Yunanistan, Portekiz, İspanya, İsveç ve Finlandiya) ülkeleri seçilmiştir.http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 Türkiye Dış Ticaret Verileri. (Değer: Bin \$)

Tablo 3.6.'da görüldüğü üzere GB sonrasında 1996 yılından itibaren AB 15 ülkeleri ile Türkiye'nin dış ticareti artmıştır. Ancak, önemli olan husus AB 15 in Türkiye'nin toplam dış ticaretindeki payıdır. Bu pay, 1996 yılında 0,51 iken 2013 yılında 0,26'ya düşmüştür.

AB 15'ten Türkiye'nin yaptığı toplam ithalat ve AB 15'le Türkiye'nin yaptığı toplam ihracatı ayrıca değerlendirelim. 1996 yılında AB 15'ten Türkiye'nin yaptığı toplam ithalat 23138 Bin \$'dır. 2013 yılında ise 62702 Bin \$ ithalat gerçekleştirilmiştir. Fakat, AB 15'in Türkiye'nin toplam ithalatındaki payı 1996

yılında 0,53 iken, 2013 yılında 0,24'e gerilemiştir. İhracatta da durum ithalattan farklı değildir. Şöyle ki, AB 15 ile Türkiye'nin yaptığı toplam ihracat 1996 yılında 11548 Bin \$ dan, 2013 yılında 42450 Bin \$'a yükselmiştir. Buna rağmen, AB 15'in Türkiye'nin toplam ihracatındaki payı 0,49'dan 0,27'e düşmüştür.

Hal böyleyken, GB sonrasında AB 15 ile dış ticaret verilerinin değerlendirilmesi sonucunda, GB'nin statik etkisinden bahsetmek mümkün değildir. Türkiye'nin GB üyeliği sonrasında AB 15'in Türkiye'nin dış ticaretindeki payı azalmıştır. Türkiye'nin dış ticaretinin GB sonrasında AB ülkeleri ile artması beklenirken, birlik dışına kaymıştır. Tablo 3.7 ve Tablo 3.8'de görüldüğü gibi Türkiye'nin Yakın ve Ortadoğu ülkeleri ile dış ticaret hacmi artmıştır. Bu artışın nedeni ise, Türkiye'nin Yakın ve Orta Doğu ülkeleri ile gerçekleştirmiş olduğu serbest ticaret anlaşmalarıdır.



Kaynak:TÜİK, 04.01.2015 http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 -Ülkelere Göre Dış Ticaret- Ülkelere Göre İhracat ve Ülkelere Göre İthalat Verilerinden AB(15) -(Almanya,Fransa, Belçika, Lüksemburg, İtalya, Hollanda, Avusturya, İngiltere, İrlanda, Danimarka, Yunanistan, Portekiz, İspanya, İsveç ve Finlandiya) ülkeleri seçilmiştir ve ilgili verilerinden yararlanılmıştır.

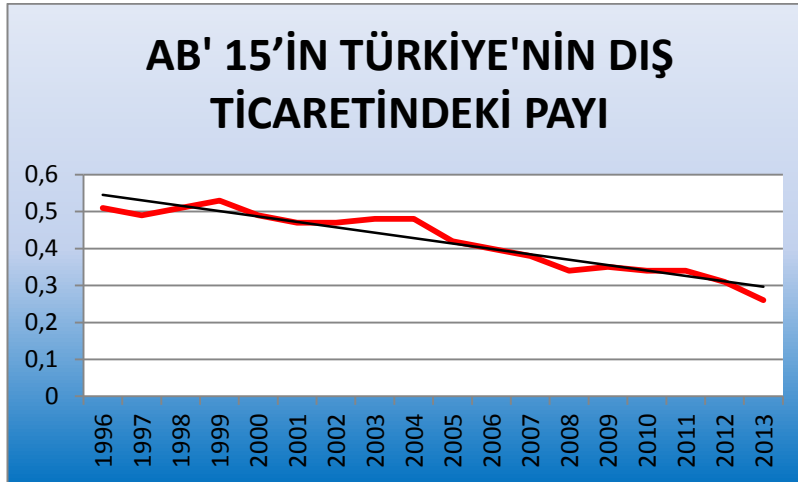
Şekil 3.4 AB 15'in Türkiye'nin Toplam İthalatındaki Payı



Kaynak:TÜİK, 04.01.2015 http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 -Ülkelere Göre Dış Ticaret- Ülkelere Göre İhracat ve Ülkelere Göre İthalat Verilerinden AB(15) -(Almanya,Fransa, Belçika, Lüksemburg, İtalya, Hollanda, Avusturya, İngiltere, İrlanda, Danimarka, Yunanistan, Portekiz, İspanya, İsveç ve Finlandiya) ülkeleri seçilmiştir ve ilgili verilerinden yararlanılmıştır.

Şekil 3.5. AB 15'in Türkiye'nin Toplam İhracatındaki Payı

AB 15 ile Türkiye'nin toplam dış ticaretinin grafik ile gösterimi aşağıdaki gibidir.



Kaynak:TÜİK, 04.01.2015 http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 -Ülkelere Göre Dış Ticaret- Ülkelere Göre İhracat ve Ülkelere Göre İthalat Verilerinden AB(15) -(Almanya,Fransa, Belçika, Lüksemburg, İtalya, Hollanda, Avusturya, İngiltere, İrlanda, Danimarka, Yunanistan, Portekiz, İspanya, İsveç ve Finlandiya)ülkeleri seçilmiştir ve ilgili verilerden yararlanılmıştır.

Şekil 3.6AB 15'in Türkiye'nin Dış Ticaretindeki Payı

Tablo 3.7.Ülkelere Göre Yıllık İthalat (En Çok İthalat Yapılan 20 Ülke)

Ülke	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005
Toplam	242 223	251 661	236 545	240 841	185 544	140 928	201 963	170 062	139 576	116 774
Rusya Federasyonu	25 293	25 064	26 625	23 952	21 600	19 450	31 364	23 508	17 806	12 905
Çin	24 918	24 685	21 295	21 693	17 180	12 676	15 658	13 234	9 669	6 885
Almanya	22 369	24 182	21 400	22 985	17 549	14 096	18 687	17 539	14 768	13 633
ABD	12 727	12 596	14 130	16 034	12 318	8 575	11 975	8 166	6 260	5 375
İtalya	12 055	12 884	13 344	13 449	10 139	7 594	10 682	9 751	8 649	7 566
İran	9 833	10 383	11 964	12 461	7 645	3 405	8 199	6 615	5 626	3 469
Fransa	8 122	8 079	8 589	9 229	8 176	7 091	9 022	7 849	7 239	5 887
Güney Kore	7 548	6 088	5 660	6 298	4 764	3 118	4 091	4 369	3 556	3 485
Hindistan	6 898	6 367	5 843	6 498	3 409	1 902	2 457	2 299	1 579	1 280
İspanya	6 075	6 417	6 023	6 196	4 840	3 776	4 548	4 342	3 832	3 555
İngiltere	5 932	6 281	5 629	5 840	4 680	3 473	5 258	5 477	5 137	4 695
İsviçre	4 821	9 645	4 304	5 018	3 153	1 999	5 588	5 268	4 014	4 053
Ukrayna	4 272	4 516	4 394	4 812	3 832	3 156	6 106	4 519	3 059	2 651
Yunanistan	4 043	4 206	3 539	2 568	1 541	1 131	1 150	950	1 045	2 727
Belçika	3 863	3 843	3 690	3 959	3 213	2 371	3 150	2 868	2 476	2 241
Hollanda	3 516	3 363	3 660	4 004	3 155	2 543	3 056	2 655	2 160	2 151
Romanya	3 362	3 592	3 236	3 801	3 449	2 257	3 547	3 112	2 668	2 285
BAE	3 253	5 384	3 596	1 649	698	667	691	470	352	3 205
Japonya	3 199	3 453	3 601	4 263	3 297	2 781	4 026	3 703	3 216	3 109
Polonya	3 082	3 184	3 058	3 496	2 620	1 817	1 977	1 646	1 436	1 244
Diğerleri	67 032	67 440	62 955	62 626	482 748	37 038	50 721	41 713	35 018	29 363

Kaynak: TÜİK- 04.02.2015 http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, Ülkere Göre Yıllık İthalat (En çok ithalat yapılan 20 ülke)(Değer: Bin \$)

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere son on yıl içerisinde Türkiye'nin en çok ithalat yaptığı ülkeler Avrupa ülkeleri dışına kaymıştır. Rusya, Çin ve Almanya en çok ithalat yaptığımız ülke olurken, BAE ile gerçekleştirilen ithalattaki artış göze çarpmaktadır.

Tablo 3.8. Türkiye'nin Ülkelere göre yıllık ihracatı (en çok ihracat yapılan 20 ülke)

	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005
Toplam	157 715	151 802	152 461	134 906	113 883	102 142	132 027	107 271	85 534	73 476
Almanya	15 156	13 702	13 124	13 950	11 479	9 793	12 951	11 993	9 686	9 455
Irak	10 896	11 948	10 822	8 310	6 036	5 123	3 916	2 844	2 589	2 750
İngiltere	9 914	8 785	8 693	8 151	7 235	5 937	8 158	8 626	6 814	5 917
İtalya	7 144	6 718	6 373	7 851	6 505	5 888	7 818	7 480	6 752	5 616
Fransa	6 466	6 376	6 198	6 805	6 054	6 211	6 617	5 974	4 604	3 805
ABD	6 345	5 640	5 604	4 584	3 762	3 240	4 299	4 170	5 060	4 910
Rusya Federasyonu	5 945	6 964	6 680	5 992	4 628	3 189	6 483	4 726	3 237	2 377
İspanya	4 763	4 334	3 717	3 917	3 536	2 818	4 047	4 579	3 720	3 010
BAE	4 662	4 965	8 174	3 706	3 332	2 896	7 975	3 240	1 985	1 675
İran	3 888	4 192	9 921	3 589	3 044	2 024	2 029	1 441	1 066	912
Hollanda	3 460	3 538	3 244	3 243	2 461	2 127	3 143	3 018	2 539	2 469
Mısır	3 300	3 200	3 679	2 759	2 250	2 599	1 426	902	709	687
İsviçre	3 207	1 014	2 124	1 484	2 056	3 935	2 856	935	900	553
Suudi Arabistan	3 048	3 191	3 676	2 763	2 217	1 768	2 201	1 486	983	962
Romanya	3 008	2 616	2 495	2 878	2 599	2 201	3 987	3 644	2 350	1 785
İsrail	2 950	2 649	2 329	2 391	2 080	1 522	1 935	1 658	1 529	1 466
Belçika	2 940	2 573	2 359	2 451	1 960	1 795	2 122	1 735	1 381	1 292
Azerbaycan	2 876	2 960	2 584	2 063	1 550	1 400	1 667	1 047	695	528
Çin	2 861	3 600	2 833	2 466	2 269	1 600	1 437	1 039	693	549
Polonya	2 402	2 058	1 853	1 758	1 504	1 322	1 586	1 436	1 060	830
Diğerleri	52 474	50 769	45 970	43 786	37 317	34 745	45 362	35 287	27 174	21 919

Kaynak: TÜİK- 04.02.2015 http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, Ülkere Göre Yıllık İhracat (En çok ihracat yapılan 20 ülke) (Değer: Bin \$)

Son 10 yılın verilerine göre, Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ülke Almanyadır. Suudi Arabistan, BAE, Irak ve Rusya ile yaptığımız ihracattaki artış göze çarpmaktadır.

Tablo 3.9.'dan çıkan sonuca göre sermaye malları, ara mallar ve tüketim mallarının ihracatı düzenli olarak artmıştır. Burada sadece 2008 yılında yaşanan kriz dolayısıyla 2009 ve 2010 yıllarındaki bozulmaya rağmen, genel olarak artma eğiliminde olduğu anlaşılmaktadır.

GSMH ve ithalat artışı aynı zamanda bize tüketim etkisini de gösterir.

Tablo 3.9. Geniş Ekonomik Grupların Sınıflamasına Göre İhracat

	Toplam	Sermaye (Yatırım) Malları	Tüketim Malları	Ara Mallar (Hammadde)	Diğer
1996	23224	1119	12317	9767	19
1997	26261	1275	13860	11100	24
1998	26973	1342	14365	11251	15
1999	26587	1820	13849	10862	55
2000	27774	2175	13986	11565	47
2001	31334	2658	15261	13368	45
2002	36059	2790	18464	14657	146
2003	47252	4344	24125	18494	288
2004	63167	6530	30501	25945	188
2005	73476	7997	34835	30289	353
2006	85534	9423	37790	37788	532
2007	107271	13754	43695	49402	418
2008	132027	16725	47077	67734	491
2009	102143	11117	40733	49734	559
2010	113883	11771	45321	56381	411
2011	134907	14192	52219	67942	555
2012	152464	13734	55558	82657	516
2013	151802	15592	60732	74817	660
2014	157614	16107	65090	75172	1243

Kaynak: TÜİK, Geniş ekonomik grupların sınıflamasına (BEC) göre ihracat, 02.01.2015
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

Tüketim malları, ara mallar ve yatırım malları ithalatı GB'nin kabul edilmişinden sonra artmıştır.

Tablo 3.10.Geniş Ekonomik Grupların Sınıflamasına Göre İthalat

	Toplam	Sermaye(Yatırım) Malları	Tüketim Malları	Ara Mallar(Hammadde)	Diğer
1996	43626	10253	4020	29114	238
1997	48558	11107	5051	32119	279
1998	45921	10660	5005	29906	348
1999	40671	8727	4820	26854	269
2000	54502	11365	6928	36009	199
2001	41399	6940	3813	30300	344
2002	51553	8399	4898	37655	600
2003	69339	11325	7813	49734	465
2004	97539	17397	12100	67549	492
2005	116774	20363	13975	81868	567
2006	139576	23347	16116	99604	507
2007	170062	27054	18694	123639	674
2008	201964	28021	21489	151747	707
2009	140928	21463	19290	99510	666
2010	185544	28818	24735	131445	546
2011	240842	37271	29692	173140	739
2012	236545	33925	26699	174930	990
2013	251661	36771	30415	183811	662
2014	242177	35995	29006	176721	453

Kaynak: TÜİK, Geniş ekonomik grupların sınıflamasına (BEC) göre ithalat02.01.2015
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

Ticaret hadleri birliğe üye ülkeler arasındaki iş bölümünün doğuracağı refah yükselişinden her ülkenin alacağı payı belirler. GB sonucu ticaretin artması birlik içi üretim ve geliri arttırırken, birlik dışında bunun tersi ortaya çıkmaktadır.

Bununla birlikte birlik içinde ucuza üreten üye ülkenin üretim ve geliri artarken, pahalıya üreten ülkenin üretim ve geliri de azalmaktadır. Dolayısıyla gelir bir yandan birlik dışından birlik içine, diğer yandan pahalıya üreten ülkeden ucuza

üreten ülkeye yeniden dağılırken, birlik içi ticaretin serbestleşmesiyle ihracata çalışan sektörlerin geliri nispi olarak artmaktadır¹⁸³.

Tablo 3.11. Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına Göre İthalat

	Toplam	Tarım ve Ormancılık	Balıkçılık	Madencilik ve Taşocakçılığı	İmalat Sanayi	Elektrik Gaz ve Su	Toptan ve perakende ticaret	Gayrimenkul, kiralama, ve iş faaliyetleri	Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler
1996	43626	2165	1	5081	35207	11	1144	1	12
1997	48558	2416	2	5127	39802	83	1118	1	6
1998	45921	2125	1	3747	39024	114	902	0,570	5
1999	40671	1648	1	4245	33935	81	749	1	8
2000	54502	2123	2	7096	44200	131	829	5	114
2001	41399	1409	1	6576	32686	162	542	8	12
2002	51553	1702	1	1702	41383	128	11386	2	5
2003	69339	2535	2	9020	55689	43	2039	1	7
2004	97539	2757	8	10980	80447	15	3319	1	10
2005	116774	2801	24	16321	94208	18	3379	6	15
2006	139576	2902	32	22033	110378	18	4194	1	14
2007	170062	4640	31	25314	133938	21	6086	2	28
2008	201964	6392	41	35650	150252	15	9578	1	32
2009	140928	4594	31	20625	111031	17	4608	1	21
2010	185544	6457	33	25933	145367	20	7703	2	28
2011	240842	8895	49	37331	183930	86	10496	4	48
2012	236545	7447	56	42247	176235	255	10258	1	46
2013	25166	7718	58	38205	196822	334	8468	1	53
2014	242177	8588	69	37126	187742	438	8153	3	55

Kaynak: TÜİK, Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına Göre İthalat (Değer: Bin \$) 03.01.2014
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

¹⁸³Chacholiades, 228-230.

Tablo 3.12. Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına Göre İhracat

	Toplam	Tarım ve Ormancılık	Bahkçılık	Madencilik ve Taşocakçılığı	İmalat Sanayi	Elektrik Gaz ve Su	Toptan ve perakende ticaret	Gayrimenkul , kiralama, ve iş faaliyetleri	Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler
1996	23224	2152	26	368	20525	15	134	23	1
1997	26261	2353	33	404	23312	11	144	0,975	0,429
1998	26973	2357	17	363	24064	14	151	0,491	4
1999	26587	2057	37	384	23957	14	133	0,156	0,881
2000	27774	1659	24	400	25517	20	136	0,403	12
2001	31334	1976	29	348	28826	20	127	1	4
2002	36059	1754	51	387	33701	15	147	0,055	1
2003	47252	2120	80	469	44378	20	182	0,081	1
2004	63167	2541	103	649	59579	60	230	1	1
2005	73476	3328	139	810	68813	103	279	0,258	1
2006	85534	3480	130	1146	80246	123	405	0,425	1
2007	107271	3725	158	1660	101081	168	473	1	1
2008	132027	3937	240	2155	125188	73	430	1	1
2009	102143	4347	189	1683	95449	139	330	1	2
2010	113883	4935	156	2687	105467	181	451	2	3
2011	13490	5166	186	2805	125962	148	631	0,583	4
2012	152461	5188	190	3160	143193	190	534	0,544	2
2013	151802	5653	258	3879	141358	28	605	3	15
2014	157614	6029	346	3406	147063	88	672	2	4

Kaynak: TÜİK, Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına Göre İhracat(Değer: Bin \$)03.01.2014http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

Tablo verilerine göre, Türkiye’de sanayi ürünleri ihracatının ve ithalatının arttığı görülmektedir. Sanayi ürünlerindeki ihracatın artışı ithalat artışından daha hızlı bir gelişme göstermiştir. Bunun sonucunda gelir dağılımı gelişmiş ülkeler aleyhine ve Türkiye lehine gerçekleşmiştir.

GB'nin Türkiye ekonomisi üzerindeki dinamik etkileri ölçek ekonomileri etkisi, rekabet etkisi, teknolojik gelişme etkisi, dışsal ekonomiler etkisi, yabancı sermayeyi ve yatırımları teşvik etkisi başlığı altında değerlendirilecektir. Dinamik etkiler sürekli oldukları, orta ve uzun vadede ekonominin yapısında önemli değişimler meydana getirdikleri için çoğu kez dinamik etkilere statik etkilerden daha fazla önem verilmektedir.

GB süreci ile beraber üye ülkeler arasında tarife ve kotalar kalkınca yerli üreticiler dış rekabete açılmış olurlar. Bu durumda düşük verimle çalışan kalitesiz malları pahalıya üreten firmalar, ya bu sorunlarını ortadan kaldırırlar ya da endüstriyi terk etmek zorunda kalmaktadırlar. Böylelikle her üye ülke mukayeseli üstünlüğe sahip olduğu alanlarda üretime yönelir. Bu bağlamda Türkiye'de GB sonrası özellikle otomotiv ana ve yan sanayi, tarım araçları, elektrikli ve elektronik eşya, makine, metal ve ağaç ürünleri, mobilya, kağıt ve kağıt ürünleri dallarında rekabetin artacağı düşünülmüştür¹⁸⁴.

Türkiye'nin AB ülkelerine oranla mukayeseli üstünlüğü daha çok tarımsal ürünlerde olmasına karşın, tarım ürünleri GB kapsamı dışında tutulmuştur. Yukarıda belirtilen rekabet gücü yüksek sanayi dallarında, GB sonrası verimlilik ve üretim artarken, rekabet gücü olmayan sanayi dallarında faaliyet gösteren işletmeler pazar paylarını kaybetmişler, üretimleri düşmüş, çoğu da kapanmak zorunda kalmıştır.¹⁸⁵

GB öncesinde optimum kapasitelerinin altında üretim yapan firmaların GB ile beraber pazarın genişlemesi sonucu ölçek ekonomileri elde etmeleri mümkün olmaktadır. Geniş pazarlar, yeni satış teknikleri, makine ve donanım bolluğu, kaliteli işgücü ve uzmanlaşma ölçek ekonomisini oluşturur¹⁸⁶ GB sürecinde ölçek ekonomiler etkisinin zamanla kendini göstermesi ve rekabet gücü yüksek çok sayıda büyük firma doğacağı varsayılmaktadır.

Ölçek ekonomileri, rekabet ve teknolojik gelişme etkilerinin bir sonucu olarak bazı firmaların verimliliği ve ürünlerinin kalitesi artmasıdır. Böylelikle bu firmalardan girdi alan diğer firmalar, daha ucuza ve daha kaliteli girdi elde ederler. Böylece ekonominin genel performansı artar. Örneğin AB ile yapılan Avrupa Kömür

¹⁸⁴Süleyman Uyar, Gümrük Birliğinin Etkileri, DTM Dış Ticaret Sergisi ; Ocak 2001 Sayı : 20, 164

¹⁸⁵ Uyar, s.165.

¹⁸⁶ Parasız, s.453.

Çelik Topluluğu ürünleri ile ilgili anlaşmada, Türkiye’de kapasite fazlası olan sektörlerin yeniden yapılanmasına yönelik yabancı yatırımların artacağı ve teknoloji transferinin gerçekleşerek dışsal ekonomilerin doğacağı, bu güne kadar gerçekleşme bile uzun dönemde dışsal ekonomilerin ortaya çıkacağı beklenmektedir.¹⁸⁷

Ar-ge faaliyetleri ülkelerin ulusal rekabet güçleri açısından önem arz etmektedir. AR-GE çalışmalarına GSMH içinde yüksek pay ayıran ülkelerin, uluslararası rekabet güçlerinin aynı oranda arttığını izlemekteyiz. Ar-ge yoğunluğunun düşüklüğü, ekonomilerin verimlilik ve inovasyon potansiyellerini geriletip, sanayisizleşmelerine yol açtığı düşünülmektedir. AB’nin rekabet gücü problemlerinin AB ekonomisini sanayisizleştirme riski ile karşı karşıya bıraktığı iddia edilmektedir.¹⁸⁸

Tablo 3.13.AR_GE Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı

YILLAR	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
AB-15	1,94	1,9	1,87	1,86	1,82	1,8	1,8	1,8	1,81	1,86	1,89	1,92	1,95
AB-25						1,72	1,72	1,72	1,73	1,77	1,8	1,83	1,86
OECD-30	2,28	2,21	2,17	2,12	2,07	2,09	2,11	2,13	2,16	2,19	2,23	2,28	2,26
TÜRKİYE	0,32	0,53	0,49	0,44	0,36	0,38	0,45	0,49	0,5	0,63	0,64	0,72	0,66

Kaynak: OECD Science, Technology and Industry: Outlook 2004

Türkiye’nin Ar-Ge yoğunluğu yaklaşık AB’nin üçte biri kadardır. Rekabet gücü açısından öneme sahip AR-Ge faaliyetlerine daha fazla kaynak ayrılmalı ve gereken önem verilmeli ve AB seviyesine yaklaşılmaya çalışılmalıdır.

Özetle, GB’nin rakamsal olarak ölçülemeyen dinamik etkileri çok önemlidir. Türkiye’nin AB ile GB’ye girmesi yerli üreticileri geri dönülmez bir şekilde uluslararası rekabetle başbaşa bırakmış ve böylelikle eksik rekabetçi ve korumacı lobilerin güçlerinin azalmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Neticede,

¹⁸⁷Uyar, 166

¹⁸⁸ Ramazan Taş, “AR-GE Yoğunluğu-Rekabet Gücü İlişkisi Açısından Türkiye-AB Karşılaştırmalı Analizi”, Pamukkale Üniversitesi Maliye Sempozyumu Bildirisi, 15.02.2014

<http://malysesempozyumu.pamukkale.edu.tr/rtas.pdf>

düşük verimle, pahalı mal üreten firmalarımız, kaliteli ve ucuz mal üretmeye, üretimi artırmaya ve ihracata zorlanmışlardır. Türk tekstil ve hazır giyim, otomotiv ve elektronik sanayileri bunun en güzel örneklerindedir.¹⁸⁹ GB'nin dinamik etkileri içerisinde yer alan yatırımları özendirme etkisi Türkiye ye giren yabancı sermaye başlığı altında incelenmiştir.

3.3.1. Türkiye'ye Yabancı Sermaye Yatırım

Türkiye'ye giren doğrudan yabancı sermaye ülkemizin sürdürülebilir kalkınmasına ve rekabet gücünün arttırılmasına katkı sağlamaktadır. Türkiye coğrafi konumu itibariyle kilit bir cazibe unsuru oluşturmaktadır. Ayrıca, genç nüfusu ile gelişen altyapısı ve lojistik olanakları Türkiye'nin önemli varlıklarını oluşturmaktadır. Uluslararası doğrudan yatırımların ekonomik faydaları, GSYH, İstihdam, verimlilik ve ihracat gibi alanlardaki artışı, teknolojinin, iş süreçlerinin ve ArGe faaliyetlerinin iyileşmesinde görülmektedir. Sosyal fayda olarak ise, çoğunlukla kadınların daha fazla iş gücüne katılması ve sosyal sorumluluk projelerindeki artış sağlanmasını sayılabilir.

2004-2013 yılları arasında ülkemize yapılan doğrudan yatırımlar, 2013 yılı itibariyle, GSYH üzerinde yıllık 84 milyar dolar katkıda bulunmuştur. Bu dönemde gelen yeni uluslararası doğrudan yatırım girişi ile 1.9 milyon kişiye istihdam sağlanmıştır. 2005 yılı sonrası dönem, Türkiye'ye giren yabancı sermaye miktarında radikal bir gelişim gerçekleşen bir dönem olmuştur. 2005 yılın kadar yaklaşık yıllık 1-2 milyar dolar UDY girişleri, 2007 yılı itibariyle en yüksek seviyesine ulaşmıştır.¹⁹⁰ UDY girişleindeki bu artışa, Türkiye'nin AB'ye giriş sürecinin başlaması ile ülkemizde gerçekleşen reformların etkisi olmuştur. 2007 yılı sonrasında yaşanan global ekonomik kriz ile düşüş kaydedilmiştir ve kriz sonrasında henüz bu seviyeye ulaşamamıştır.

¹⁸⁹Emin Çarıkcı, *Ekonomik Gelişmeler, GB nin Zararı ve AB ile Müzarekeler*, 02.01.2014
<http://www.cankaya.edu.tr/eng/publications/h2g21.doc>.

¹⁹⁰Yased/Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Değerlendirme Raporu, Temmuz 2007

Hollanda,Avusturya,İngiltere, Lüksemburg, Almanya ve İspanya'nın öncülüğünde AB son beş yıl içerisinde Türkiye nin en büyük yatırımcısı oldu. Bu dönemde, AB toplam doğrudan yatırımların tablodanda görüldüğü üzere dörtte üçünü oluşturdu. Körfez bölgesindeki ve Orta Doğu'daki ülkelerde Türkiye'deki önemli yatırımcılar haline gelmektedir.¹⁹¹

¹⁹¹<http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/eca/turkey/tr-eu-customs-union-tr.pdf>20.02.2015, 5.

**Tablo 3.14. Kaynak Ülkelere Göre Türkiye'ye
DYY Girişleri**

Milyar Dolar	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Dünya	19,137	14,747	6,252	6,238	15,855	10,136
	-100%	-100%	-100%	-100%	-100%	-100%
Avrupa	12,974	11,367	5,234	4,92	12,336	7,795
	-68%	-77%	-84%	-79%	-78%	-77%
Hollanda	5,442	1,343	718	486	1,589	1,182
	-28%	-9%	-11%	-8%	-10%	-12%
Avusturya	370	586	1,019	1,584	2,235	1,491
	-2%	-4%	-16%	-25%	-14%	-15%
İngiltere	703	1,335	350	245	917	2,004
	-4%	-9%	-6%	-4%	-6%	-20%
Lüksemburg	583	3,14	493	292	481	1,261
	-3%	-21%	-8%	-5%	-3%	-12%
Almanya	954	1,237	498	597	605	551
	-5%	-8%	-8%	-10%	-4%	-5%
İspanya	583	838	145	205	2,23	170
	-3%	-6%	-2%	-3%	-14%	-2%
Diğer Avrupa Ülkeleri	4,388	2,952	2,056	1,49	4,270	1,113
	-23%	-20%	-33%	-24%	-27%	-11%
ABD	4,212	868	260	323	1,402	438
	-22%	-6%	-4%	-5%	-9%	-4%
Azerbaycan	10	18	69	12	1,265	339
	0%	0%	-1%	0%	-8%	-3%
Suudi Arabistan	10	1312	34	39	25	152
	0%	-9%	-1%	-1%	0%	-1%
Rusya	108	71	12	2	762	11
	-1%	0%	0%	0%	-5%	0%
Kuveyt	77	330	73	193	38	245
	0%	-2%	-1%	-3%	0%	-2%
Kazakistan	613	1	20	2	1	1
	-3%	0%	0%	0%	0%	0%
Japonya	2	11	3	347	227	33
	0%	0%	0%	-6%	-1%	0%

Kaynak:2014 Dünya Bankası Raporu, 03.01.2015

<http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/eca/turkey/tr-eu-customs-union-tr.pdf>

6.

Tablo 3.15. Sektörlere Göre Türkiye'ye DYY Girişleri

Milyon ABD\$(toplamn %'si)	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Tümü	19,137	14,747	6,252	6,238	15,855	10,136
	-100%	-100%	-100%	-100%	-100%	-100%
Hizmetler	14,091	9,52	2,315	3,274	7,993	4,568
	-74%	-65%	-37%	-52%	-50%	-45%
Bankacılık	10,103	4,111	473	835	4,849	891
	-53%	-28%	-8%	-13%	-31%	-9%
Sigorta ve emeklilik	1,333	1,895	174	765	907	1,758
	-7%	-13%	-3%	-12%	-6%	-17%
Toptan satış ve perakende	234	2,088	390	435	703	219
	-1%	-14%	-6%	-7%	-4%	-2%
İnşaat	287	337	209	314	310	1,453
	-1%	-2%	-3%	-5%	-2%	-14%
İmalat	4,131	3,971	1,642	923	3,413	4,392
	-22%	-27%	-26%	-15%	-22%	-43%
Elektrik ve gaz	567	1,055	2,153	1,823	4,271	924
	-3%	-7%	-34%	-29%	-27%	-9%
Tarımsal işleme	691	1,252	221	123	650	2,199
	-4%	-8%	-4%	-2%	-4%	-22%
Kimyasal	1,111	199	337	120	343	518
	-6%	-1%	-5%	-2%	-2%	-5%
Madencilik	336	145	89	135	144	214
	-2%	-1%	-1%	-2%	-1%	-2%
Birincil tarım,ormancılık ve balıkçılık	9	41	48	80	32	38
	0%	0%	-1%	-1%	0%	0%

Kaynak:2014 Dünya Bankası Raporu, 03.01.2015

<http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/eca/turkey/tr-eu-customs-union-tr.pdf>

7.

Türkiye'ye giren yabancı yatırımlar en çok hizmetler ve imalat sektörlerinde yoğunlaşmaktadır. Bosch, Mercedes ve Toyota en büyük yatırımcılar arasında yer almaktadır. Tarımsal işleme alanında yapılan yatırımlarda artmaktadır.

3.4.Gümrük Birliği Kararı Genel Değerlendirme

Gümrük birliği, sanayi malları ve işlenmiş tarım ürünlerinde yapılan ticareti kapsamaktadır. Tarım ürünlerinin serbest dolaşımı Ankara Anlaşması' nın temel amaçlarından biri olmakla beraber, Türkiye'nin Topluluğun ortak tarım politikasına uyum sağlayamamış olması nedeniyle, işlenmemiş tarım ürünleri gümrük birliğinin kapsamı dışında tutulmuştur. Kömür ve Çelik Topluluğu Anlaşması kapsamındaki ürünler ise, 1 Ağustos 1996 tarihinde yürürlüğe girmiş olan bir serbest ticaret anlaşması kapsamında işlem görmektedir¹⁹².

1/95 sayılı Konsey Kararı ile taraflar arasında aslında bir gümrük birliğinin kurulmasından çok, Türkiye'nin Topluluğun gümrük birliğine girişi sağlanmıştır. Çünkü, Türkiye, gümrük birliği kapsamındaki mevcut ve gelecekteki Topluluk müktesebatını benimseyeceğini ve çıkacak yorum ve uygulama sorunlarını da Avrupa Toplulukları Adalet Divanı'nın (ATAD) içtihatları çerçevesinde çözeceğine dair taahhüt altına girmiştir. Burada eşitler arasında bir durumun ileri sürülemeyecek kadar açık ve kesin olmadığı gözükmemektedir. Türkiye'nin çok yakın bir gelecekte Avrupa Birliği'ne girmesine yönelik büyük ümitler ve bunun sonucunda oluşan yanlış öngörüler nedeniyle gümrük birliğinin kurumsal ve içerik olarak bu şekilde yapılandırılmış olması, Türkiye'de doğal olarak bazı sert eleştirilerin doğmasına yol açmıştır. Türkiye'nin, üyesi bulunmadığı Avrupa Topluluğu 'nun organlarının verdiği/vereceği kararlar doğrultusunda mevzuatını değiştireceğini ve gümrük birliğinin uygulanmasında ortaya çıkacak sorunları da bu örgütün mahkemesinin içtihatları çerçevesinde çözeceğine dair uluslararası yükümlülüğü", Türk anayasa hukuku açısından sorun yaratabilir niteliktedir. Çünkü, burada bir nevi Avrupa Topluluğu organlarına "dolaylı bir yetki devri" durumu vardır. Bu durumun

¹⁹²DPT, Avrupa Ekonomik Topluluğu Özel İhtisas Raporu, 116.

Türk Anayasası'nın 6. ilâ 9. maddeleri ile bağdaşıp bağdaşmadığı tartışmaya açıktır¹⁹³.

Gümrük birliğinin etkileri, taraf ülkelerin ekonomilerinin özelliklerine ("güçlü" veya "zayıf", "rakip" veya "tamamlayıcı" vb.) geniş ölçüde bağlıdır. Bu açıklamalar göz önünde bulundurularak gümrük birliğinin kuramsal anlamda etkilerini şu şekilde izâh edilebilir⁴⁰: Gümrük birliği, her şeyden önce piyasanın genişlemesine hizmet ederek büyük ölçekli üretimden yararlanma imkânlarına, rekabetin güçlenmesine ve taraf ülkeler lehine ticaret sapmalarına katkıda bulunur". Bu çerçevede oluşan yeni rekabet koşulları, genel fiyat düzeyini aşağılara çekerek talebi uyarır; bu da firmaları daha fazla üretime sevk eder. Böylece, taraf üye devletlerin piyasalarında rasyonel kaynak dağılımı da sağlanmış olur. Buradan hareket edildiğinde, gümrük birliğinin Türk piyasasında rekabeti artıracaklarını ve bunun sonucu olarak da tüketicilerin daha yüksek kalite, daha ucuz ürünler ve daha fazla çeşitli mallardan yararlanmalarını sağlayacağı ; üreticiler için de, istikrarlı ve büyük bir ihracatpazarına erişim yanında, daha ucuz ve daha kaliteli girdilerden yararlanma imkânlarını sağlayacağı sonucuna varılabilir¹⁹⁴.

Türkiye ile Topluluk üyesi devletler arasında görünürde bir ticaret açığı mevcuttur. Avrupa Topluluğu Türkiye Temsilciliğinin görüşüne göre bu ticaret açığının esas nedeni, gümrük birliğinin kendisinden ziyade, Türkiye'nin genel ticaret hacminin büyümesi ve kur hareketleridir. İthalat artışın çoğu, ülke ekonomisine katma değer yaratan hammadde, sermaye malları ve ara mamul mallarından oluşmaktadır. Tüketim malları ise, Türkiye'nin toplam ithalatı içinde çok fazla bir yer tutmaktadır (ithalatın sadece % 10'u civarında). Öte yandan, 20 yıldan daha uzun bir zamandır ülkede devam eden politik ve ekonomik istikrarsızlık, kırtasiyecilik ve yolsuzluklar, Türk firmalarının uluslararası rekabet güçlerini etkilediği gibi, dış sermayenin ülkeye girişine de engel olmaktadır. Fakat, gümrük birliğinin Türk ekonomisine etkilerinin niteliği konusunda uzmanlar tarafından farklı görüşler ileri sürülmektedir¹⁹⁵.

¹⁹³Dış Ticaret Müsteşarlığı , Türkiye - AB Mali İşbirliği, 10 Temmuz 2013 <http://www.dtm.gov.tr>.

¹⁹⁴ATAD, 14 Aralık 1991 tarih ve 1/91 sayılı "*Avrupa Ekonomik Alanı*" hakkı ndakibilirkişikararı , S1g. 1991,1-6079.

¹⁹⁵ATAD, 30 Eylül 1987 tarihli Demirel kararı , Rs. 12/86, S1g. 1987,3719, Rn. 9.

Gümrük birliğini eleştiren yazarlar, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi kapsamındaki gümrük birliğinin Türk ekonomisi üzerinde olumsuz etkileri olacağını dile getirmektedirler. Türk firmalarının Avrupa'daki rakipleri karşısında, rekabet gücü fazla değildir. Rekabet imkanı olan tekstil endüstrisi gibi sektörlerin, Avrupa Birliği'nin üçüncü ülkelerin iç pazarına daha kolay girmesine olanak veren iki taraflı serbest ticaret anlaşmaları yüzünden, Türkiye Avrupa Birliği içindeki ayrıcalıklı pozisyonunu yitirmiştir. Öte yandan, öngörülen mali yardımlar da gerektiği gibi verilmemiştir¹⁹⁶.

İncelenen veriler ve çalışmalar neticesinde bu eleştirilere katılmamak mümkün değildir. Değişen küresel ekonomi Gümrük Birliği'nde bazı tasarım kurlarını ortaya çıkarmaktadır. Gümrük birliği henüz tam olarak kullanamayan bir potansiyele sahiptir. Farklılaşan dinamikler ile birlikte, Gümrük Birliği'nin her iki taraf içinde daha iyi sonuçlar doğurması ve değişimlere uyum sağlayabilecek şekilde iyileştirilmesi için bir takım değişiklikler yapılmalıdır. Gümrük Birliği'nden optimum faydayı sağlamaya yarayacak olan değişiklikleri aşağıda birkaç madde ile özetleyebiliriz.¹⁹⁷

- i. Gümrük Birliği'nin tarım ve hizmetleri de kapsayacak şekilde genişletilmesi: Türkiye'nin GSYH'sinin %10'unu tarım, % 60'nı ise hizmetler oluşturmasına rağmen bu sektörler kapsam dışı bırakılmıştır.
- ii. GB kapsamındaki malların serbest dolaşımını sınırlayan karayolları taşımacılığı izinleri Türkiye- AB ticaretini zora sokmaktadır. GB bağlamında malların serbest dolaşımını engelledi için karayolları taşımacılığı kotalarının ve transit izinlerin serbestleştirilmesi gerekmektedir.

¹⁹⁶ Hacı Can, " Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık İlişkisinin Hukuki Çerçevesi", Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, C:3, No:1, Ankara,2003, 19-43.

¹⁹⁷ AB-Türkiye Gümrük Birliği Değerlendirilmesi, Dünya Bankası Raporu, 28 Mart 2014, <http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/eca/turkey/tr-eu-customs-union-tr.pdf>

1,3,29,30.

- iii. Türkiye'nin karar verme ve AB komitelerine katılımındaki durumunun düzeltilmesi gerekmektedir: GB kapsamındaki alanlarda Türkiye AB'nin teknik mevzuatına ve ortak ticaret politikasına uymak ile yükümlü olduğu halde, bu alanlarda yer alan AB karar verme mekanizmalarının tümüne katılmaması büyük bir sorundur. Katıldığı 140 AB komitesinde bile gözlemci statüsünde olup, oy kullanma hakkına sahip değildir. Bununla birlikte, Türkiye kimi zaman yeni düzenlemelerden, komuoyuna açıklandıktan sonra ya da konseye gönderildikten sonra heberdar olmaktadır.
- iv. GB ile ilgili olarak Türkiye'nin yer almadığı komiteler Ticaret Politikaları Komitesi (TİK) ve Genel Tercih Sistemi (GTS) Komitesidir. GTS ve TİK komiteleri dahil olmak üzere, Türkiye'nin AB komitelerine katılımı GB'nin işleyişinin iyileştirilmesi bakımından önemli olacaktır.
- v. STA konusunda ise, AB ile Türkiye'nin STA müzakerelerinin yaklaşık aynı zamanda başlatılmasını ve sonuçlandırılmasını sağlamayı amaçlatan ve üçüncü ülkeleri ile temel AB müzakerelerini yansıtan paralel müzakereler iyi bir çözüm olacaktır. Bu süreçte, Türkiye maddesi üçüncü ülkelerin (karşılıklı anlaşmalar ile uzatılmadığı sürece) belirlenen süre zarfında, Türkiye ile STA imzalamalarını sağlayacak şekilde güçlendirilebilir.

Bu şartlar altında, Türkiye'nin gümrük birliğinden doğan yükümlülükleri, tek taraflı taviz olarak değil, bilakis atılması gerekli adımlar olarak değerlendirilmelidir. Keza bu yükümlülükler, genel ölçüde Türkiye'nin Dünya Ticaret Örgütü ile ilgili yükümlülükleriyle de uyumaktadır. Ayrıca, gümrük birliğinin tamamlanmasıyla Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne entegrasyon istikametinde çok önemli bir aşama katılmıştır.

SONUÇ

Cumhuriyet sonrası dönemde Türkiye'nin dış ticareti incelendiğinde dünyadaki trendlerden etkilendiğini de göze çarpmaktadır. Dünya genelinde korumacılığın ve ithal ikameci politikaların geçerli olduğu yıllarda Türkiye'de bu politikaların benimsendiği, yaşanan iki dünya savaşından sonra özellikle gelişmiş ülkelerin önderliğinde yürütülen dünya ticaretinin serbestleşme çalışmalarında 1980 sonrası dönemde Türkiye'nin de yer aldığı görülmektedir.

Bölgeselleşme bağlamında Türkiye'nin macerası 1959 yılında yapılan AB'ye tam üyelik için başvuru ile başlamış olup günümüzde de hala devam etmektedir. Tam üyelik yolunda en önemli adımlardan biri olan AB ile Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girmesiyle birlikte, Gümrük Birliği'nin etkileri Türkiye Ekonomisi'nde hissedilmeye başlamıştır. Gümrük Birliği'nin ilk yıllarında iktisatçılar arasında iki farklı görüş bulunmaktaydı. Alehte görüşe sahip olanlara göre, Türkiye Ekonomisi Gümrük Birliği'nden ve Gümrük Birliği sonrası yaşanacak rekabetten olumsuz etkilenecek ve birçok sektörde krizler olacaktır. Lehte, gümrük birliğinden sonra oluşacak rekabet ortamının firmalar üzerinde olumlu etki yapacağını ve onların daha etkin ve verimli bir şekilde üretime zorlayacaklarını düşünmekteydi.

Aradan geçen yaklaşık yirmi yıllık süre içinde alınan sonuçlara bakıldığında, GB'nin ticaret yaratıcı etkisini AB lehine olduğunu görülmektedir. Türkiye ekonomisinin AB ekonomisine göre rekabet gücü daha düşük olduğundan ithalatın ihracattan hızlı artması doğal kabul edilmektedir. Zamanla ortak üretim, teknoloji transferi, bilgi akışı ve araştırma geliştirme faaliyetlerinin artmasıyla Türkiye'nin daha iyi bir performans göstermesi beklenmektedir. Böylece ticaret yaratıcı etki ileriki yıllarda Türkiye'nin lehine dönebilecektir. Ticaret saptırıcı etki bağlamında ise Türkiye'nin AB dışındaki üçüncü ülkelerle olan ticaretinde de özellikle Yakın ve

Ortadoğu ülkeleri ve İslam İşbirliği Teşkilatı ülke grubuna yapılan ihracatta gözlemlenen artışlar göze çarpmaktadır. İthalat verileri incelendiğinde ise yine Yakın ve Ortadoğu ülkeleri ve Diğer Asya ülkelerinden yapılan ithalat oranlarındaki artış gözlemlenmektedir. Statik etkiler çerçevesinde üretim ve tüketim etkileri incelendiğinde ise sermaye malları, ara mallar ve tüketim mallarının ihracatının düzenli olarak arttığı görülmektedir. Sadece 2008 yılında yaşanan kriz dolayısıyla 2009 ve 2010 yıllarındaki dış ticarete yaşanan düşüşe rağmen, genel olarak artma eğiliminde olduğu söylenebilir.

Dinamik etkiler ise uzun dönemde ortaya çıkmaktadır. Doymamış iç pazarı, genç nüfusu, doğal zenginlikleri ve stratejik coğrafi konumu, uzun vadede Gümrük Birliği'ni Türkiye'nin lehine çevirebilecektir. Gümrük Birliği'nin dinamik etkileri diye adlandırılan ölçek ekonomileri etkisi, rekabet etkisi, yabancı sermayeyi ve yatırımları teşvik edici etkisi Türkiye'ye ivme kazandıracaktır.

Gümrük Birliği anlaşmasında Türkiye lehine iyileştirmeye gidilmesi durumunda, Gümrük Birliği Türkiye açısından amacına ulaşacaktır. Gümrük Birliği mevcut hali ile kaldığı sürece, yapılan araştırmaların ışığında görüldüğü gibi Gümrük Birliği'nin Türkiye'ye olumlu etkisi her geçen yıl düşecektir. Gümrük Birliği'nin Türkiye'ye olumlu katkılar sağlayıp, amacına ulaşabilmesi adına çalışmanın son bölümde bahsedilen, düzenlenmesi gereken unsurlar aşağıdaki gibidir:

- Gümrük Birliği anlaşmasının kapsamını, tarım ve hizmetleri de kapsayacak şekilde genişletilmesi gerekmektedir.
- Türkiye karar verme ve AB komitelerine katılmalıdır.

- AB ile Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşması müzakereleri yaklaşık aynı zamanda başlatılması ve sonuçlandırılmalıdır. Transatlantik Ticaret ve Yatırım Anlaşması (TTIP - Transatlantic Trade and Investment Partnership),

KAYNAKÇA

Ağır, Hüseyin. “*Türkiye’nin Kendi Bölgesindeki Dış Ticareti: Betimleyici Bir Analiz*”. II.Bölgesel Sorunlar Türkiye Sempozyumu 1-2 Ekim 2012.

Aktan,C. Can. “*Global Ekonomik Entegrasyon ve Türkiye*”, Dış Ticaret Dergisi, Ocak 1999, DTM Matbaası, Ankara.

Aksoy Bülent ve Mücahit Coşkun, “Türkiyenin Yakın Dönem Dış Ticaretindeki Gelişmeler”, Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Yıl: 2004, Cilt 24, Sayı 3.

Akman, M. Sait. “*Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı: Ortaya Çıkaran Etkiler, Kapsamı, Etkileri ve Güçlükleri*”, Marmara Üniversitesi İ.İ.B Dergisi Yıl 2014, sayı 2.

Ardıç,Oğuzhan ve Pınar Yılmaz. *Para-banka-Uluslararası İktisat-Türkiye Ekonomisi*, (Ankara: Seçkin Yayınları, 2002).

ATAD, 14 Aralık 1991 tarih ve 1/91 sayılı "*Avrupa Ekonomik Alanı*" hakkındaki bilir kişi kararı , S1g. 1991,1-6079.

ATAD, 30 Eylül 1987 tarihli Demirel kararı , Rs. 12/86, Slg. 1987,3719, Rn. 9.

Ateş, Ahmet.“*Ekonomik Entegrasyon Türleri ve AB Ekonomik Entegrasyonu*”,20.04.2015<http://www.journals.istanbul.edu.tr/tr/index.php/iktisatmecmua/article/download/9190/8538>

Balassa, Bella. “*Economic Development and Integration*”, Mexico: Centro de Estudios Monetarios Latinamericanos, 1995.

Bayrakutan, Yusuf. “*Global Ekonomide Bütünleşme Trendleri*”, (Ankara: Nobel Yay, No:50 İktisat Yayınlar Dizisi No:61, 2004).

Beşkaya, Ahmet ve Etem Karakaya , “*Avrupa Birliğinin Kurumsal Yapısı ve Genişleme Sürecinde Kurumların Değişen Yüzü*”, Osman Küçükahmetoğlu, Hamza Çeştepe, Şevket Tüylüoğlu (Ed.), Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım içinde (311-328), (Ankara:Ekin Kitabevi, 2005).

Bilici, Nurettin. “*AB’ de Ekonomik Bütünleşme ve Türkiye’nin Entegrasyonu*”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt:5, No:2, 2006, Ankara.

Birand, Mehmet Ali. *Türkiye'nin Ortak Pazar Macerası* , (İstanbul: Milliyet Yayınları,1985).

Can, Hacı. “ Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık İlişkisinin Hukuki Çerçevesi” Avrupa Çalışmaları Dergisi, C:3, No:1, Ankara, 2003.

Chacholiades, Miltiades. *International Economics*. (Singapore: 1990)

Çak, Demet ve Murat Çak, “ *Gümrük Birliği’ nin Getirdikleri ve Götürdükleri: Dış Ticaret Vergileri ve İhracat Gelirleri Analizi*”, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No:2007-68, İstanbul, 2007.

Çarıkçı, Emin. “*Ekonomik Gelişmeler, GB nin Zararı ve AB ile Müzarekeler*”, 02.01.2014 <http://www.cankaya.edu.tr/eng/publications/h2g21.doc>.

Çiftçi, Ömer. “ Serbest Ticaret Anlaşmaları ve Türkiye’ nin Dış Ticareti Üzerine Etkileri”, 2001, Isparta, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

Dedeoğlu, Beril. Adım Adım Avrupa Birliği. (İstanbul: Okumuş Adam Yay.,1.Basım., 2006).

Deren, Nervis Yıldırım.*Hala Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik?Tehditler,Avantajlar ve Çözüm Önerileri*, 11.Baskı, (İstanbul, On İki Helva Yay., 2008).

Dinler, Zeynel. *İktisada Giriş*. 11. Basım, (Bursa: Ekin Kitabevi, 2005).

Doğruel, Fatma ve Suut Doğruel, "*Türkiye'de Enflasyonun Tarihi*",(Ankara:TCMB-Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Özel Projeler Grubu Yayınları, 2005).

Ege, A.Yavuz "Türkiye'nin Dış Ticaretinin Bugünü ve 21. Yüzyıla Doğru Muhtemel Gelişmeler", 13.10.2013

www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim98/trkdistic.htm

Erdal T., "Avrupa Birliği'nin Dayandığı Değerler", M.Şükrü Erdem, Sibel Mehter Aykın(Ed.), *Avrupa Birliği ve Türkiye içinde* (23-42), (Bursa:Ezgi Kitabevi, 2003).

Ertürk, Emin. *Uluslararası İktisat- Teori,Uygulama İktisadi*.3.Basım, (Ankara :Alfa Yayınları, 2002).

Ertürk, Emin. *İktisadi Birleşmeler Teorisi ve Türkiye'nin İçinde Bulunduğu İktisadiBirleşme Hareketleri*. (Bursa: Ezgi Kitap Evi, 1993).

Gökdere,Ahmet Gümrük Birliği Açısından Avrupa Topluluğu ve Türkiye ile İlişkiler, Cilt:2,(Ankara:Üniversitesi Basım Evi, 1989).

Günoğur, Haluk. "*6 Mart Kararı veGümrük Birliği*",Gümrük BirliğiSürecinde Türkiye, No: 17-18, 1995.

Hepaktan, C.Erdem ve Serkan Çınar-Celal Bayar Üniversitesi, “*Küreselleşmenin Ekonomik Entegrasyon Üzerine Etkileri*”, International Conference on Eurasian Economics, 2011.

Hıtırıs, Theo. *European Union Economics. Fifth Edition*, (New Jersey: Prentice Hall, 2003).

Hine, Robert G. “*Customs Union Enlargement and Adjustments: Spain’s Accession to the European Union Community*”, Journal of Common Market Studies, C:1,No:1, 1989, 27-28 “*Customs Union Enlargement and Adjustments: Spain’s Accession to the European Union Community*”, Journal of Common Market Studies, C:1,No:1, 1989.

İncekara, Ahmet. “*Globalleşme ve Bölgeselleşme Sürecinde Nafta ve Etkileri*”. (İstanbul: ITO Yay, 1994).

İncekara, Ahmet ve Savrul M . “*Küreselleşme Büyüme ve Ekonomik Entegrasyonlar:Türkiye Açısından Bir Değerlendirme*”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 2011.

İyibozkurt, Erol.*Türkiye- Avrupa Birliği Gümrük Birliği İlişkileri*, (Ezgi Kitabevi, Bursa 1996).

Karabacak, Hakan. “*Avrupa Birliği Mali Yardımları ve Türkiye İle Mali İşbirliği*”, Maliye Dergisi, Sayı:146, Ankara, 2004.

Karaca,Nil.“*Gatt’dan Dünya Ticaret Örgütü ne*”, Maliye Dergisi.

Karataş, Muhammed ve Nursen Vatanseven, “*Uluslar arası Ekonomik ve Mali Kuruluşlar*”, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Bahar Sayı 3, 2001.

Karluk, Rıdavan.*Uluslararası Ekonomi*. (İstanbul:Beta Yayınları, 2002).

Karlık, Rıdvan. *Küreselleşen Dünya'da Uluslar arası Ekonomik Kuruluşlar ve Entegrasyonlar*. (Eskişehir: Anadolu Üniv. Basımevi, 1995).

Karlık, Rıdvan “ *Güney Kıbrıs' ın Gümrük Birliği' ne Katılım Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar*”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt:5, No:2, Eskişehir,2006.

Kazgan, Gülten. *Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*. 2. Baskı, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004).

Kazgan, Gülten. *100 Soruda Ortak Pazar ve Türkiye*, (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1970).

Kepek, Yakup ve Nurhan Yentürk. *Türkiye Ekonomisi*. Remzi Kitabevi, Genişleştirilmiş 18. Baskı, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2005).

Kılıç, Ramazan. *Türkiye Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği-Ekonomik Entegrasyon Teorisi, Gümrük Birlikleri Teorisi*. (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2002).

Küçükahmetoğlu, Osman. *Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Bir Yaklaşım*. (Ankara: Ekin Kitabevi, 2005).

Koç, Yıldırım. “*Avrupa Birliği İlişkileri*”, Türk-İş Eğitim Yay.No.66 Ankara, 2001.

K. Groenendijk, M. Luiten. *AB' de Türk Vatandaşlarının Hakları: Türk Vatandaşlarının Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) İle Ortaklığa Dayalı Hakları*, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, 1. Baskı, No: 251, çev. O. Turhan, M. Turhan.

Lipse, R. G. “ *The Theory of Customs Union: A General Equilibrium Analysis*, Lewis Reprints, Great Britain”, 1970.

Lipsev, R.G. “*The Theory of Customs Union: A General Survey, The Economic Journal, Vol. 70, No:279*”, Sep. 1960.

Manisalı, Erol. *Gümrük Birliği'nin Siyasal ve Ekonomik Bedeli*, (İstanbul: 1996).

Manisalı, Erol. *Bir Millet Uyanıyor:6, Avrupa Birliği Çıkmaz Sokak*. (Ankara: Bilgi Kitabevi, 2006).

Manisalı, Erol. *Ortak Pazar'dan Avrupa Birliği'ne*. (İstanbul: 2009) .

Maclup, Fritz. *A History of Thought on Economic Integration*. (New York: ColoumbiaUniversity, Press 1977).

Meray, Sera L. *Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Örgütler*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1977).

Mujezinovia, Mirjet. “*Avrupa Birliği'nde Ekonomik Entegrasyon Aşamaları ve Üye Ülkelerin Dış Ticaretine Etkisi*”: Ankara, Ankara Üniversitesi, *Yüksek Lisans Tezi*.

Nart, Ela Çorpan. “*GB'nin Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkileri: Panel ve Veri Analizi*”, Journal of Yasar University.

Özçelik, İsmail. “*Bölgesel Entegrasyonlar Teorisi, Uygulamadaki Önemli Ekonomik Entegrasyonlar ve Türkiye'nin Entegrasyonlar Hareketlerindeki Yeri*”: 2006, *Yüksek Lisans Tezi*, Eskişehir.

Özen, Çınar. *Türkiye-Avrupa Topluluğu Gümrük Birliği*. (İzmir: Ceylan Kitabevi, 2002).

Özgüven, Ali. *İktisadi Düşünceler- Doktorinler*. (İstanbul: Filiz Kitabevi, 2002).

Özkıvrak, Özlem .“ *Globaleşme, Bölgeselleşme, Mega Rekabet ve Türkiye*”,Dış Ticaret Dergisi, Sayı 20, 2001, 10 02 2015
<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/OCAK2001/globallesme.htm>

Poyraz, Erkan. “*Küresel Finansal Yönetimde Kurumsal Finans Kavramı ve Önemi*” .Muğla Üniv., İİBF, Yüksek Lisans Tezi.

Reçber, Kamuran .“*Türkiye'nin Avrupa Birliği' ne Aday Üye Olarak Kabulünün Hukuksal Açıdan Değerlendirilmesi*”, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt:2, No:1.

Seyidoğlu, Halil. *Uluslararası İktisat*. (İstanbul: Güzem Yayınları, 2003).

Seyidoğlu, Halil. *Uluslararası İktisat. Teori Politika ve Uygulama*. (İstanbul: 2012).

Şahin, Hüseyin. “*Türkiye Ekonomisi*”,7.Baskı, (Bursa:Ezgi Kitapevi,2002).

Şanlı, Fatma Bahar.“*Küreselleşme ve Ekonomik Entegrasyonlar*”,Doğu AnadoluAraştırmaları: 2004.

Şanlı, Fatma Bahar. "*Doğu Anadolu Bölgesi Araş. “Küreselleşme ve Ekonomik Entegrasyonlar” İktisat Politikası ABD*.

Taşkın, M. Murat. “*1923–2003 döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Ticaret Politikaları*”, Dış Ticaret Dergisi, Özel Sayı, Ekim 2003.

Taş, Ramazan. “*AR-GE Yoğunluğu-Rekabet Gücü İlişkisi Açısından Türkiye-AB Karşılaştırmalı Analizi*”, Pamukkale Üniversitesi Maliye Sempozyumu Bildirisi, <http://maliesempozyumu.pamukkale.edu.tr/rtas.pdf>

Tatoğlu, Emin “*Avrupa Birliği' nin Tarihsel Gelişimi*”, T.C. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara,2006.

Temiz, Dilek“ *Gümrük Birliği ile Birlikte Türkiye’ nin Dış Ticaretinde Yapısal Değişmeler Oldu mu ?*”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, C:8,No:1,2009,Ankara.

Temurci, Selim. “*Ekonomik Bütünleşmeler ve NAFTA*”, Köprü Grubu Yay. 5.

Tekeli, İlhan ve Selim İlkin. *Türkiye ve Avrupa Topluluğu II Ulus Devleti Aşma Çabasındaki Avrupa’ya Türkiye’nin Yaklaşımı*.(Ankara:Ümit Yayıncılık, 1993).

Toprak, Metin ve Armağan Erdoğan, “ *Yaşam Boyu Öğrenme: Kavram, Politika, Araçlar ve Uygulama*”, Yüksek Öğretim ve Bilim Dergisi, Cilt:2, Sayı:2, 2012, İstanbul.

Tunçsiper, Bedriye . “*Avrupa Birliği’nin Ekonomik ve Parasal Birlik Hedefi ve Türkiye’nin Uyumu*,

01.04.2013<<http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c1s1/makale/c1s1m7.pdf>>.

Türk Devrim Kurumu, *Ekonomik Bağımsızlık Ulusal Kalkınma ve Sanayileşme için Gümrük Birliği’ne Hayır*, 1.baskı, (Ankara:Sam Yayınları,1996).

Türkkan, Erdal. “Avrupa Birliği’nin Dayandığı Değerler”, M.Şükrü Erdem, Sibel Mehter Aykın(Ed.), *Avrupa Birliği ve Türkiye içinde* (23-42), Bursa:Ezgi Kitabevi, 2003.

Uludağ, İ.ve Erişah Arıcan.*Türkiye Ekonomisi*, (İstanbul: D&R Yayınları, 2003).

Uyar, Süleyman. “*Gümrük Birliğinin Etkileri*”. DTM Dış Ticaret Sergisi ; Ocak 2001 Sayı : 20.

Uysal, Ceren. “*Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler*”, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, C:1, No:1, Antalya, 2001.

Ülken ,Yüksel.*20.Yüzyılda Dünya Ekonomisi*. (İstanbul: Filiz Kitapevi, 1992).

Üstün, Nazlı. “AB- ABD Ticaret ve Yatırım Anlaşması ve Türkiye’ye Etkileri”, 06.05.2015 <http://www.kto.org.tr/d/file/ab--abd-ticaret-ve-yatirim-anlasmasi-ve-turkiyeye-etkileri.pdf>

Vergil, Hasan ve Ertuğrul Yıldırım. “AB- Türkiye Gümrük Birliği’nin Türkiye’nin Rekabet Gücü Üzerine Etkileri”Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı26, Ocak – Haziran 2006.

Yaman, Süleyman.“Ankara Anlaşması’ndan Müzakerelere Avrupa Birliği Mali Yardımları”, KOÇAK, Pamukkale Üniversitesi, İ.İ.B.F., Kamu Yönetimi Bölümü, Denizli, YÖNETİM VE EKONOMİ, Yıl:2009 Cilt:16 Sayı:2 Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F, Manisa.

Yıldırım, E.ve Cihan Dura, “Gümrük Birliği’nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Konusundaki Literatüre Bir Bakış”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve idari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 28, Ocak-Haziran 2007.

Yıldız, Mircan. “Bütünleşme Biçimleri ve Avrupa Birliği”,Uludağ Üniversitesi, İİBF Mart-Nisan 2011.

Yiğit, Mehmet. *Ekonomik Entegrasyon*. (İstanbul: Betaş Yayınları ,2003)

AB-ABD Serbest Ticaret Anlaşması ve Türkiye Üzerine Etkileri, 05.05.2015 <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/e23c8575-44bd-4eab-ab52-c14286482258/EN1330.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=e23c8575-44bd-4eab-ab52-c14286482258>

Avrupa Birliği’nin Kurumları, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=105&l=1>

AB-Türkiye Gümrük Birliği Değerlendirilmesi, Dünya Bankası Raporu, 28 Mart 2014, <http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/eca/turkey/tr-eu-customs-union-tr.pdf>

Devlet Planlama Teşkilatı, 10.05. 2013
<<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/nebioglh/bolge2.pdf>

Dış Ticaret Müsteşarlığı , “Türkiye - AB Mali İşbirliği”, 10.07.2013
<http://www.dtm.gov.tr>

Dışişleri Bakanlığı, 20.03.2013 <http://www.mfa.gov.tr/asya-pasifik-ekonomik-isbirligi-forumu.tr.mfa>

Ekonomik Entegrasyon Türleri ve AB Ekonomik Entegrasyonu, 10.03.2013
<http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/avrupa/2341-ekonomik-entegrasyon-turleri-ve-ab-ekonomik-entegrasyonu5>

GATT Bilgilendirme Rehberi, 01.01.2015
http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuatek/uluslararası_mevzuat/gatt95.pdf .

Information BSEC, 25.05.2015
<http://www.bsec-organization.org/Information/Pages/bsec.aspx>

Menşe Kuralları,
28.03.2013<<http://www.gumrukticaret.gov.tr/altsayfa/icerik/64/118/mense.html>>

Menşe Kuralları, 29.03.2013 www.ekonomi.gov.tr/.../Mense-kurallari-kumulasyon-hk-SSS.doc,”Menşe Kuralları ve Enşe Kümülyasyon Hakkında Sıkça Sorulan Sorular

Menşe Kavramı ve Menşe Kazanma Kriterlerinin İlgili Mevzuat Işığında Değerlendirilmesi,

<http://archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/104malicozum/9%20cevdet%20bozkurt.pdf>

Statement from United States President Barack Obama, European Council President Herman Van Rompuy and European Commission President José Manuel Barroso, 05.05.2015 http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-94_en.htm

Türk Dil Kurumu,13 Şubat 2013

http://tdk.gov.tr/?option=com_karsilik&view=karsilik&kategori1=abecesel&kelime2=E

Türkiye'nin Suriye, Lübnan ve Ürdün ile Ekonomik Entegrasyonu, 10.05. 2013
<<http://www.sde.org.tr/userfiles/file/EKONOMIK%20ENTEGRASYON%20ANALIZ%2032%20SAYFA.pdf>

TÜİK, İstatistik Göstergeler (1923-2011)

05.05.2015 http://www.google.com.tr/url?url=http://www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do%3Fistab_id%3D158&rct=j&frm=1&q=&esrc=s&sa=U&ved=0CBwQFjABahUKEwidnsHhz-fGAhXIGCwKHWaBDt8&usg=AFQjCNGMWRQH0gD_9sUL7e4OIohDCZPNmw

TÜİK,05.05.2015 http://www.google.com.tr/url?url=http://www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do%3Fistab_id%3D158&rct=j&frm=1&q=&esrc=s&sa=U&ved=0CBwQFjABahUKEwidnsHhz-fGAhXIGCwKHWaBDt8&usg=AFQjCNGMWRQH0gD_9sUL7e4OIohDCZPNmw

TÜİK, 04.01.2015 http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 Türkiye Dış Ticaret Verileri.

TÜİK, 04.01.2015 http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 -Ülkelere Göre Dış Ticaret- Ülkelere Göre İhracat ve Ülkelere Göre İthalat Verilerinden AB(15) – (Almanya,Fransa, Belçika, Lüksemburg, İtalya, Hollanda, Avusturya, İngiltere,

İrlanda, Danimarka, Yunanistan, Portekiz, İspanya, İsveç ve Finlandiya) ülkeleri seçilmiştir. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 Türkiye Dış Ticaret Verileri.

TÜİK, 04.01.2015 http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 -Ükelere Göre Dış Ticaret- Ükelere Göre İhracat ve Ükelere Göre İthalat Verilerinden AB(15) – (Almanya,Fransa, Belçika, Lüksemburg, İtalya, Hollanda, Avusturya, İngiltere, İrlanda, Danimarka, Yunanistan, Portekiz, İspanya, İsveç ve Finlandiya)ülkeleri seçilmiştir ve ilgili verilerden yararlanılarak Excel’de hazırlanmıştır.

TÜİK, 04.02.2015 http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, Ülkere Göre Yıllık İthalat (En çok ithalat yapılan 20 ülke)

TÜİK, 04.02.2015 http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, Ülkere Göre Yıllık İhracat (En çok ihracat yapılan 20 ülke)

TÜİK, Geniş ekonomik grupların sınıflamasına (BEC) göre ihracat, 02.01.2015 http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

TÜİK, Geniş ekonomik grupların sınıflamasına (BEC) göre ithalat 02.01.2015 http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

TÜİK, Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına Göre İthalat (Değer: Bin \$) 03.01.2014 http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

TÜİK, Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına Göre İhracat (Değer: Bin \$) 03.01.2014 http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

Uluslararası İlişkileri Çalışma Platformu,
<<http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/avrupa/2341-24.03.2013,Ekonomik-Entegrasyon-turleri-ve-ab-ekonomik-entegrasyonu>